

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elin Bogren

Partnervåldets normativa ramar

En queerteoretisk granskning av diskurser inom straffrätten

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Termin för examen: VT 2016

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.2.1 Begreppsförklaring	8
1.3 Metoder	10
1.3.1 Rättsdogmatisk metod	10
1.3.2 Diskursanalytisk metod	11
1.3.2.1 Kritisk diskursanalys och rättsligt material	13
1.4 Teoretiska utgångspunkter	14
1.4.1 Socialkonstruktivism	14
1.4.2 Genusrättsvetenskap	15
1.4.3 Queerteori	17
1.4.3.1 Den heterosexuella matrisen	18
1.5 Material och forskningsläge	19
1.6 Avgränsning	20
1.7 Disposition	21
2 STRAFFRÄTTENS NORMBILDANDE FUNKTION	23
2.1 Straffrättens grundläggande funktion och principer	23
2.2 Att konstruera brott	25
2.2.1 Grundläggande principer för kriminalisering	25
2.2.2 Kriminaliseringens ”vad” och ”hur”	26
2.2.3 Skyddsintressen	28
2.3 Kriminalisering och normbildning	29
2.4 Likhet inför lagen	31
2.4.1 Likhet och generalitet	32
3 PARTNERVÅLD UR ETT SAMHÄLLSVETENSKAPLIGT PERSPEKTIV	34

3.1	Att definiera partnervåld	34
3.2	Partnervåld som politisk fråga	35
3.2.1	Mäns våld mot kvinnor	35
3.2.2	Våld i samkönade relationer	37
3.2.3	Dagens politiska läge	40
3.3	Förklaringsmodeller till partnervåld	41
3.3.1	Från individ till struktur	41
3.3.2	Våldets normaliseringsprocess	42
3.3.2.1	Normaliseringsprocessen och samkönat partnervåld?	43
3.3.3	Särkilt om våld i samkönade relationer	44
3.3.3.1	Mytbildning kring samkönat partnervåld	45
4	PARTNERVÅLD I STRAFFRÄTTEN	47
4.1	Bakgrund till fridskränkingsbrotten	47
4.1.1	Kvinnovåldskommissionens förslag	47
4.1.1.1	Perdurerande brott	47
4.1.1.2	Könsspecifik lagstiftning	48
4.1.1.3	Begreppet närstående	49
4.1.2	Regeringens lagmotivering	49
4.1.3	Lagen omarbetas	51
4.1.3.1	Upprepad kränkning	51
4.1.3.2	Brottet utvidgas och straffskalan höjs	52
4.2	Gällande rätt	54
4.2.1	Brottsrekvisiten	55
4.2.1.1	Den brottsliga handlingen	55
4.2.1.2	Upprepad kränkning	56
4.2.1.3	Ägnat att allvarligt skada självkänslan	57
4.2.1.4	Begreppet närstående	58
4.2.1.5	Särskilt för grov kvinnofridskränkning	60
4.3	Efter fridskränkingsbrottens införande	60
5	ANALYS OCH AVSLUTANDE KOMMENTARER	63
5.1	Diskursanalytisk granskning	63
5.1.1	Att språkligt neutralisera eller särskilja; två diskursiva strategier	64
5.1.2	Diskursen om den heterosexuella parrelationen	66
5.1.3	Diskursen om den heterosexuella kvinnan	67
5.1.4	Diskursen om bristande kunskap	68
5.2	Ett queerteoretiskt perspektiv	69
5.3	Avslutande kommentarer	71
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	73
	Källor	73
	Lagtext	73
	Offentligt tryck	73
	Statens offentliga utredningar	73

Proposition	73
Övrigt offentligt tryck	73
Litteratur	74
Artiklar	76
Juridiska databaser	76
Elektroniska källor	76
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	77

Abstract

In Sweden, domestic violence has during recent decades been a high priority issue, both politically and in criminal law. Domestic abuse in relationships, and particularly men's violence against women, has been considered as one of the biggest obstacles to reach gender equality. The most significant measure in criminal law regarding this issue was done in the late 1990s, when the legislation *Gross violation of a woman's integrity* was founded. To emphasize the seriousness of this crime, and to highlight that it is mainly women who suffer from this particular type of systematic violence, the crime was enuciated as a gender-specific one. A second part of the legislation was headlined as *Gross violation of integrity*. This section is to be applied on situations when violence is inflicted by a person to whom the victim has a close relationship. The legislation on domestic violence and the general attitude towards domestic abuse in close relationships as a social phenomenon, suggests an underlying understanding that this violence more or less only occurs in heterosexual relationships. Although, research on violence in same-sex relationships has shown that same-sex domestic abuse is a widespread issue in the LHBTQ-community. This paper seeks to examine how domestic violence is defined in the criminal context, and to query the discourses that characterizes this understanding. The discourses are identified from the legal texts and are critically reviewed from a queer theory-perspective. One primal assumption is that the criminal legal system is influenced by normative beliefs that prevail in society, but also the legal system in itself contributes to establish moral social codes.

Social science studies on domestic violence has had a decisive role in the criminal handling of this type of crimes. It was not until men's violence against women was drafted as a political social issue as measures of criminal law were considered justified. Same-sex domestic violence though has not been given the same amount of attention in social studies, which has led to the invisibility of this issue. The definition of domestic violence in the Penal Code and in general criminal law has largely been based on the models and research made by social science. Therefore, both social science and criminal law are in lack of knowledge and appreciation regarding violence in same-sex relationships.

The discourses that according to this paper can be traced in the legal understandings of domestic violence in general and violence in same-sex relationships in particular, proves that heteronormative conceptions of domestic violence are prominent. The discursive ways that violence in same-sex relationships are addressed in legal contexts are either not at all, or only as a less important exeption to men's violence against women. Constituent elements, such as close relationships and which group of people that primarily are to be protected by the law, are constructed from a heteronormative approach. Same-sex domestic violence is often refered to as an issue due to ig-

norance, that can not properly be dealt with until more knowledge is available. Such descriptions runs the risk of contributing to further marginalization of people who are challenging the heteronormative structures.

Sammanfattning

I Sverige har våld i nära relationer de senaste decennierna varit en högt prioriterad fråga, såväl politiskt som straffrättsligt. Partnervåld, och i synnerhet mäns våld mot kvinnor, har ansetts vara ett av de största hindren mot ett jämställt samhället. Det första straffrättsliga krafttaget för att motverka partnervåld gjordes i slutet på 1990-talet i samband med instiftandet av brottet *grov kvinnofridskränkning*. För att markera allvaret i detta brott samt att belysa att det främst är kvinnor som utsätts, utformades brottet könsspecifikt. Det infördes samtidigt ett stycke som reglerar våld i nära relationer i övriga fall, det vill säga då det inte utförs av en man mot en kvinna. Denna reglering rubricerades som *grov fridskränkning*. Fridskränkningens utformning samt bilden av partnervåld som fenomen antyder en underliggande förståelse om att detta våld främst drabbar heterosexuella kvinnor. Forskning om våld i samkönade relationer har dock visat att problemet är lika utbrett i samkönade partnerförhållanden. Syftet med uppsatsen är att undersöka hur partnervåld definieras i den straffrättsliga kontexten, samt att ifrågasätta vilka diskurser som präglar denna förståelse. Det är således i huvudsak rättsligt material som undersöks, och diskurserna identifieras utifrån ett queerteoretiskt angreppssätt. En utgångspunkt är att straffrätten som system påverkas av normativa föreställningar som råder i samhället, men även att straffrätten i sig bidrar till att producera moraliska samhällsnormer.

Den samhällsvetenskapliga förståelsen har haft en avgörande roll för den straffrättsliga hanteringen av partnervåld. Det var först när mäns våld mot kvinnor formulerades som en politisk jämställdhetsfråga som åtgärder på det straffrättsliga området ansågs vara motiverade. Det samkönade partnervåldet har inte berörts i lika stor utsträckning, vilket har lett till att detta våld osynliggjorts i forskningen. När den straffrättsliga problemformuleringen av partnervåld utformats har detta till stor del skett utifrån de samhällsvetenskapliga förklaringsmodeller och forskning. Således saknas det både samhällsvetenskapligt och straffrättsligt en kunskap och förståelse om våld i samkönade relationer.

Diskurserna som kan spåras i den straffrättsliga hanteringen av partnervåld i allmänhet, och våld i samkönade relationer i synnerhet, visar att de heteronormativa föreställningarna om partnervåld präglar den straffrättsliga förståelsen och definitionen av partnervåld. Våld i samkönade relationer omnämns i de rättsliga texterna antingen inte alls eller endast i anslutning till mäns våld mot kvinnor, och framställs då ofta som ett mindre betydande undantag. Konstruktionen av närståendebegreppet samt skyddssubjekt, som är centrala för denna lagstiftning, sker också ur en heteronormativ utgångspunkt. Ett vanligt sätt att rättsligt och politiskt hantera samkönat partnervåld är att referera till det som ett kunskapsproblem, och därmed skjuta problemlösningen mot framtiden. Osynliggörandet av det samkönade partnervåldet riskerar dock att bidra till ytterligare marginalisering av personer som bryter mot den heteronormativa strukturen.

Förord

Jag vill först tacka alla tappra exjobbskämpar som tillsammans med mig slitit sitt hår på Juridicum under åtskilliga författande timmar denna termin. Utan våra på klockslaget punktliga luncher och kaffepauser, peppande hejarop och ventilerande samtal hade erfarenheten av att skriva examensarbete troligtvis känts nämnvärt tyngre.

Ett stort tack till Ulrika Andersson för dina värdefulla synpunkter och omtänksamma handledning.

Tack också till min familj och sambo som ställt upp med uppmuntrande ord när författandet gått som trögast.

Jag vill även rikta ett särskilt tack till Görel Granström vars artikel gav mig inspiration till uppsatsämnet.

Förkortningar

Bet	Betänkande
BrB	Brottsbalk
Brå	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementsserien
Dir	Direktiv
HD	Högsta domstolen
HomO	Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning
JT	Juridisk Tidsskrift
LHBTQ	Lesbisk, homosexuell, bisexuell, transperson och queer
NCK	Nationellt centrum för kvinnofrid
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop	Proposition
RF	Regeringsform
RFSL	Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter
Skr	Regeringens skrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Våld i nära relationer är en fråga som i Sverige kommit att bli ett allvarligt betraktat samhällsproblem och en prioriterad fråga. Det våld som sker innanför hemmets väggar och i synnerhet mäns våld mot kvinnor har också uttalats vara ett av de största hindren mot ett jämställt samhälle. Med strukturella förklaringsmodeller om ojämlikhet har detta fenomen lyfts fram som ett utbrett problem vilket oftast drabbar kvinnor och som främst utförs av män. Det straffrättsliga krafttaget mot detta är lagstiftningen om grov kvinnofridskränkning som instiftades under slutet av 1990-talet. Denna lagstiftning tillkom med målsättningen att motverka mäns våld mot kvinnor, och tar avstamp i teorier om den ojämlika könsmaktsordningens negativa konsekvenser för kvinnor. Lagen är således ett erkännande av en problematik som i juridiken annars inte brukar beaktas. Eftersom allas likhet inför lagen och könsneutralitet generellt är vägledande för lagstiftningen, har strukturella skillnader mellan människor sällan fått spela någon betydande roll i straffrätten. Vem du är eller vilket kön du identifieras med ska inte vara avgörande för hur dina rättigheter straffrättsligt tillvaratas.

Brottet grov kvinnofridskränkning tar alltså hänsyn till den ojämlika maktstrukturen mellan könen, som även präglar den samhällsvetenskapliga förståelsen av detta fenomen. Många menar att kriminaliseringen har bidragit till att synliggöra mäns våld mot kvinnor och utgjort ett viktigt steg i kampen mot detsamma. Motståndare har problematiserat avsteget från det annars könsneutrala språket som används i BrB, och ifrågasätter lämpligheten i att använda det straffrättsliga systemet på ett sådant symboliskt sätt. Jag kommer med denna uppsats att lyfta ett annat problem. Det handlar inte om att problematisera att vissa grupper synliggörs genom lagstiftningen, utan snarare om att uppmärksamma vilka som *inte* synliggörs.

Denna uppsats utgår från antagandet att de normer och strukturer som produceras i ett samhälle också präglar rättsliga resonemang, samtidigt som straffrätten i sig har en normbildande funktion. Vilka handlingar som kriminaliseras och sättet detta sker på har betydelse för människors uppfattning om dessa gärningar, och bidrar till att producera och reproducera normer i samhället. Straffrättens utformning är därmed viktig för vår förståelse av brottslighet och vilka som drabbas. När det gäller partnervåld finns det en föreställning som tydligt dominerar såväl den samhällsvetenskapliga forskningen som politiken, nämligen att partnervåld sker i heterosexuella relationer. Jag ansluter mig här till Görel Granströms hypotes:

”there are underlying assumptions about normality which inform the legislator in descisions about which groups of people are to be protected by law.

The assumption regarding domestic violence is then that this is something that more or less only occurs in heterosexual relationships.”¹

Granström pekar här på en grundläggande problematik. Genom att synliggöra kvinnors utsatthet för mäns våld har lagstiftaren i princip definierat partnervåld som ett heterosexuellt problem. Under senare år har forskningen dock visat att våld i samkönade relationer procentuellt sett är ett lika utbrett problem som mäns våld mot kvinnor. Den första nationella kartläggningen om våld i samkönade relationer gjordes år 2005 i Sverige. Denna visade att nära 10 % av de tillfrågade hade utsatts för våld av sin nuvarande partner.² Detta kan jämföras med en omfångsundersökning som gjordes om mäns våld mot kvinnor år 2001, där 11 % av de respondenterna svarade på samma fråga om utsatthet.³

1.2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna uppsats är att undersöka *hur partnervåld straffrättsligt definieras utifrån brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, samt att belysa vilka diskurser som präglar denna förståelse*. Med partnervåld/relationsvåld åsyftas i denna uppsats det våld som sker i en partnerrelation och inkluderar sexuellt, fysiskt, psykiskt och materiellt våld. Båda termerna används synonymt. Lagstiftaren har valt att använda termen våld i nära relationer eller våld av/mot en närstående, vilket får förstås som ett vidare begrepp som även innefattar det våld som kan ske inom en familj mellan till exempel förälder och barn, syskon eller annan släkting.

Min utgångspunkt är att den straffrättsliga diskursen utgår från vissa dominerande föreställningar om partnervåld, vilket får konsekvenser för lagstiftarens uppfattning om brottets karaktär och vilka det drabbar. Jag menar att det i detta sammanhang är viktigt att belysa vilka kategorier som då faller utanför, eller åtminstone inte uttryckligen faller inom lagens primära tillämpningsområde. Då fokus på mäns våld mot kvinnor har dominerat både den rättsliga och samhällsvetenskapliga debatten finns det fog att synliggöra och ifrågasätta de normer som straffrättsligt har fått definiera partnervåldet. För att detta ska kunna göras krävs ett normkritiskt granskande av diskurserna inom institutionen straffrätt, varför denna uppsats skrivs ur ett queerteoretiskt perspektiv. Vad detta innebär förklaras i ett senare avsnitt.⁴ Mot bakgrund av detta har jag valt att i denna uppsats särskilt inrikta mig på hur *partnervåld i samkönade relationer* framställs, för att undersöka huruvida den svenska straffrätten påverkas av, alternativt bidrar till att producera heteronormativa föreställningar om relationsvåld. De rättsliga definitionerna knyts därmed till den samhällsvetenskapliga förståelsen av partnervåld, för att på en konkret sätt kunna kontextualisera de straffrättsliga diskurserna.

¹ Granström, 2007, s. 127.

² Se Holmberg, Stjernqvist, 2005.

³ Se Lundgren, m.fl., 2001.

⁴ Se avsnitt 1.4.3.

För att uppfylla syftet har följande frågeställning utformats:

- På vilket sätt kan straffrätten bidra till att skapa normer i samhället?
- Hur ser den samhällsvetenskapliga definitionen/förståelsen av partnervåld ut?
- Hur ser den straffrättsliga definitionen/förståelsen av partnervåld ut?
- Vilka diskurser präglar den straffrättsliga konstruktionen av partnervåld?
 - Hur kan de straffrättsliga diskurserna kring relationsvåld förstås, tolkas, och kritiserar ut ett queerteoretiskt perspektiv?

1.2.1 Begreppsförklaring

Jag har valt att här i ett inledande skede presentera några av de begrepp som är återkommande för framställningen, samt kort diskutera dessa. Detta för att det inte ska råda några otydligheter kring vad som åsyftas då de används i den löpande texten.

Heteronormativitet

Detta begrepp härstammar ur en kritisk teoritradition (queerteori) som fokuserar på att studera hur makt och identitet skapas och upprätthålls genom språk, kategoriseringar och sociala processer. Det centrala för den kritiska granskningen är de institutioner, diskurser och strukturer som reproducerar föreställningen om heterosexualiteten som ursprunglig, naturlig och självklar. Enkelt uttryckt innebär heteronormativitet ett antagande om att alla är heterosexuella och att det är det naturliga och eftertraktade sättet att leva.⁵ Heterosexualiteten är dessutom kopplad till makt, vilket resulterar i att vissa människor (de som ansluter sig till den heterosexuella normen) vinner fördelar på bekostnad av andra människor (de som inte ansluter sig). Således omgärdas heteronormativiteten av en mängd strukturer och ideologiska föreställningar som ger skydd mot insyn och ifrågasättande.⁶ Heterosexualiteten blir endast synlig för oss när någon bryter mot det normativa mönstret, vilket gör att vi har lättare att se och ifrågasätta det avvikande snarare än normen i sig.

Heterosexism

Heterosexism är ett strukturellt förtryck av LHBTQ-personer som innebär att samhället förutsätter att människor är heterosexuella, och att detta är synonymt med att vara ”normal”.⁷ Detta manifesteras genom institutioner, kulturella uttryck och politik. Det kan liknas vid en typ av institutionell rasism och sexism, som upprätthåller heterosexualiteten som norm, genom att åberopa heterosexualitet som något naturligt.⁸ Heterosexistiska strukturer förnekar, underordnar och stigmatiserar alla beteenden, identiteter och relationer som inte passar in i den heterosexuella normen.⁹

⁵ Rosenberg, 2002, s. 13.

⁶ Kulick, *Lambda Nordica* 1996(2):3/4, s. 5-22, s. 13.

⁷ För en diskussion om skillnaden mellan normal och normativ, se avsnitt 1.4.3.

⁸ NCK, 2009, s. 15.

⁹ Dahl, 2005, s. 21.

Homofobi

Ett uttryck för hat och fördomar mot LHBTQ-personer och betyder ungefär ”rädslan för att vara nära homosexuella”. Begreppet har en tydlig koppling till psykiatrin som länge betraktade homosexualitet som en sjukdom. Homofobi är en uppfattning om att homosexualitet stör den naturliga ordningen för sexualitet och genus, och har förklarats som en extrem form av heterosexism.¹⁰ Homofobi innebär att det finns en ogrundad rädsla och avsky för samkönade relationer och samkönat begär.¹¹ Det finns en klar begränsning i begreppet ”fobi” som indikerar att det är ett individuellt problem, snarare än ett socialt fenomen rotat i kulturella värderingar och strukturer.¹²

LHBTQ

Begreppet står för lesbisk-homosexuell-bisexuell-transperson-queer. I Sverige används vanligen begreppet HBT, och även på senare år HBTQ (som inkluderar queer), som samlingsbeteckning. När det översattes från engelskans LHBT (lesbian-homosexual-bisexual-transgender) föll L-et bort vilket har kritiserats för att osynliggöra lesbiska kvinnor.¹³ Även om lesbisk strikt sett inkluderas i begreppet homosexuell, så finns det en poäng med att tydliggöra lesbiska kvinnors existens, då homosexuell i många sammanhang har uppfattats som synonymt med homosexuella män. Begreppet LHBTQ används för att markera att både genus och sexualitet ingår.¹⁴ Det är med andra ord inte fråga om benämning för olika ”sexuella läggningar”¹⁵. Det bör även påpekas att transperson är ett paraplybegrepp för personer som definierar sig som transsexuell, intersexuell, transvestit, transgender m.fl.¹⁶

Samkönad relation

För denna uppsats används begreppet samkönad relation för sexuella relationer mellan LHBTQ-personer. Att relationen definieras som sexuell utesluter till exempel samkönade vänskapsrelationer. Begreppet är inte helt oproblemiskt och har kritiserats för att vara exkluderande mot till exempel bisexuella eller transpersoner som lever i en heterosexuell relation.¹⁷ Jag har ändå valt att använda begreppet här då jag anser att *icke-heterosexuella relationer*, som vissa forskare använder, i sig är heteronormativt och utgår från den heterosexuella samlevnadsformen.

Partnervåld

Det våld (fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt) som en person utsätter sin partner för med vilken hen har en sexuell relation med.

¹⁰ Dahl, 2005, s. 17.

¹¹ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 22.

¹² Dahl, 2005, s. 18.

¹³ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 7.

¹⁴ Dahl, 2005, s. 12.

¹⁵ Ett begrepp som starkt ifrågasatts och ofta ersatts med ”självddefinition”, vilket bättre anses markera makten över att definiera sig själv.

¹⁶ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 33.

¹⁷ NCK, 2009, s. 12-13.

1.3 Metoder

Metod utgör det tillvägagångssätt som används för att inhämta och analysera den kunskap som är tänkt att besvara uppsatsens syfte och frågeställningar. Valet av metod bör således ske så att det på ett lämpligt sätt uppfyller detta ändamål. I mitt fall har jag valt att formulera frågeställningarna på ett sätt som kräver att olika metoder tillämpas. Enkelt uttryckt kan uppsatsens innehåll delas upp i två delar. Den ena delen utgör en beskrivning av den för ämnet relevanta straffrätten. Här redogörs dels för straffrättens funktion i samhället, dels för den straffrättsliga definitionen av relationsvåld samt vilka motiv som legat bakom gällande rätt. För denna nivå används i huvudsak en rättsdogmatisk metod.

Den andra delen handlar om att kontextualisera straffrätten och identifiera diskurser kring partnervåld som präglar den straffrättsliga förståelsen av detta fenomen. För att kunna genomföra detta räcker det inte att endast se till de juridiska källorna, utan kräver även ett utomrättsligt angreppssätt. För denna del har jag valt att använda mig av en metod inspirerad av kritisk diskursanalys, vilket möjliggör att kontextualisera och kritiskt granska straffrättens innebörd utifrån vissa teoretiska utgångspunkter. Vilka dessa är förklaras i ett senare avsnitt.¹⁸ Nedan görs en mer utförlig redogörelse för respektive metod.

1.3.1 Rättsdogmatisk metod

Den rättsdogmatiska metoden är den mest traditionella för rättsvetenskaplig forskning. Metoden är dock inte helt oomstridd och forskare är oense om allt från hur metoden bör benämnas till om den överhuvudtaget är relevant för den juridiska forskningen.¹⁹ Detta resulterar i att metoden sällan beskrivs på ett utförligt sätt, vilket också öppnar för olika tolkningar om dess innebörd. Det som de flesta ändå är överens om är att metoden går ut på att fastställa gällande rätt utifrån rättskällevärdet. Vad som utgör rättskällor finns också olika uppfattningar kring. Jareborg definierar rättskälla som ”*allting varifrån man hämtar relevanta argument för lösningen av en rättslig fråga*”²⁰. Meningar om vad som utgör relevanta argument kan självklart också variera. En vanlig tolkning är att utgå från den normativa rättskällevärdet som sätter ramen för vilka de auktoritativa rättskällorna är. Den normativa rättskällevärdet är med andra ord de kunskapskällor som mer eller mindre tas för givna. Till dessa brukar räknas lagtext, lagförarbeten, rättspraxis och doktrin.²¹ Värdet innefattar även en hierarkisk rangordning av dessa källor.

Rättsdogmatiken utmärks av ställningstagandet att utgångspunkterna för kunskapen inte ifrågasätts. Det finns enligt denna tradition ett sätt att se på

¹⁸ Se avsnitt 1.4.

¹⁹ Andersson, 2004, s. 39.

²⁰ Jareborg, 2001, s. 105.

²¹ Gunnarsson, Svensson, 2009, s. 157.

gällande rätt som sanning, även om utrymme finns för olika tolkningar. Med andra ord existerar fakta oberoende av sammanhang, och tolkningar av dessa syftar till att försöka fastslå den rätta sanningen. Rättsdogmatiken söker ett rätt svar i ett på förhand bestämt material. Synen på kunskap liknar på så vis den positivistiska traditionen. Detta hänger samman med att rättsdogmatiken inte gör tydlig skillnad på forskning och praktik, vilket resulterar i att forskaren ofta intar ett rättstillämpningsperspektiv. För att detta ska vara möjligt krävs att det på förhand fastställs vilka kunskapskällor som är centrala, samt att forskare och praktiker är överens om vilka dessa är. Detta har som ovan nämnt gjorts med hjälp av rättskällevärdet, vilken i det närmsta betraktas som en självklar grundsats som inte behöver bevisas.²² Således ställer sig den rättsdogmatiska forskaren ofta inte kritisk eller ifrågasättande mot själva forskningsobjektet, det vill säga gällande rätt. Därför har jag valt att begränsa denna metod till min redogörelse för gällande rätt när det gäller kriminaliseringen av partnervåld, samt granskningen om de bakomliggande motiven och syften med lagstiftningen utifrån lagförarbeten.

1.3.2 Diskursanalytisk metod

Till skillnad från den rättsdogmatiska metoden strävar en diskursanalytisk granskning inte efter ett givet svar. Tvärtom ifrågasätter diskursanalysen existensen av objektiv fakta och utgår från att kunskap konstrueras genom olika diskurser. Således är diskursanalys både ett metodologiskt tillvägagångssätt och ett teoretiskt angreppssätt. Det finns ingen färdig mall för diskursanalytisk metod. Snarare utgörs den av ett kluster av olika tvärvetenskapliga ansatser och discipliner. Det finns dock en gemensam kärna för vilken alla diskursanalytiska undersökningar utgår från.²³ Denna kärna består av tre utgångspunkter:

- all diskursanalys vilar på en socialkonstruktivistisk grund,
- vårt tillträde till verkligheten sker genom språket, och
- sociala fenomen konstrueras i diskurser.²⁴

Socialkonstruktivismens fyra premisser

Den socialkonstruktivistiska grund som diskursanalysen vilar på utgår i sig från fyra premisser. Den första är en kritisk inställning till självklar kunskap. Det finns ingen objektiv verklighet och vad vi vet om omvärlden kan inte betraktas som objektiva sanningar, eftersom vår kunskap av verkligheten är ett resultat av hur vi kategoriserar världen. Den andra premissen säger att de bilder som produceras om omvärlden är historiskt och kulturellt präglade, eftersom vi som producerar dem (människor) är historiska och kulturella varor.²⁵ Vår kunskap om världen är med andra ord kontextuell och skiljer sig åt mellan olika tidsepoker och kulturer. Den tredje premissen går ut på att det finns ett samband mellan vilken kunskap vi producerar och sociala processer. Det är i den sociala interaktionen mellan människor som kunskap och världsuppfattning produceras och upprätthålls, och där vi gemensamt

²² Gunnarsson, Svensson, 2009, s. 93-94.

²³ Jørgensen, Phillips, 2000/1999, s. 7.

²⁴ Burman, 2007, s. 31.

²⁵ Jørgensen, Phillips, 2000/1999, s. 11.

kommer överens om vad som är sant och inte. Den fjärde och sista premisen pekar på ett samband mellan kunskap och social handling. I den världsbild vi kommer överens om skapas regler för vilka sociala handlingar som är acceptabla och vilka som faller utanför de sociala ramarna. Olika världsbilder leder således till olika sociala handlingar, vilket får olika sociala konsekvenser.²⁶

Tillträde till verkligheten sker genom språket

En viktig del för diskursanalytisk grund är förståelsen om språkets makt. Detta bygger i huvudsak på en poststrukturalistisk språkfilosofi som menar att tillträde till verkligheten, det vill säga förmågan att på ett meningsfullt sätt uppfatta omvärlden, alltid sker genom språket. Det finns en fysisk verklighet som existerar oberoende av människors tankar och tal, men denna verklighet får mening för oss först när vi med språkliga medel kan förmedla den. Eftersom vi med språket representerar verkligheten är representationerna inte endast en spegelbild av verkligheten, utan bidrar även till att skapa den.²⁷

Sociala fenomen konstrueras i diskurser

En diskurs kan sägas utgöra ett ramverk för hur vi förstår och talar om alla eller vissa sociala fenomen. Enligt Foucault innebär begreppet en historiskt och kulturellt specifik social praktik som producerar maktrelationer.²⁸ Det är den rådande makten inom diskursen som avgör vad som sägs (och vad som inte sägs), och huruvida det som uttalas utgör ”sann” kunskap i den kontexten. Maktförhållandena betraktas inte som statiska och oföränderliga, eftersom de skapas genom sociala processer. Vem eller vilka som besitter makten skiftar således beroende på sammanhang.²⁹ Olika diskurser strävar efter olika sätt att konstruera ett fenomen på, vilket gör att varje diskurs gör sitt sanningsanspråk.³⁰ Således kan alla diskurser betraktas som hegemoniska. Diskurser är i sig normerande sociala praktiker, och kan liknas vid sättet *hur* ett fenomen, en person eller grupp av personer blir representerade på ett visst sätt.³¹ Konkret exempel på detta är att i en patriarkal diskurs kommer den kunskap som (normativa) män förespråkar att accepteras som allmänt vedertagen. I en heterosexuell diskurs kommer förståelsen av relationer och sexualitet alltid att utgå från ett heteronormativt förhållningssätt, och så vidare.

För att sammanfatta är diskursanalys en metod som studerar på vilket sätt ett visst fenomen berättas om, det vill säga vilka diskurser som är rådande för kunskapsproduktionen om ett visst fenomen. Istället för att analysera aktören innebär det diskursanalytiska förhållningssättet en förflyttning till själva diskursen, som aktörerna kommunicerar.³²

²⁶ Jørgensen, Phillips, 2000/1999, s. 12.

²⁷ Jørgensen, Phillips, 2000/1999, s. 15.

²⁸ Rosenberg, 2002, s. 96.

²⁹ Burman, 2011, s. 390.

³⁰ Burman, 2007, s. 36.

³¹ Jørgensen, Phillips, 2000/1999, s. 7-16.

³² Wegerstad, 2015, s. 50.

1.3.2.1 Kritisk diskursanalys och rättsligt material

”While discourse analysis is concerned with how cultural and social values are reflected in the concepts and interpretations of the law, such analysis may indirectly have consequences for the interpretations of law.”³³

Den straffrättsdogmatiska traditionen går i huvudsak ut på att ur det straffrättsliga systemet ta fram en korrekt lösning på ett problem. Det saknas då ofta ett kritiskt förhållningssätt till rätten, källorna och den ”sanning” som därigenom produceras. Att i en juridisk kontext tillämpa en diskursanalytisk metod kan då användas på ett sätt för att kritiskt granska de annars vedertagna rättsdogmatiska källorna. Metoden innebär att betrakta de juridiska källorna och rätten som diskurser i sig, som präglas av andra sociala diskurser som produceras i samhället.³⁴ Det kan också innebära ett försök till att identifiera olika diskurser inom rätten utifrån de rättsliga källorna. Således studeras inte de juridiska källorna i syfte att erhålla fakta kring ett juridiskt problem, utan *på vilket sätt denna fakta eller kunskap framställs*. Det är ett ifrågasättande av lagtext och andra rättsdogmatiska källor som absoluta sanningar och på förhand accepterade normer.³⁵

Min metod för analysmodellen är inspirerad av Faircloughs kritiska diskursanalys. Enligt Fairclough sker varje språklig kommunikation på tre nivåer (textnivå, diskursiv praktik och social praktik) som sedan analyseras var för sig enligt tre steg: beskrivning, tolkning och förklaring. Textnivån analyseras genom en beskrivning av textens egenskaper. På den diskursiva praktiken nivå omfattar analysen vad som produceras och kommuniceras, i och mellan texter (intertextuellt) samt mellan texter och deltagare i den diskursiva praktiken. Analysen på den sociala praktikens nivå innefattar en bredare kontext i vilken den diskursiva praktiken får konsekvenser.³⁶ Fairclough’s lingvistiska analysverktyg har inspirerat min analytiska granskning av det för uppsatsen rättsliga materialet.

Jag har likt Fairclough’s metod skapat tre nivåer för min analys: den språkliga, den innehållsmässiga och den kontextuella.³⁷ Detta innebär att jag på en textnivå försöker identifiera språkliga diskurser som genomsyrar den rättsliga förståelsen av partnervåld, för att sedan tolka dess innebörd utifrån en meningsfullt sammanhang. Att förhålla sig kritisk till diskurserna möjliggör ett synliggörande av de värderingar och motsättningar inom diskursen, som rättssystemet annars ofta hävdar sig vara fritt från.³⁸ För detta ändamål tillämpar jag ett queerteoretiskt perspektiv.³⁹ Diskurserna betraktas som verktyg för att utöva makt och upprätthålla ojämlika strukturer, vilket gynnar de som ansluter sig till diskursen. Makten består i att bestämma vad som

³³ Niemi-Kiesiläinen, m.fl., 2007, s. 84.

³⁴ Niemi-Kiesiläinen, m.fl., 2007, s. 69.

³⁵ Burman, 2007, s. 54.

³⁶ Burman, 2007, s. 45-46.

³⁷ Dessa förklaras mer ingående inför analysen, se avsnitt 5.1.

³⁸ Wegerstad, 2015, s. 51.

³⁹ Se avsnitt 1.4.3.

är viktigt att ägna tid och resurser åt, vilken kunskap som utgör ”sanning” samt möjligheten till inflytande över sitt eget eller andra människors liv.⁴⁰

Eftersom juridiska texter gör anspråk på att vara neutrala och objektiva, kan det vara svårt att identifiera vilka diskurser som genomsyrar den juridiska texten. Ett sätt att läsa juridiska texter med ett diskursanalytiskt förhållningssätt är att titta på vad som exkluderas eller inte uttryckligen tas upp, och genom detta se hur det normativa konstrueras. Det är främst på detta sätt jag tillämpar den diskursanalytiska metoden för denna uppsats, det vill säga genom att belysa vad som exkluderas eller i vart fall inte uttryckligen inkluderas.

1.4 Teoretiska utgångspunkter

För att läsaren från början ska ha en klar uppfattning om vilka premisser som gäller vid författandet av denna uppsats har jag valt att i detta inledande kapitel presentera de perspektiv som utgör uppsatsens teoretiska utgångspunkter. Socialkonstruktivismen har delvis redan presenterats som en central del för den diskursanalytiska metoden. Diskursanalys är dock endast ett av flera socialkonstruktivistiska angreppssätt, och själva teorin utgörs av en mängd teser om kultur och samhälle.⁴¹ Därför har jag valt att här mer utförligt redogöra för den socialkonstruktivistiska synen på hur kunskap produceras även utanför den diskursanalytiska metoden. Vidare presenteras det genusrättsvetenskapliga perspektivet vilket till stor del präglar uppsatsens övergripande angreppssätt. Denna feministiskt inriktade syn på rätten tillåter synliggörandet av kön och sexualitet i den rättsliga diskursen, vilket är centralt för min analys. Det queerteoretiska perspektivet utgör slutligen det kritiska perspektivet för denna uppsats. Teorin är utformad för att ifrågasätta det normativa. Då syftet med denna uppsats är att belysa och ifrågasätta den eventuellt heteronormativa uppfattningen om partnervåld inom straffrätten, känns användandet av queerteori som ett lämpligt angreppssätt för detta ändamål.

1.4.1 Socialkonstruktivism

Det finns ingen given definition som helt kan ringa in socialkonstruktivism. I ett försök att sammanfatta kärnan av socialkonstruktivism kan sägas att det utgörs av teoretiska sätt att förstå och tolka omvärlden. Även om olika forskningsområden använder socialkonstruktivism inom olika discipliner och på olika sätt, finns det ett antal antaganden som får anses utgöra grundpelarna inom socialkonstruktivism. Det första är att den sociala världen med dess objekt och subjekt är socialt konstruerade.⁴² Detta resulterar i ett antagande om att sanningar om verkligheten inte kan fastställas genom observation, eftersom observationssubjektet aldrig kan förhålla sig objektivt. Motsat-

⁴⁰ Niemi-Kiesiläinen, m.fl., 2007, s. 81.

⁴¹ Jørgensen, Phillips, 2000/1999, s. 11.

⁴² Burman, 2007, s. 31.

sen till denna kunskapssyn är positivism. Med andra ord finns det en inneboende kritisk hållning till självklar kunskap och empirisk förståelse av verkligheten, och hur denna delas in i fasta kategorier.⁴³

Då kunskap inte kan hämtas från verkligheten via observation måste kunskapsproduktionen härledas från ett annat håll. Socialkonstruktivismen menar att kunskap produceras mellan människor, som genom sociala interaktioner inom ramen för vårt sociala liv producerar och upprätthåller vår förståelse av världen.⁴⁴ I denna process blir språket en central faktor. En positivistisk uppfattning ser språket som ett neutralt medel för att studera och beskriva verkligheten, medan ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt inte skiljer på språk och subjekt. Språkanvändning ses som en social process vilken vi är beroende av för kunskapsproduktion, eftersom vi inte skulle kunna uttala oss om verkligheten utan ett språk.⁴⁵ Förenklat kan det uttryckas som att det vi inte har ord för kan vi heller inte uppfatta. På samma sätt bekräftar språket vilka sociala handlingar som är möjliga. Språket är inte heller värderingsfritt, varför semantiken har en stor betydelse för hur vi uppfattar olika fenomen. Med andra ord är språk inte ett neutralt verktyg vi kan använda oss av fritt och oberoende av mening, utan anses ha makten att få världen att framträda på ett visst sätt.⁴⁶

Eftersom kunskapsproduktion sker genom sociala varelser förändras vad som betraktas som kunskap i samband med att samhällen förändras. Kunskap relaterar med andra ord till historiska och kulturella sammanhang.⁴⁷ Verklighetsuppfattningar är inte bara historiskt och kulturellt specifika, de är även en produkt av den historia och kultur som sätter ramen för kunskapsproduktionen. Med andra ord innebär detta att våra antaganden om hur verkligheten ser ut idag är starkt förknippade med den samtid vi lever i och vilken del av världen vi befinner oss i.⁴⁸ Inom rättsutvecklingen är detta en viktig insyn, inte minst inom straffrätten som hämtar mycket av kunskapen från den samtida uppfattningen om brott och kriminalitet. Den juridiska kunskapen hänger således starkt ihop med den samhällseliga utvecklingen. De sociala handlingarna som företas av till exempel en forskare eller mellan en domare och en rättsvetare påverkar utgången av vad som tas för kunskap och sanning.⁴⁹

1.4.2 Genusrättsvetenskap

Forskning som fokuserar på sambandet mellan kön och rätt kan benämnas genusrättsvetenskap. Detta perspektiv har funnits sedan 1970-talet och

⁴³ Burr, 2015, s. 2-3.

⁴⁴ Burr, 2015, s. 5.

⁴⁵ Burr, 2015, s. 10-11.

⁴⁶ Burman, 2007, s. 32.

⁴⁷ Burman, 2007, s. 32.

⁴⁸ Burr, 2015, s. 4.

⁴⁹ Burman, 2007, s. 32.

präglas av ställningstagandet att jämställdhet är ett grundläggande demokratiskt mål samt ett centralt värde inom rätten.⁵⁰ Forskningsfältet härstammar från det som tidigare benämndes som kvinnorrättsforskning. Denna disciplin utgår från att indelningen i de biologiska könskategorierna får sociala konsekvenser som i sin tur återspeglas i rätten, och får betydelse för den rättsliga hanteringen av olika fenomen. Det som skiljer genusrättsvetenskapen från kvinnorrättsforskningen är att den senare hanterar kön som en given social kategori, och utelämnar perspektivet att begreppet kön är en social konstruktion som är föränderlig. Således används för genusrättsvetenskap istället begreppet *genus* för att kunna presentera en bredare förståelse av hur kön konstrueras i rätten.⁵¹ Genusrättsvetenskapen studerar såväl genus som genusrelationer, vilket tillåter en förskjutning av fokus från könsfrågor till maktfrågor. Till exempel har senare genusrättsvetenskaplig forskning bland annat ägnats åt synliggörandet av att könsneutrala regler och lagar missgynnar kvinnor som grupp och gynnar män som grupp, då den rättsliga normbildningen har utgått från det manliga könet som det objektiva och universella. Därmed ifrågasätts konsekvensen av att alla formellt sett ska behandlas lika utifrån tanken om det autonoma könsneutrala rättssubjektet.⁵²

En central problematisering inom detta område är användandet av sexualitet som maktmedel. Inom nordisk genusrättsforskning lyfts att det finns ett tydligt samband mellan ojämställdhet och det sexualiserade våldet. Detta har även fått visst genomslag inom den svenska jämställdhetspolitiken.⁵³ Det finns en tro på att jämställd sexualitet mellan könen är möjlig, men det riktar kritik mot att straffrätten hittills varit oförmögen att hantera det sexualiserade våldet, då främst mäns våld mot kvinnor. Gamla föreställningar om kvinnors och mäns sexualitet präglar såväl lagstiftningen som rättstillämpningen, och kvinnor förväntas ta ansvar för mäns sexuella handlingar.⁵⁴ Vissa framsteg har gjorts enligt genusrättsvetenskapen, varav införandet av grov kvinnofridskränkning är ett.

Den svenska genusrättsvetenskapen har som ovan nämnt i huvudsak fokuserat på kön eller genus och dess betydelse för rätten. Rättsliga frågor om jämställdhet har därmed begränsats till att främst handla om jämställdhet mellan könen, enligt den binära könsuppdelningen. Andra feministiska teoretiker har kritiserat detta för att utgå från en ”mainstream-feminism”, som främst utgår ifrån och synliggör den vita heterosexuella kvinnan, och därmed utesluter vissa andra grupper av kvinnor. Exempel på sådana teorier är ”critical race feminism” och ”lesbian feminism”, som fått större genomslag i amerikansk feministisk rättsforskning än i Sverige.⁵⁵ Den senare motsätter sig idén om en universell kvinnlig erfarenhet, som mainstream-feminismen utgår från.⁵⁶ Dessa rättsteoretiker menar att juridiska intressen hos LHBTQ-

⁵⁰ Gunnarsson, Svensson, 2009, s. 11.

⁵¹ Gunnarsson, Svensson, 2009, s. 29.

⁵² Gunnarsson, Svensson, 2009, s. 204-205.

⁵³ Gunnarsson, Svensson, 2009, s. 212.

⁵⁴ Gunnarsson, Svensson, 2009, s. 214-215.

⁵⁵ Jag använder här de engelska termerna p.g.a avsaknad av en tillfredsställande översättning.

⁵⁶ Levit, Verchick, 2006, s. 29.

feminister skiljer sig från intressen hos heterosexuella feminister, till exempel vad gäller familjejuridik och straffrätt. Lesbian feminism länkar samman heterosexism med sexism, och kopplar detta till föreställningar om kön, manlighet och kvinnlighet. På samma sätt som genusrättsforskare menar att rättsliga diskurser gör skillnad mellan män och kvinnor, hävdar rättsforskare inom detta fält att rätten genom lagstiftning premierar heterosexualitet och diskriminerar LHBTQ-personer, alternativt inte ser den särskilda utsatthet som LHBTQ-personer upplever i ett heteronormativt samhälle.⁵⁷ Inom den svenska genusrättsforskningen har frågor om homofobi, heterosexism eller rasism inom straffrätten ännu inte berörts i lika stor utsträckning som betydelsen av kön.

1.4.3 Queerteori

Queerteori kan sägas ha uppstått i gränstrakterna mellan feministisk könsforskning och ”gay and lesbian studies”, det som på svenska brukar benämnas som sexualitetsforskning. På ett liknande sätt som den feministiska forskningen arbetar med synliggörandet av kvinnors erfarenheter och maktförhållandet mellan könskategorierna, söker sexualitetsforskare synliggöra LHBTQ-personers situation samt utifrån sexualitet analysera olika maktförhållandet. På så sätt har arbetet inom dessa forskningsfält i stort gått ut på att identifiera och analysera identitetskategorier.⁵⁸ Queerteori knyter samman dessa två forskningsfält genom att problematisera såväl könsbegreppet för identitet i feministisk forskning och sexualitetsforskningens föreställningar om sexuella identiteter.⁵⁹

En grundläggande ståndpunkt som queerteorin ställer sig bakom är att identitetskategorier alltid innebär hierarkiska värderingar, där olikhet blir samma sak som ojämlikhet. Genom att separera och olikgöra (som till exempel kategorierna man och kvinna, heterosexuell och homosexuell) går det att upprätthålla ojämlika maktstrukturer mellan dessa kategorier. Med andra ord, om vi kategoriseras som olika finns det heller ingen anledning att behandlas lika. Därför tar queerteorin avstånd från ett grundläggande antagande som genomsyrat såväl den feministiska forskningen som sexualitetsforskningen; att kategorin ”kvinnor” eller kategorin ”homosexuella” delar något gemensamt som motiverar att de hänförs samma identitetskategori. Detta uppdellande menar queerteorin reproducerar den hierarkiska ordningen samtidigt som representationen blir bristfällig, eftersom identitetskategorier alltid är normerande och därmed oundvikligen utesluter många av de som är tänkt att företrädas.⁶⁰

Normativitet är ett centralt begrepp inom queerteoretisk forskning. En av förgrundsgestalterna för queerforskning Michael Warner, menar att en vanlig missuppfattning är att förväxla det *normativa* med det *normala*. Normalitet presenteras ofta som ett statistiskt genomsnitt, det vill säga vad som är

⁵⁷ Levit, Verchick, 2006, s. 30-31.

⁵⁸ Lindholm, *Lambda nordica*, 1996(2):3/4, s. 38-53, s. 39.

⁵⁹ Lindholm, *Lambda nordica*, 1996(2):3/4, s. 38-53, s. 38.

⁶⁰ Lindholm, *Lambda nordica*, 1996(2):3/4, s. 38-53, s. 39.

”det vanligaste”. Vad som uppfattas som normalt är dock helt beroende av de moraliskt etablerade normerna (det normativa). Även om heterosexualitet statistiskt sett är den vanligaste formen av sexuell samvaro är det heteronormativiteten som garanterar heterosexualitetens status som norm.⁶¹ Det normativa har makten att bestämma vilka regler, lagar och handlingar som ska styra i det sociala livet. Normerna sätter således gränser för människors livsutrymme, och föreskriver hur vi ska agera och känna.⁶² Upprätthållandet av det normativa sker genom identifiering och uteslutning av det som inte uppfattas som normativt, alltså det ”avvikande” eller det ”onormala”.⁶³ Det queerteoretiska forskningen ägnar sig åt är att ifrågasätta och kritiskt analysera dessa normer och den normativa makten. Med andra ord är det det påstådda ”normala” och ”naturliga” som utgör forskningsobjektet, varför queerteori kan sägas utgöra ett normkritiskt angreppssätt.⁶⁴

Grundläggande för queerteorin är att betrakta kön och sexualitet som socialt, historiskt och geografiskt konstruerade.⁶⁵ Likt den socialkonstruktivistiska teorin finns ingen tro på ett naturligt urtillstånd. Det mest centrala är ifrågasättandet av det som i ett heteronormativt samhälle uppfattas som sexualitetens naturtillstånd, nämligen heterosexualitet. En queerteoretisk forskare vägrar erkänna heterosexualitetens anspråk på att vara naturlig och självklar, nödvändig och ursprunglig:

*”Heterosexualiteten är ingen självklarhet, i stället är den en uppsättning identiteter, relationer och värderingar som uppstått till följd av bestämda sociala, historiska och kulturella betingelser.”*⁶⁶

Snarare än att betrakta heterosexualitet som människans ursprungliga sexualitet, ser queerteoretiker den obligatoriska heterosexualiteten som en förtrycksmechanism.⁶⁷

1.4.3.1 Den heterosexuella matrisen

Den amerikanska filosofen Judith Butler, som kan lyftas fram som en av de främsta inom queerteori, har fokuserat på sambandet mellan kön, könstillhörighet och sexualitet (på engelska sex, gender och desire). Butler menar att det finns ett inbördes förhållande mellan dessa begrepp och kallar denna gemensamma nämnare för *den heterosexuella matrisen*. Med matris menas mall eller gjutform, vilket ska föra tankarna till ett allomfattande och determinerande struktursystem, men som enligt Butler har en viss sorts flexibilitet (alltså inte helt gjuten). Den heterosexuella matrisen består i att kön (sex) är en upplevelse som oavbrutet produceras genom sociala processer. Den mänskliga kroppen könsas ständigt genom föreställningar om vad som är ”kvinnligt” och ”manligt”. Det går med andra ord enligt Butler inte att *ha* eller *besitta* ett kön, utan vi kan endast *uppleva* oss ha ett kön. Kön är således

⁶¹ Rosenberg, 2002, s. 101.

⁶² NCK, 2009, s. 19.

⁶³ Rosenberg, 2002, s. 101.

⁶⁴ Kulick, *Lambda Nordica* 1996(2):3/4, s. 5-22, s. 10.

⁶⁵ Rosenberg, 2002, s. 63.

⁶⁶ Kulick, *Lambda Nordica* 1996(2):3/4, s. 5-22, s. 10.

⁶⁷ Rosenberg, 2002, s. 63.

en produkt av könstillhörighet (gender) och antas medföra ett specifikt beteende beroende på vilken kategori könet tillskrivits. Detta hör ihop med sexualiteten eller begäret (desire). Om en person har tillskrivits könet kvinna och känner och beter sig som en kvinna, innebär det att begära män. Att bete sig och känna sig manlig innebär motsatt att begära kvinnor. Ett specifikt kön (sex) förutsätter alltså en specifik könsupplevelse (gender) som i sig anses förutsätta ett specifikt begär (desire).⁶⁸ Osynliggörandet av den heterosexuella matrisen sker ständigt genom att den passerar som naturlig, nödvändig och moraliskt korrekt.⁶⁹

Den heterosexuella matrisen är enligt Butler central för hur vi definierar det som är socialt accepterat och icke-accepterat. Tiina Rosenberg sammanfattar begreppet som en ofrivillig konstruktion:

*”kroppar är inte begripliga i sig utan kulturen skapar begripliga kroppar genom den heterosexuella matris som kräver en genusordning med två tydligt identifierbara kön/genus: ett kvinnligt/feminint och ett manligt/maskulint. /.../ Könskategorierna och heterosexualiteten är inte frivilliga utan socialt sett obligatoriska.”*⁷⁰

1.5 Material och forskningsläge

Det huvudsakliga materialet för denna framställning utgörs av rättsvetenskapliga källor. Med detta åsyftas de auktoritativa rättskällorna som vanligtvis innefattar lagtext, lagförarbeten, rättspraxis samt doktrin. Uppsatsen behandlar diskurser inom straffrätten angående partnervåld utifrån fridskränkningssbrotten, varför det straffrättsliga materialet har begränsats till det som är relevant för denna brottstyp. I enlighet med hur syftet är formulerat kan partnervåldet delas upp i två fokusområden där det ena utgörs av mäns våld mot kvinnor och det andra av våld i samkönade relationer. Mitt val att särskilt fokusera på det samkönade partnervåldet har dock inneburit en begränsning i utbudet av rättslig material. När det gäller straffrättslig hantering av mäns våld mot kvinnor finns ett omfattande utbud av rättsligt material, i synnerhet vad gäller praxis och doktrin. Bland värdefulla verk kan nämnas Monica Burmans avhandling (*Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, 2007) samt Kerstin Berglund (*Straffrätt och kön*, 2007). För våld i samkönade relationer finns dock inte samma utbud. Detta ämne har dock hittills i den rättsliga doktrinen inte avhandlats. Även rättsfall som behandlar samkönat partnervåld är extremt ovanligt. Efter försök att hitta sådana rättsfall, bland annat genom att söka i Rättsbanken Zeteo samt kontakta ett tjugotal tingsrätter, möttes jag dock av ett negativt resultat. På grund av detta är det främst lagförarbeten som utgjort de mest värdefulla underlaget av de rättsvetenskapliga källorna. Till förarbeten inräknas här även statliga utredningar. Även om dessa inte alltid utgår från ett strikt rättsligt perspektiv utgör de i regel grunden för lagstiftningsförfarandet.

⁶⁸ Butler, 1999 (1990), översättning Almqvist, 2007, s. 26-36.

⁶⁹ Edenheim, 2005, s. 46-47.

⁷⁰ Rosenberg, 2002, s. 71.

Eftersom utbudet av såväl rättsfall som doktrin är minst sagt begränsat när det gäller våld i samkönade relationer har istället samhällsvetenskaplig forskning varit av betydelse för denna del. De resonemang som förts i den samhällsvetenskapliga forskningen har således använts för att problematisera diskurser om partnervåld i den straffrättsliga kontexten. Även om det inom detta fält finns studier som fokuserar på samkönat partnervåld är materialet dock även här betydligt mindre omfattande än det för våld i heterosexuella relationer. Bland studier som uteslutande behandlar våld i samkönade relationer kan nämnas en litteraturgenomgång av Lars Gårdfeldt (*Kvinna slår kvinna, man slår man*, 2003), en nationell kartläggning av Carin Holmberg och Ulrica Stjernqvist (*Våldsamt lika och olika*, 2005) samt en av NCK genomförd kunskaps- och forskningsöversikt (*Våld i samkönade relationer*, 2009). Övrig svensk litteratur och forskning består av akademiska uppsatser på grundnivå samt ett par artiklar. Här vill jag särskilt nämna Görel Granströms artikel (*Challenging the Heteronormativity of Law*, 2007) som en viktig inspirationskälla för denna uppsats.

Materialet för den diskursanalytiska granskningen som avslutar uppsatsen utgörs således huvudsakligen av förarbeten som är relevanta för den straffrättsliga förståelsen av partnervåld. Här har även de för uppsatsen valda teoretiska utgångspunkterna fått en framträdande roll, i synnerhet det queerteoretiska perspektivet.

Slutligen bör påpekas att vissa av källorna, framför allt om samkönat partnervåld, är hämtade från intresseorganisationer som särskilt arbetar med frågor som rör LHBTQ-personer. I detta ser jag dock inga större problem eftersom dessa organisationer (exempelvis RFSL och NCK) får anses vara så pass etablerade och allmänt inflytelserika att de inte bör kunna anklagas för missvisande opartiskhet. Vidare hänvisar offentligt tryckt material återkommande till sådana organisationers kunskapsmaterial, varför dessa får anses ha status som godtagbara källor.

1.6 Avgränsning

Jag har valt att avgränsa uppsatsens ämne till att endast beröra våld som sker i en partnerrelation mellan vuxna personer. Barns perspektiv, som ofta lyfts fram som en viktig faktor i relationsvåldets problematik, har således lämnats därhän. Vidare berörs inte våld som utförs av en annan närstående än en partner, som i rättslig mening faller under samma brottskategori. Denna avgränsning har gjorts eftersom det är i vuxna parförhållanden som de normerande diskurserna förmodas få tydligast konsekvenser.

Uppsatsens syfte att inom straffrätten identifiera diskurser kring partnervåld har begränsat det straffrättsliga området som behandlas. Fokus består i den straffrättsliga *definitionen* av partnervåldet samt hur straffrätten används i bemärkelsen att konstruera och reproducera normativa diskurser. Det som då varit viktigt för framställningen av rätten är främst de politiska och rättsliga argumenten och motiveringarna för lagtextens formulering och syfte.

Andra straffrättsliga aspekter som bevisprövning, straffmätning och påföljdssval faller därmed utanför det relevanta området för uppsatsens syfte.

I viss mån har även det normativa området begränsats i den bemärkelsen att jag här fokuserar på begrepp som kön och sexualitet. En vidare normkritisk granskning skulle säkerligen kunna avslöja andra strukturella och normativa diskurser som påverkar den straffrättsliga förståelsen av partnervåld, som till exempel tvåsamhetsnormen. Ett annat område som de senaste åren fått allt större forskningsutrymme är det våld som kvinnor utsätter män för i en sexuell relation och hur detta påverkar den straffrättsliga förståelsen av partnervåld. Sådana perspektiv har dock i detta fall utelämnats.

1.7 Disposition

Den redogörande delen för uppsatsen inleds med ett kapitel om straffrättsens roll och funktion i samhället. Här presenteras grundläggande straffrättsliga principer, generella frågor om kriminalisering med fokus på hur detta hänger ihop med normbildning. En utgångspunkt för uppsatsen är som ovan nämnt att de normer kring våld i relationer som finns i samhället också har påverkat straffrättsens syn på partnervåld, och även att straffrätten i sig verkar normbildande. Syftet med kapitlet är därför att tydliggöra hur användandet av straffrätten kan få konsekvenser för hur ett fenomen uppfattas, både inom det rättsliga området och utanför. Detta kapitel avslutas med ett avsnitt som behandlar frågan om neutralitet och likhet inför lagen, samt vad detta kan innebära för den faktiska utformningen av straffrätten. Detta är för uppsatsen relevant eftersom lagstiftningen om partnervåld delvis inte är neutralt utformad, vilket kommer att återknytas till i min analys. Förhoppningen är att läsaren ska ha med sig dessa grundläggande straffrättsliga premisser för hanteringen av olika sociala problem, när vederbörande tar del av uppsatsens huvudämne, det vill säga partnervåld.

Det tredje kapitlet behandlar partnervåld ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv. Denna del handlar om att ge en övergripande beskrivning om hur partnervåld har definierats och förklarats utomrättsligt, samt i vilken utsträckning och på vilket sätt fenomenet har berörts politiskt. Med utgångspunkt i uppsatsens syfte och eftersom majoriteten av all forskning om våld i nära relationer fokuserat på mäns våld mot kvinnor, redogörs här särskilt för våld i samkönade förhållanden i vissa avseenden. Den samhällsvetenskapliga och politiska förståelsen har utgjort grunden för kriminaliseringen och den straffrättsliga definitionen av partnervåld. Således utgör denna del en viktig komponent för en helhetsförståelse av uppsatsens ämne, samt ger en vägledning i vilka diskurser som präglar den straffrättsliga hanteringen av partnervåld.

Uppsatsens fjärde kapitel ägnas åt att beskriva hur partnervåld har definierats straffrättsligt. Inledningsvis sker en genomgång av de bakomliggande utredningar och motiv som resulterade i fridskränkingsbrottens införande. Efter det presenteras gällande rätt och en utredning av brottsrekvisiten. Ka-

pitlet fortsätts med en diskussion om vilken effekt lagstiftningen har medfört och vilka framtida utmaningar som finns på området. Till sist berörs hur den straffrättsliga konstruktionen av skyddssubjekt/brottsoffer när det gäller partnervåld ser ut.

I uppsatsens femte och sista kapitel presenteras och analyseras de diskurser som jag ur materialet har kunnat identifiera, med fokus på det samkönade partnervåldet. Efter detta anläggs ett queerteoretiskt perspektiv och en kritisk diskussion om den normativa förståelsen av partnervåld. Därefter följer några avslutande reflekterande kommentarer.

2 Straffrättens normbildande funktion

2.1 Straffrättens grundläggande funktion och principer

Straffrättens roll i samhället är ett väl omdebatterat ämne, både i juridiska sammanhang men även inom politiken och den allmänna samhällsdebatten. Även om inte alla är överens i vilken utsträckning eller på vilket sätt det straffrättsliga systemet bör utformas, är troligtvis de flesta för att något sorts system är nödvändigt. Utan gemensamma grundläggande regler för den mänskliga samvaron hade det varit svårt att tillförsäkra människors lika möjlighet att hävda sina intressen, utan att det sker på bekostnad av andra.⁷¹ Att förstå vad straffrätt är och vad det syftar till är en viktig förutsättning för att kunna göra rimliga bedömningar av hur lagar bör utformas och tillämpas. I grunden kan straffrätten sägas utgöra samhällets etiska basregler. Det är inom denna disciplin som vi definierar vilka gärningar som inte tolereras, och således vilka normer som människor i en rättsstat har att anpassa sig efter. Redan här bör dock påpekas att vad som enligt straffrätten är otillåtna handlingar inte nödvändigtvis är synonymt med vad som allmänt uppfattas som moraliskt fel. Det är snarare en fingervisning om vilka normer som anses vara särskilt betydelsefulla i ett samhälle.⁷²

Straffrätten kan alltså beskrivas som ett uttryck för den gemensamma moralordningen.⁷³ Denna ordning är dock på intet sätt universell. Enligt ett socialkonstruktivistiskt synsätt är straffrätten, liksom alla andra sociala processer, en produkt av mänskligt agerande. Det är människor som utifrån erfarenheter och uppfattningar om vad som bör vara otillåtet stiftar lagarna, och alla brott i brottskatalogen är i grunden resultat av politiska beslut. Det finns med andra ord ingen naturlag som konstituerar vilka företeelser som inte är tillåtna eller vilket ansvar myndigheter har att straffa den som bryter mot lagen. Detta blir tydligt då vi tittar på andra länders straffrättsliga system och ser att straffrättssystemen skiljer sig åt, både vad gäller vilka handlingar som är kriminaliserade och vilket straffvärde olika brott tillskrivs. Vad som är lagligt och inte är således en direkt följd av den politik som förs i respektive land.⁷⁴

Förutom att tillhandahålla grundläggande moraliska normer syftar straffrätten till att påverka människors beteende i enlighet med dessa normer. Detta sker genom hot om straff. Tanken bakom detta straffhot är att om enskilda

⁷¹ Berglund, 2007, s. 45.

⁷² Asp, Ulväng, 2014, s. 10.

⁷³ Berglund, 2007, s. 45.

⁷⁴ Jareborg, 2001, s. 49.

på förhand vet att en viss gärning kommer att generera en betungande påföljd, så kommer de avhålla sig från att begå en sådan handling. Straffhotet är alltså tänkt att ha en avskräckande effekt och verka preventivt, varför straffrätten utgör en form av social kontroll över de samhällsmedborgare som lyder under den.⁷⁵ Den allmänpreventiva effekten har dock ifrågasatts och argumentet har fått allt mindre praktisk betydelse. Den avskräckande effekten i form av höjda straffvärden har exempelvis inte resulterat i minskad brottslighet i motsvarande utsträckning, och nykriminaliseringar kämpar för att kunna förändra människors invanda mönster att agera på ett visst sätt. Trots detta är dock den allmänna preventionstanken fortfarande en principiellt viktig faktor, och ett av de grundläggande skälen till varför ett straffrättssystem överhuvudtaget behövs.⁷⁶ Det räcker dock inte med hot om straff för att människor ska avstå från att begå brott. Om straffet inte verkställs blir hotet inte trovärdigt och får knappast den allmänpreventiva effekt som önskas. Den verkställande delen av straffrätten är därmed betydelsefull för att normerna efterlevs.⁷⁷ Således är straffrätten tätt sammankopplad med den statliga maktutövningen.⁷⁸

Genom historien finns flera exempel där sådan statlig makt som straffrätten utgör missbrukats. För att undvika detta finns i dagens straffrättssystem en starkt utvecklad tanke om rättssäkerhet som upprätthålls genom vissa grundläggande principer. En sådan princip är *konformitetsprincipen*, och går ut på att den som inte har haft möjlighet att rätta sig efter lagen ska inte heller bör kunna anses ansvarig för brottet. Ett exempel är då någon utfört ett brott under tvång eller om gärningspersonen har en allvarlig psykisk störning. För att en människa ska kunna hållas ansvarig för sina handlingar krävs alltså att denne har handlat autonomt, rationellt och av egen fri vilja.⁷⁹ En annan grundläggande princip är *legalitetsprincipen*. Denna princip ska tillförsäkra att ingen människa blir ogrundat dömd, och sätter gränser för på vilket sätt statens maktutövning mot den enskilde får ske. Principen får därför betydelse för både själva lagstiftningsutformandet och lagtillämpningen.⁸⁰ Innebörden av principen ställer följande krav: att det för utdömande av ansvar måste finnas stöd i lag, ett förbud mot retroaktiv stängare lagstiftning, att lagen är begriplig och förutsebar samt ett förbud mot analogisk rättstillämpning till den tilltalades nackdel.⁸¹ Dessa ovanstående principer är alltså tänkta att tillförsäkra en försvarlig grad av rättssäkerhet för den enskilde som ställs till ansvar för brott, det vill säga ansvarssubjektet.

En ytterligare funktion som straffrättssystemet fyller handlar om skydd. Preventionen som går ut på att avskräcka människor från att begå brottsliga handlingar ska samtidigt skydda människor från att bli utsatta för brott. Detta perspektiv utgår från att människan är sårbar och behöver skyddas,

⁷⁵ Jareborg, 2001, s. 46.

⁷⁶ Berglund, 2007, s. 45.

⁷⁷ Asp, m.fl., 2010, s. 48-49.

⁷⁸ Asp, Ulväng, 2014, s. 11.

⁷⁹ Andersson, 2004, s. 47-48.

⁸⁰ Berglund, 2007, s. 46.

⁸¹ Asp, m.fl., 2010, s. 62.

vilket straffrätten hoppas åstadkomma genom att upprätthålla den eftersträvade och på förhand bestämda moralen.⁸² Rättsskyddssubjektets intresse har dock inte studerats lika flitigt inom traditionell straffrättsteori, utan fokus har legat på rättssäkerhet för ansvarssubjektet.⁸³

2.2 Att konstruera brott

Den centrala delen av det straffrättsliga området utgörs av de kriminaliserade handlingar som i juridiken benämns som brott. Dessa förmedlas genom de straffbud som utgör brottskatalogen. Vilka handlingar som kriminaliseras och på vilket sätt detta sker beslutas i Sverige av lagstiftaren, det vill säga riksdagen. Det är med andra ord politiska beslut som sätter ramarna för det kriminaliserade området, inte någon ”sann” eller universell naturlag. Denna insikt är viktig för att förstå att straffrätten, precis som all annan kunskap, är präglad av politiska och sociala diskurser. Den är, som Lernestedt uttrycker det, inte ”gudagiven”.⁸⁴

Kunskapsproduktionen om vad som bör ingå i det kriminaliserade området baseras bland annat på kriminologiska studier om samhället. Den svenska kriminologin utgår i huvudsak från en positivistisk tradition. Empiriska studier om utsatthet, brottsstatistik och andra mätbara fenomen står i fokus när det gäller att kartlägga kriminalitet och behovet av strafflagstiftning i Sverige. Utifrån detta dras sedan slutsatser om vilken brottslighet som är mest förekommande, och definitioner, tolkningar och avsikter lämnas därhän. Därmed förbiser den positivistiska inriktningen vissa fenomen som hade kunnat påverka bilden av kriminalitet och vilka problem som finns.⁸⁵ Med andra ord saknas en kontextuell analys av kriminalstatistik enligt den positivistiska inriktningen. Detta kan i sin tur leda till att brottslighet som inte definieras och tas upp i samma utsträckning, inte heller prioriteras straffrättspolitiskt. På så sätt har kriminaliseringen betydelse för hur vi uppfattar och hanterar olika brottsliga handlingar i samhället.

2.2.1 Grundläggande principer för kriminalisering

Det är kriminaliseringarna som sätter ramarna för det straffrättsliga området, i enlighet med legalitetsprincipen. Endast det som följer av en kriminalisering har staten rätt att ingripa mot och straffsanktionera. Eftersom varje kriminalisering innebär en inskränkning av människors handlingsutrymme kategoriseras det som en ingripande åtgärd för den enskilde. Detta kombinerat med hotet om straff, som är den mest repressiva formen av kontroll, förutsätter att det kriminaliserade området begränsas för att detta inte ska vara alltför långtgående. Detta följer av den generella *principen om ultima ratio*: kontroll över människors beteende genom kriminalisering bör ske i sista

⁸² Berglund, 2007, s. 45.

⁸³ Andersson, 2004, s. 47.

⁸⁴ Lernestedt, 2015, s. 109.

⁸⁵ Åkerström, 1996, s. 10-11

hand.⁸⁶ Denna princip stämmer överens med vad som kallas för defensiv straffrättspolitik, vilken genomsyrar den svenska straffrättsmodellen. Enligt den defensiva straffrättspositionen är kriminaliseringens syfte allmänprevention och att kommunicera samhälleliga moraliska värderingar. Straffrättens huvudsakliga uppgift är inte att bidra till att lösa sociala problem, utan alternativa lösningar bör föregå kriminalisering, som endast ska användas som sista utväg.⁸⁷

2.2.2 Kriminaliseringens ”vad” och ”hur”

Mot bakgrund av ovanstående princip har framför allt två centrala frågeställningar lyfts inom straffvetenskaplig doktrin vad gäller kriminalisering. Det är dels *vad* som bör/får kriminaliseras, dels *hur* kriminaliseringen bör utformas.⁸⁸ När det gäller vilka gärningar som bör/får kriminaliseras (vad), är det i regel två grundläggande utgångspunkter som styr. Den första är att varje kriminalisering är till för att skydda människor mot kränkningar från andra. Det måste med andra ord finnas ett *skyddsintresse*.⁸⁹ Skyddsintresset måste vägas mot den handlingsbegränsning som en kriminalisering innebär. Här görs en avvägning av vilka faktiska behov som finns för att skydda ett intresse genom kriminalisering. I detta ingår en central princip om att undvika kriminalisering av gärningar som innebär att den enskilde enbart skadar sig själv. Kriminalisering ska med andra ord principiellt endast avse gärningar som innebär kränkning eller skada av en annan människas intressen.⁹⁰ Det bör dessutom finnas ett allmänt behov av att samhället gör en markering mot ett visst beteende för att intresset ska vara värt att skydda genom kriminalisering. Sålunda sker kriminaliseringar både mot bakgrund av ideologiska ställningstaganden och reella skyddsbehov.⁹¹

Vidare kan inte allas intressen skyddas av det straffrättsliga systemet i alla hänseenden. Det som ska skyddas måste därför uppnå ett visst skyddsvärde för att vara motiverat. Detta för oss in på den andra utgångspunkten för vilka handlingar som är legitima att kriminalisera, nämligen den om *straffvärde*. Straffvärdet bedöms utifrån skyddsvärdet, alltså hur betydelsefullt skyddsintresset är, samt i vilken utsträckning detta intresse skadas eller kränks av den för kriminaliseringen tänkta handlingen. Ju mer skyddsvärt intresse och allvarlig skada genom gärningen, desto högre straffvärde. För att kunna omfattas av en kriminalisering måste en gärning alltså vara tillräckligt straffvärd i förhållande till skyddsintresset, och kriminaliseringen bör avse särskilt skyddsvärda intressen.⁹²

⁸⁶ Lernestedt, 2003, s. 15.

⁸⁷ Lernestedt, 2003, s. 93.

⁸⁸ Burman, 2007, s. 201.

⁸⁹ Angående vad som kan utgöra skyddsintresse, se avsnitt 2.2.2.

⁹⁰ Berglund, 2007, s. 50.

⁹¹ Berglund, 2007, s. 53.

⁹² Jareborg, 2001, s. 50-51.

Utan direkt koppling till straff- eller skyddsvärdet kan kriminaliseringsverktyget användas på ytterligare ett sätt genom så kallad *symbollagstiftning*. Sådan lagstiftning kan sägas utgöra politiska medel med avsikt att markera att en specifik brottstyp betraktas som allvarlig, antingen i ett pedagogiskt syfte eller för att visa politisk handlingskraft.⁹³ Detta syfte bör dock inte ses som en bärkraftig självständig grund för kriminalisering, men används inte sällan för att förstärka vissa kriminaliseringar. Exempel på denna typ av kriminalisering är brott som betraktas som allvarligare genom så kallade artbrottsbestämmelser, straffskärpningsregeln för hatbrott eller den för uppsatsen aktuella kriminaliseringen grov kvinnofridskränkning.⁹⁴ Det finns dock ett krav på att kriminaliseringar bör ha en viss *effektivitet*, även om dessa utgör symbollagstiftning. Om straffbudet i praktiken inte kan generera en fällande dom eller på annat sätt efterföljas, blir dess värde mycket tvivelaktigt. Effektivitetskravet förhindrar även missbruk och överanvändning av kriminaliseringsverktyget som styrmedel.⁹⁵

Den andra frågan som ska besvaras är *hur* en kriminalisering ska utformas. En kriminalisering bör självklart utformas så att den uppfyller sitt syfte; att skydda ett visst intresse. Av legalitetsprincipen följer ett förbud mot analogisk tillämpning av straffrättsliga regler. Detta betyder att ett straffbud måste vara tydligt utformat så att rättstillämparen vet om en gärning omfattas av kriminaliseringen. Det är med andra ord inte tillåtet att extensivt tolka in en gärning som liknar den straffbudet omfattar, även om en sådan gärning uppfattas som lika straffvärd.⁹⁶ Detta ställer krav på att kriminaliseringen utformas tydligt och ändamålsenligt, såtillvida att alla tänkta otillåtna gärningar verkligen omfattas av bestämmelsen. Tydlighetskravet följer även av den ovan beskrivna konformitetsprincipen. För att ha möjlighet att inrätta sig efter lagen krävs att den är begriplig och bestämt definierad.⁹⁷

Svaret på frågan hur vi kriminaliserar har enligt Jareborg mer att göra med hur vi *inte* kriminaliserar. Lagstiftaren utgår från en viss gärningstyp som det finns skäl att motverka, sedan utformas kriminaliseringarna utifrån de begränsningar och förbud som följer av de straffrättsliga principerna.⁹⁸ Vidare bör det även finnas ett samband mellan *varför* en gärning bör straffas och hur detta sker.⁹⁹ Vid utformningen av kriminaliseringar är det inte heller enbart ramen för den brottsliga gärningen som rättsligt konstrueras. Sättet ett straffbud kommuniceras på är också avgörande för vem eller vilka som är tänkta att träffas av straffbudet, och vem eller vilka som tvärtom konstrueras som brottsoffer, vilket lagstiftaren bör ha i åtanke.¹⁰⁰ Offersidan tillskrivs då ett skyddsintresse, som ovan beskrev som ett kriminaliseringsskäl. Besluten om vilka skyddsintressen som anses föranleda en straffrättslig lagreglering fattas genom slutsatser om vilka behov av skydd som identifieras i

⁹³ Jareborg, 2001, s. 55.

⁹⁴ För genomgång av kriminaliseringens motiv och syften, se avsnitt 5.2.

⁹⁵ Berglund, 2007, s. 50.

⁹⁶ Berglund, 2007, s. 48.

⁹⁷ Lernestedt, 2003, s. 106.

⁹⁸ Jareborg, 2001, s. 50.

⁹⁹ Burman, 2007, s. 130.

¹⁰⁰ Lernestedt, 2015, s. 110.

samhället. Nästa stycke behandlar närmare hur skyddsintressen fastställs samt hur dessa kan styra vissa kriminaliseringstyper.

2.2.3 Skyddsintressen

När det gäller vilka skyddsintressen som kriminaliseringar ska eller bör beakta, återkommer vi till frågan om straffrättens roll i samhället. Vem eller vad är straffrätten primärt tänkt att skydda? Som nämndes ovan är det en avvägning mellan att inte onödigt inskränka individers handlingsfrihet och behovet av skydd för vissa intressen. Skyddsbehovet kan i sin tur variera, och samhällets intressen överensstämmer inte alltid med enskilda individers. Kriminaliseringsdiskussionen kan emellanåt upplevas som polariserad då dessa intressen beskrivs som motstridiga; ligger straffrättens primära förpliktelser gentemot samhälle *eller* individer? Lernestedt menar att detta är en onödig polarisering och att det ideala straffrättssystemet strävar efter att skydda bägge.¹⁰¹

Varje kriminalisering bygger alltså på ett intresse som anses värt att skydda. Dessa intressen som kriminaliseringen avser att skydda kallas skyddsobjekt. Intressena utgörs inte av faktiska objekt, utan är snarare värdeomdömen om objekt och företeelser, som baseras på olika grunder.¹⁰² Skyddsobjekten kan vara allmänna i den bemärkelse att de står för gemensamma intressen som delas av människor i ett visst samhälle. Skyddsobjekt kan också vara individuella och ta sikte på enskilda personers intressen. Det är dessa som är de mest centrala för straffrätten.¹⁰³ Eftersom olika människor lever med olika behov och utifrån olika förutsättningar, kan det vara svårt att hitta sådana värden som uppfattas som allmängiltiga och kvalificerar som straffrättsligt skyddsvärda. Således har det inom straffrätten funnits en tendens att förankra utvalda värden i konstitutionella och rättsliga principer som till exempel demokratiska värden, de mänskliga fri- och rättigheterna och allas likhet inför lagen.¹⁰⁴

Är lagstiftaren då förmögen att tillvarata alla grupper eller individers intressen? Och är de utvalda skyddsintressena ett resultat av en objektiv och rättvis behovsgranskning? Enligt en socialkonstruktivistiskt angreppssätt går det att hävda att de vars intressen tas tillvara på är också de som har haft makten att forma samhället, och vice versa. De röster som hörs är de som kan få gehör för sina krav. Det finns många historiska exempel på detta, inte minst vad gäller kvinnors eller LHBTQ-personers rättigheter och ställning i den straffrättsliga kontexten. I samband med att samhället förändrats och marginaliserade grupper genom kamper vunnit ökade möjligheter att tillvarata sina rättigheter, har även det straffrättsliga skyddet till viss del förändrats. Enligt Burman har till exempel feministiska krav på bättre intresse-skydd för våldsutsatta kvinnor bidragit till en annorlunda användning av straffrätten. Genom att kräva kvinnors rätt till skydd med bland annat stöd i

¹⁰¹ Lernestedt, 2003, s. 77.

¹⁰² Lernestedt, 2003, s. 152.

¹⁰³ Berglund, 2007, s. 51.

¹⁰⁴ Lernestedt, 2003, s. 152-153.

mänskliga rättigheter, har statens ansvar att tillvarata dessa intressen genom kriminalisering och lagföring drivits fram. Dessa krav och dess effekter på den jämställdhetspolitiska arenan har betonat värdet i brottsprevention och straffrättens förmåga att tillvarata positiva rättigheter. Burman menar dock att sådan användning av straffrätten kan vara problematisk, då den ställs mot rådande uppfattningar om straffrättens begränsade brottspreventiva funktion, legalitet och en defensiv straffrättspolitik. Genusrättsvetenskapliga krav på straffrätten riskerar då enligt Burman hänföras till en mer offensiv inriktning, eller anklagas för att ”missbruka” symbolisk lagstiftning.¹⁰⁵ Det verkar därmed finnas en sorts inbyggd dikotomi mellan intresseskydd och legalitet, där intresseskydd med brottsoffret i fokus räknas till den offensiva (politiska) inriktningen, medan legalitet och negativa rättigheter hör till den defensiva (rättsliga) inriktningen.¹⁰⁶

2.3 Kriminalisering och normbildning

Tidigare redogjordes att straffrätten har förmåga att genom styrning av beteende påverka enskilda i en normenlig riktning. Vad får då kriminaliseringarna för betydelse för den straffrättsliga normbildningen? Lernestedt menar att det straffrättsliga systemet bygger på ett antal allmänna grundläggande antaganden. Det första är att straffrättens primära syfte är att *påverka*. Vidare utgörs de som är tänkta att påverkas av straffrättssystemet, alltså påverkansobjektet av *människor*. Även om också andra aktörer som juridiska personer och djur kan omfattas av lagstiftning, är det i första hand människorna i en stat som har att förhålla sig till och ändra sitt beteende i enlighet med rådande straffrättsliga normer. Detta förutsätter det tredje antagandet om att människor besitter sådana förmågor att de är *påverkningsbara*. Vad som orsakar straffrättsligt relevanta förändringar i verkligheten är slutligen människors *agerande*.¹⁰⁷ Först när människor agerar i enlighet med rådande straffrättsliga regler, det vill säga avhåller sig från att begå kriminaliserade gärningar, uppnår straffrätten sitt primära syfte. Här återkommer vi till den allmänpreventiva funktionen som anses vara en grundläggande orsak till att ett straffrättssystem behövs. Inom straffrättsteori talas om direkt och indirekt allmänprevention. Den direkta formen ska förebygga att brott begås i allmänhet vilket sker genom hot om straff som riktar sig mot hela befolkningen. Detta kan även kallas för allmän avskräckning. Den indirekta preventionen handlar om förhållandet mellan lag och samhällsnormer, och är det som också brukar kallas för strafflagstiftningens normbildande funktion.¹⁰⁸

Indirekt prevention sammanlänkar alltså straffrätten med samhällliga sociala koder. Relationen mellan lagstiftning och det samhällliga normsystemet kan sägas gå åt två riktningar, och påverka varandra. Lagar är ofta ett uttryck för de rådande (moraliska) normerna i samhället. Kriminaliseringarna

¹⁰⁵ Burman, 2007, s. 230.

¹⁰⁶ Burman, 2007, s. 231.

¹⁰⁷ Lernestedt, 2003, s. 111-112.

¹⁰⁸ Sarnecki, 2003, s. 361.

är med andra ord kodifierade normer. Om samhället skulle förändras genom att till exempel vissa kriminaliserade handlingar blir vanligare eller att ny forskning talar för förändring, brukar lagen anpassas med först straffmyndighet och så småningom kanske även avkriminalisering. På samma sätt kan straffrättsliga krafttag tas mot vissa farliga eller oönskade beteenden om dessa ökar, genom strängare kriminalisering. Samtidigt som lagen påverkas av samhällsnormer anses även lagstiftningen kunna påverka normerna. Om ett visst beteende kriminaliseras kan detta leda till att attityderna gentemot sådant beteende blir mer negativa och mindre socialt accepterat.¹⁰⁹

Att använda strafflagstiftning som ett sätt att förstärka normbildningen är vanligt förekommande i Sverige. Den normbildande effekten framhålls ofta som ett viktigt argument i lagstiftningsförfarandet, och är ibland det enda syftet med viss lagstiftning.¹¹⁰ Sådan lagstiftning har kallats för berättande lagstiftning. Det allra vanligaste för straffbuden idag är att de är abstrakt utformade och inte så målande. Detta skiljer sig från hur äldre lagstiftning utformades då värderingar och avståndstagande från en specifik situation ofta ingick i själva lagtexten. Det var också vanligare förr att lagstiftningen riktade sig åt folket, medan lagtext idag mer anses vara riktad till domaren. Lernestedt tycker sig dock se en återgång till en mer synliggörande, signalsändande och kontextualiserad lagstiftning.¹¹¹ Även Burman uppmärksammar och diskuterar effekten av berättande lagstiftning då hon avhandlar lagstiftningen om grov kvinnofridskränkning:

”Jag menar att synliggörande, markering av avståndstagande och signalsändande framställs som metoder för att öka straffrättens normbildande funktion. Straffrättens berättelse framställs således som avsedd att inskräpa att mäns våld mot kvinnor i nära relationer är moraliskt felaktiga handlingar med syfte att i ett längre perspektiv åstadkomma allmänpreventiva effekter.”¹¹²

Lernestedt pekar dock på en viss problematik som kan uppstå genom denna typ av användning av strafflagstiftning. Det är inte problematiskt i sig att genom lagstiftning synliggöra ett visst förhållande eller sända signaler om att ett visst beteende betraktas som extra förkastligt. Det problematiska med sådan berättande lagstiftning är istället det som *inte* synliggörs.¹¹³ Vad saknas och vilka andra intressen förloras då en specifik gärningsperson eller offerkategori synliggörs? Vem eller vad hamnar då utanför i det berättande lagstiftningsförfarandet? Utifrån ovanstående blir det relevant att belysa vilka normer det är som påverkar lagstiftningen, och kritiskt fråga huruvida lagstiftningen genom sitt berättande endast reproducerar dessa normer. Grupper som då från början hamnat utanför berättelsen kommer i sådana fall fortsätta att uteslutas i den framtida reproduktionen.

¹⁰⁹ Sarnecki, 2003, s. 362.

¹¹⁰ Sarnecki, 2003, s. 362.

¹¹¹ Lernestedt, 2003, s. 333.

¹¹² Burman, 2007, s. 273-274.

¹¹³ Lernestedt, 2003, s. 333.

2.4 Likhet inför lagen

Utgångspunkten i en rättsstat är att de som ställs inför rätta ska behandlas lika, och ingen ska på grund av bakgrund eller situation privilegieras eller diskrimineras. I Sverige är allas likhet inför lagen en central rättslig princip. Medborgares upprördhet över upplevda felaktiga domar och starka reaktioner mot diskriminering ger indikationer på att likhet inför lagen är ett levande ideal.¹¹⁴ Det finns dock några hänseenden då lagstiftaren givit vissa personer en särskilt gynnsam ställning i straffprocessen. Sådana hänseenden kan röra sig om grupper som på grund av särskild utsatthet har ett särskilt skyddsintresse. Detta har ansetts gälla för till exempel barn eller psykiskt sjuka. I vissa fall kan det för hur grovt ett brott ska betraktas få betydelse vem som är målsägande. Så är fallet återigen för barn som utsätts för brott, för våld mot tjänsteman eller brott som utgör hets mot folkgrupp.¹¹⁵ Grupper som omfattas av ett särskilt skyddsintresse kan sägas åtnjuta positiv särbehandling i form av utökat straffrättsligt skydd medan gärningspersoner, som döms strängare på grund av offrets situation och rättsliga särställning, kan sägas bli negativt särbehandlade. Detta förhållande föreligger även för fridskränkingsbrotten där den försvårande omständigheten består i att brottet begås mot en till gärningspersonen närstående person. Trots att likhetsidealet har en stark ställning i Sverige godtar vi alltså att strafflagstiftningen i vissa avseenden inte behandlar människor lika. Mot bakgrund av detta är det därför angeläget att ställa frågan om vad likhet inför lagen egentligen innebär.

För *rättstillämpningen* är denna grundlagsfäst genom 1 kap. 9 § RF, som stadgar att domstolar och annan verksamhet inom offentlig förvaltning ska beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Lika fall ska behandlas lika och eventuella skillnader i situationer får inte beaktas annars än då lagstiftaren givit utrymme för detta.¹¹⁶ En bredare tolkning av begreppet innebär enligt Lernestedt att också *lagstiftaren*, vid bestämmandet av lagarnas innehåll och utformning, är bunden av kravet om likhet.¹¹⁷ I vilken utsträckning detta likhetskrav bör beaktas finns det dock skilda meningar kring. Jareborg har till exempel påpekat att principen om likhet gäller generellt för kriminaliseringar, men enbart i bemärkelsen att dessa inte får avse enskilda fall eller personer, utan endast brottstyper.¹¹⁸ Generalitetskravet hindrar med andra ord lagstiftaren att särskilt rikta kriminaliseringar mot begränsade delar av befolkningen. Visst utrymme för avsteg från generalitetskravet verkar dock vara acceptabelt.

¹¹⁴ Diesen, 2005, s. 185.

¹¹⁵ Diesen, 2005, s. 191-192.

¹¹⁶ Lernestedt, 2015, s. 79.

¹¹⁷ Lernestedt, 2015, s. 18.

¹¹⁸ Jareborg, 2001, s. 63.

2.4.1 Likhet och generalitet

Frågan är hur generell en kriminalisering bör vara för att uppfylla likhetskravet. I samband med lagars utformning är det således viktigt att definiera vad som åsyftas eller avses uppnås med likhetsambitionen. Lernestedt skiljer här på *formell* och *materiell* likhet. Den förra kan förklaras som att alla, oavsett behov eller förutsättning får samma behandling och status. Det är på detta sätt som likhet i lagstiftningen oftast manifesteras eller är tänkt att få effekt, genom neutral språk användning och generell riktning. Materiell likhet innebär istället att kunskap om strukturer eller de specifika individer som berörs beaktas, vilket gör att likheten snarare mäts i vilket resultat som faktiskt uppnås. En förespråkare för materiell likhet kan då acceptera en viss grad av särbehandling för vissa personer, om detta är nödvändigt för att uppnå samma resultat som andra.¹¹⁹ I ett straffrättsligt sammanhang skulle detta resultat kunna illustreras med att en kriminalisering utformas utifrån en viss grupp, för att hos dessa kunna tillgodose ett särskilt skyddsbehov. En som utformas med ett formellt likhetstänkande och strikt generalitetskrav kan då kritiseras för otillräcklighet och en inneboende skevhet, eftersom människor drabbas olika på grund av olika förutsättningar.

I fall då lagstiftaren har tillåtit att materiella överväganden tar plats för lagens utformning har således avsteg från generalitetskravet delvis varit nödvändigt. Det för uppsatsen aktuella brottet grov kvinnofridskränkning är ett exempel på detta. Detta straffbud riktas inte mot hela befolkningen, utan har begränsats till att endast vara tillämpligt då en man är gärningsperson och en kvinna brottsoffer. Även om detta inte är ett generellt utformat straffbud anses ändå generalitetskravet vara uppfyllt, då det fortfarande träffar en stor del av befolkningen.¹²⁰ Vidare har det ansetts befogat eftersom denna situation förutsätts vara den vanligast förekommande. Dessutom är det andra fridskränkingsbrottet grov fridskränkning generellt utformat, och riktas således till hela befolkningen.

I anslutning till fridskränkingsbrotten lyfter Lernestedt en annan potentiell skevhet i relation till generalitetskravet. Eftersom dessa brott inte skiljer sig i rekvisit, straffvärde eller liknande, utan endast i rubricering samt målgrupp som kriminaliseringen riktas mot är brottet grov kvinnofridskränkning i första hand ett synliggörande av en viss sorts brottslig situation. Frågan som här ställs är huruvida ett synliggörande automatiskt måste innebära ett osynliggörande av något annat, i detta fall av övriga fridskränkingsbrott. Lernestedt menar att straffrätten i fall som dessa inte endast vill styra genom beteenderegler, utan även genom sitt berättande. Straffrättens synliggörande och osynliggörande måste då tolkas som medvetna försök att göra olikhet, i syfte att förmedla sin beskrivning av verkligheten.¹²¹ En ytterligare fråga är då om konsekvenserna av ett straffrättsligt berättande genom synliggörande automatiskt resulterar i att det som inte synliggörs betraktas som mindre

¹¹⁹ Lernestedt, 2015, s. 19.

¹²⁰ Lernestedt, 2015, s. 112.

¹²¹ Lernestedt, 2015, s. 114.

viktigt, och om detta i vissa fall vara befogat? Eller är det ett för stort avsteg från likhetsprincipen?

Ett mål med likhetsidealet måste i grunden vara att uppnå någon grad av rättvisa. Om rättvisa definieras utifrån att alla ska behandlas formellt lika, och att detta anses vara sättet att uppnå jämlikhet, bör även utgångspunkten vara att alla människor statusmässigt är lika och jämställda i samhället. Först när samhället är jämlikt i alla avseenden kommer teoretiskt sett alla som bryter mot en lag att genom rättstillämpningen behandlas lika.¹²² Vi vet dock att det finns strukturer i samhället som missgynnar vissa grupper på grund av till exempel klass, kön, etnicitet, sexuell identifikation, funktion m.m. Denna kunskap talar för att rättssystemet i viss mån bör beakta människors olikhet för att det inom rätten ska kunna uppnås rättvis likhet.

¹²² Diesen, 2005, s. 185.

3 Partnervåld ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv

3.1 Att definiera partnervåld

Föreställningar om vad som utgör våld i parrelationer har varit viktig för såväl den samhällsvetenskapliga som den juridiska förståelsen av partnervåld. Teorierna varierar och ger inte alltid en klar och samstämmig bild av vad våld i en parrelation är, vad våldet beror på eller vilka som drabbas. Många tror till exempel att våldet ofta uppstår som ett resultat av ett gemensamt gräl, eller att den som blir slagen på något vis provocerat fram en våldsreaktion. En annan vanlig uppfattning är att endast grovt våld i syfte att tillfoga allvarlig skada räknas in i begreppet.¹²³ I vissa statliga och offentliga undersökningar har begreppet *brott* i nära relationer använts istället för våld i nära relationer. Detta för att förtydliga att det inte endast är det fysiska våldet som misshandel eller sexualbrott som åsytas, utan även hot, trakasserier och verbala kränkningar.¹²⁴

Definitionsproblemen kring våldet kan innebära svårigheter för en utsatt att själv benämna och definiera sina egna erfarenheter. Det är inte ovanligt att personer som utsätts för olika former av våld från sin partner förminskar allvarligheten i handlingarna, eftersom de inte uppfattar det de blivit utsatta för som ”riktigt våld”.¹²⁵ Många som blir utsatta uppfattar därför inte våldet som en brottslig handling och avstår att göra en anmälan. Mörkertalet för denna typ av brottslighet bedöms också vara stort. Att definiera våldet har således både betydelse för de som utsätts, men också för den allmänna förståelsen av våldet och dess omfattning.¹²⁶

En ytterligare svårighet är att nationella utredningar som undersöker utsatt-het för våld i nära relationer¹²⁷, inte alltid har en våldsdefinition som stämmer överens med den straffrättsliga. Således kan bilden av partnervåldets utbreddhet skilja sig beroende på vilket forskningsområde som studerar frågan. En orsak till att våldsdefinitionen varierar kan bero på att relationsvåld ofta tar sig i uttryck på olika sätt, och olika våldsformer kombineras med varandra. Detta försvårar en allmän och enhetlig begreppsdefinition. De våldsformer som har identifierats som vanligt förekommande är psykiskt, fysiskt, sexuellt och materiellt våld.¹²⁸ Våldsuttrycken är mångfacetterade

¹²³ Eliasson, 1997, s. 19.

¹²⁴ Brå-rapport 2014:8, s. 18.

¹²⁵ Eliasson, 1997, s. 19.

¹²⁶ Lundgren, m.fl., 2001, s. 17.

¹²⁷ Exempelvis Nationella trygghetsundersökningen, Brå-rapporter m.m.

¹²⁸ NCK, 2009, s. 33.

och används på olika sätt. Många uppfattar det fysiska våldet som det ”rik-tiga” och mest allvarliga våldsuttrycket. Det är också detta som i regel är lättast att upptäcka för en utomstående. Den mest förekommande kategorin av våld är dock inte fysiskt utan psykiskt våld.¹²⁹ Dessutom kan det som ut-satt vara svårt att särhålla och identifiera olika våldsuttryck från varandra, eftersom våldskategorierna ofta överlappar varandra. Fysiskt och sexuellt våld varvas inte sällan med hot eller materiell förstörelse, fysiska kränk-ningar kan innebära en stor psykisk påfrestning och så vidare. Gemensamt för samtliga vålduttryck är drivkraften att upprätthålla makt och kontroll.¹³⁰

3.2 Partnervåld som politisk fråga

Partnervåldets inträdande på den politiska arenan kan dateras till sent 1900-tal. Tidigare hade våld i hemmet betraktats som en privat angelägenhet, vil-ket resulterade i att våld mot närstående varken diskuterades som ett sam-hällsproblem eller straffrättsligt relevant. Under denna tid var det heller inte aktuellt att belysa partnervåld som sker i samkönade relationer, då homosex-ualitet länge var kriminaliserat och senare sjukdomsklassificerat. Vidare dröjde det ytterligare innan samkönade par kunde ingå registrerat partner-skap och senare även äktenskap. De historiska skildringar som gjorts av våld i nära relationer har därför av förklarliga skäl så gott som uteslutande fokuserat på mäns våld mot kvinnor.

Följande avsnitt är en redogörelse för några av de politiska och rättsliga för-ändringar samt statliga utredningar som bidragit till att sätta partnervåld på den politiska kartan, vilket så småningom ledde till fridskränkingsbrottens införande och frågans politiska ställning idag.

3.2.1 Mäns våld mot kvinnor

Under 1980-talet blev mäns våld mot kvinnor för första gången en etablerad fråga på den politiska arenan. Debatten väcktes genom Sexualbrottsutred-ningens betänkande om sexuella övergrepp som presenterades år 1976.¹³¹ Utredningen förespråkade bland annat avkriminalisering av incest, slopande av alla åldersgränser för sexuellt umgänge och avskaffande av våldtäkt som brottsrubricering. Detta har i efterhand sagts utgöra kulmen på den sexlibe-rala diskurs som dominerat debatten sedan 1960-talet.¹³² Utredningen fick stark kritik från bland annat kvinnoorganisationer, som menade att kvinno-synen i betänkandet var förlegad och patriarkal. Detta var upprinnelsen till en politisk debatt om ett bättre straffrättsligt skydd samt ökat socialt stöd för kvinnor som utsätts för våld.¹³³

¹²⁹ SOU 2014:49, s. 55.

¹³⁰ Gärdfeldt, 2003, s. 9.

¹³¹ SOU 1976:9, *Sexuella övergrepp – Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott*.

¹³² Rydström, Tjeder, 2009, s. 201.

¹³³ Burman, 2007, s. 76.

Den första verkligt betydelsefulla lagändring som berör partnervåld var den åtalsreform som genomfördes i början på 1980-talet efter en utredning av 1977 års sexualbrottskommitté. Fysiskt våld mot en närstående bedömdes vid denna tid på samma sätt som annat fysiskt våld, det vill säga som misshandel. Det fanns en särskild åtalsregel för misshandel som inte var grov eller som inte hade skett på allmän plats. Åtal för sådan misshandel fick endast väckas om brottsoffret avgav brottet till åtal eller om det annars ur allmän synpunkt ansågs påkallat. Med andra ord föll inte misshandel i hemmet under allmänt åtal. Flera förslag lades för att denna regel skulle avskaffas, då den ansågs bidra till att våld i hemmet eller kvinnomisshandel inte betraktades som ett allvarligt problem. Samma åtalsbegränsning fanns även för bland annat våldtäkt och frihetskränkande otukt, det som idag betecknas sexuellt tvång.¹³⁴ I förarbetena till lagändringen uttalades att ett avskaffande av förevarande åtalsbegränsning skulle kunna bidra till en attitydförändring mot kvinnomisshandel, vilket skulle resultera i att såväl samhället som rättsväsendet bättre förstod allvaret i sådana situationer. Det förmodades även leda till att myndigheters praktiska möjlighet att hjälpa utsatta kvinnor ökade, samt att kvinnomisshandeln på sikt genom åtalsreformen skulle minska.¹³⁵ För övrigt togs avstånd från den tidigare hållningen om att lagstiftningen inte skulle ingripa med hänsyn till privatlivet. En strängare syn på våldsbrottslighet i allmänhet var även framträdande vid denna reform.¹³⁶

Åtalsreformen blev en vändpunkt i debatten om relationsvåldet. För första gången uttalades en förståelse av att mäns våld mot kvinnor berodde på social och ekonomisk ojämställdhet mellan könen.¹³⁷ Efter detta tog debatten ytterligare en ny vändning och en tydligare feministiskt inspirerad politik kom att prägla kommande lagstiftning. Det problematiserades mer över mäns våld och sexuella dominans över kvinnor vilket resulterade i att synen på brottsoffer förändrades, och lagstiftningen kom att utgå mer från utsattas intressen av stöd, skydd och hjälp.¹³⁸ I ett betänkande från Sexualbrottskommittén från år 1982¹³⁹ uttalades att våld inom hemmet skulle uppfattas som offentliga och inte privata angelägenheter, och år 1988 skärptes straffet för män som bröt mot ett besöksförbud. Det skedde med andra ord en utveckling som mer och mer erkände mäns våld mot kvinnor som ett samhällsproblem.¹⁴⁰

Det var dock inte förrän på 1990-talet som mäns våld mot kvinnor kom att bli en renodlad jämställdhetsfråga. I propositionen till den nya jämställdhetslagen från år 1991 betonades att våld mot kvinnor är en viktig jämställdhetspolitisk fråga, och formulerades för första gången som ett separat och självständigt jämställdhetsmål.¹⁴¹ Detta kan jämföras med den första jämställdhetspropositionen som fem år tidigare beskrivit mäns våld mot kvinnor

¹³⁴ Prop. 1981/82:43, s. 5.

¹³⁵ Prop. 1981/82:43, s. 12.

¹³⁶ Burman, 2007, s. 77.

¹³⁷ Prop. 1981/82:43, s. 6.

¹³⁸ Rydström, Tjeder, 2009, s. 201.

¹³⁹ SOU 1982:61, *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp*.

¹⁴⁰ Rydström, Tjeder, 2009, s. 209.

¹⁴¹ Prop. 1990/91:113, s. 48-49.

som ett allvarligt problem, men hänskjutit frågan till familjepolitik utan konkreta mål för hur våldet skulle motverkas.¹⁴² I 1991 års jämställdhetsproposition påpekades att ojämställdhet mellan könen ofta kan ligga bakom våldet, men ökade kunskaper om våldets orsaker och mekanismer efterfrågades.¹⁴³

Under 90-talet fick frågan om mäns våld mot kvinnor en allt mer framträdande roll. Ett par år efter att jämställdhetspropositionen antagits tillsattes en utredning med uppdrag att ur ett kvinnoperspektiv överse frågor om mäns våld mot kvinnor samt ge förslag på åtgärder för att motverka våldet. Utredningen som tog namnet Kvinnovåldskommissionen presenterade ett förslag om en ny lagstiftning som särskilt tog sikte på just kvinnor som blir utsatta av en närstående man. Brottet skulle enligt utredningen betecknas kvinnofridsbrott och skulle särskilt ta fokus på verkningarna av upprepat våld, samt de psykiska och integritetskränkande effekter som detta innebar. Detta kom så småningom att resultera i införandet av brottet grov kvinnofridskränkning, vilket jag återkommer till i ett senare kapitel.¹⁴⁴

3.2.2 Våld i samkönade relationer

Som nämndes ovan var det länge inte aktuellt att diskutera det våld som sker i samkönade relationer, då tvåsamhet mellan andra än kvinnor och män var kriminaliserat. Detta förändrades genom en avkriminalisering år 1944 då homosexualitet istället betraktades som en sjukdom. Efter avkriminaliseringen präglades Sverige av starka homofobiska krafter, men det var också då som homosexuella började organisera sig. År 1950 bildas RFSL som erbjöd hjälp och stöd till medlemmarna, samt bedrev politisk lobbyverksamhet för homosexuellas rättigheter. Även om både kvinnor och män var välkomna att organisera sig var det betydligt fler män som deltog, särskilt vad gällde det politiska arbetet. Även bisexuella och transpersoner inkluderades i verksamheten.¹⁴⁵ År 1979, drygt 30 år efter avkriminaliseringen, strök socialstyrelsen homosexualitet från listan över medicinska sjukdomar.¹⁴⁶

Även efter sjukdomsklassificeringen avskaffades var fysiskt och sexuellt våld i samkönade relationer långt ifrån en lika allvarlig fråga som mäns våld mot kvinnor. De straffrättsliga bestämmelserna uteslöt även LHBTQ-personer från vissa brottstyper. Ett exempel på detta är den dåvarande våldtäktsbestämmelsen. Fram till början av 1980-talet var våldtäktsbrottet köns specifikt, och var endast tillämpligt då en man tvingade en kvinna till samlag genom våld eller hot. Detta ändrades genom en reform av sexualbrottslagstiftningen som gjordes år 1984. En rad utredningar hade föregått denna reform och sexualbrotten, som då kallades sedlighetsbrott, ansågs av många ha förlagd syn på kön och sexualitet. Lagändringen innebar att brottet gjordes könsneutralt och därmed kunde begås av både kvinnor och män samt, som

¹⁴² Burman, 2007, s. 85 och prop. 1987/88:105, s. 54.

¹⁴³ Prop. 1990/91:113, s. 49-50.

¹⁴⁴ Se kapitel 4.

¹⁴⁵ Rydström, Tjeder, 2009, s. 169-170.

¹⁴⁶ Rydström, Tjeder, 2009, s. 205.

det uttrycktes ”vara av såväl heterosexuell som homosexuell natur”¹⁴⁷. Huruvida våldtäkt som skedde inom en partnerrelation skulle bedömas på ett annorlunda sätt diskuterades inte i särskilt stor utsträckning. Det föreskrevs dock att offrets förhållande till gärningspersonen inte skulle ha någon påverkan på brottsrubriceringen, men att det däremot kunde få vissa konsekvenser vid straffmätningen.¹⁴⁸ Lagändringen innebar en principiellt viktig skillnad för LHBTQ-personer, som nu lagtekniskt sett omfattades av bestämmelsen. Utredningen som föranledde lagändringen präglades dock av en tydligt heteronormativ föreställning, och i samtliga exemplifierade situationer om våldtäkt benämns offret som ”kvinna” och gärningspersonen som ”man”. Avslutningsvis poängterades i en mening att det som sagts även var tillämpligt på andra fall.¹⁴⁹ Att våldtäkt skulle kunna ske inom en homosexuell partnerrelation nämndes inte uttryckligen.

Den politik som fördes under 1990-talet var som ovan nämnt inspirerad av en feministisk hållning och betydelsen av makt kopplat till kön tog plats på den politiska arenan. Samtidigt som mäns våld mot kvinnor formulerades som en jämställdhetsfråga var våld i samkönade relationer dock fortfarande ett ämne som varken behandlades som ett samhällsproblem eller inkluderades i jämställdhetsmålen. En anledning till detta är att det för samkönade par inte fanns samma juridiska möjligheter civilrättsligt. Förutsättningar för samkönade pars samlevnad ändrades däremot under denna tid, vilket successivt stärkt samkönade relationers rättsliga ställning. År 1995 infördes lagen om som innebar att människor av samma kön kunde ingå registrerat partnerskap. I samband med införandet av denna lag uttalades följande: ”*Riksdagens beslut grundade sig på ställningstagandet att parterna i varaktiga homosexuella förhållanden har samma behov av ekonomisk och juridisk trygghet som heterosexuella par.*”¹⁵⁰ Äktenskap var däremot fortfarande förbehållet heterosexuella par. Även lagstiftning som reglerade samboende utan äktenskap var tillämplig endast på heterosexuella förhållanden.

Samboskapet gjordes könsneutralt genom en lagändring som trädde ikraft år 2003. Denna lag definierade sambor som två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll.¹⁵¹ Tidigare motsvarande lagstiftning om sambors gemensamma hem var från år 1987, och var tillämplig på en ogift kvinna och en ogift man som bodde tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.¹⁵² Möjlighet att ingå äktenskap för samkönade par dröjde dock ytterligare till år 2009. I förslaget till denna lagändring uttalades följande uppfattning om könsneutrala äktenskap:

”Det finns en rad remissynpunkter som utgår från att användandet av äktenskapsbegreppet för par av samma kön skulle ge sådana relationer ett särskilt erkännande och uppmuntran, något som dessa remissinstanser inte önskar. Men även de remissinstanser som är positiva till införandet av könsneutrala äktenskap betonar den signal ändringen skulle ge. Många remiss-synpunkter

¹⁴⁷ Prop. 1983/84:105, s. 17.

¹⁴⁸ Prop. 1983/84:105, s. 16 och 24.

¹⁴⁹ Prop. 1983/84:105, s. 23-24.

¹⁵⁰ Bet. 2008/09:CU19, s. 10.

¹⁵¹ Sambolagen (2003:376), 1 § 1 st.

¹⁵² Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem, 1 § 2 st.

går ut på att äktenskapet som begrepp har ett särskilt värde och att det skulle förminska eller rentav urvattnas om utredningens förslag genomförs.”¹⁵³

Trots viss oenighet genomfördes förslaget och det blev därmed möjligt för samkönade par att ingå äktenskap.

När den särskilda kriminaliseringen av partnervåld infördes skedde detta som ovan nämnt med utgångspunkt i mäns våld mot kvinnor.¹⁵⁴ Regeringen var vid införandet dock tveksam till förslaget om att brottet i första hand skulle göras könsspecifikt. De ansåg att det allvarliga vid denna typ av brott är att det begås mot en närstående person. Som exempel på andra närstående än kvinnor i heterosexuella förhållanden gavs föräldrar, syskon eller andra släktingar till gärningspersonen.¹⁵⁵ Samkönade relationer togs däremot inte upp särskilt i samband med partnervåld och samkönad partner utgjorde inte heller exempel på närstående person.

År 2001 kom en promemoria med ytterligare förslag med syfte att motverka våld mellan mot närstående eller tidigare närstående. Förslaget gällde bland annat att utvidga besöksförbudsbestämmelsen så att besöksförbud kunde meddelas i det egna hemmet. Inte heller här nämns att närstående kan utgöras av en samkönad partner, utan relationsvåld förutsatte mäns våld mot kvinnor.¹⁵⁶ På ett ställe uttrycks dock att ett förbud borde kunna vara tänkbart i homosexuella förhållanden, även om bestämmelsen i första hand är tänkt att skydda kvinnor som utsätts för våld eller hot av den man de lever med.¹⁵⁷ Förslaget om besöksförbud antogs och trots det tänkta primära skyddsintresset utformades bestämmelsen könsneutralt.

Regeringen presenterade år 2006 en proposition med nya mål för jämställdhetspolitiken. I denna beskrevs våld i nära relationer som ett prioriterat område i jämställdhetspolitiken. Under delmålet om bekämpandet av mäns våld mot kvinnor och rätten till kroppslig integritet, sades uttryckligen att våld i samkönade relationer inte omfattades.¹⁵⁸ Några remissinstanser, bland annat HomO och RFSL, hade förordnat att samkönat partnervåld skulle omfattas. Regeringen konstaterade att våld i samkönade relationer förekommer och att ett osynliggörande försvårar de utsattas förutsättningar att söka stöd och hjälp. Därför menade regeringen att det är viktigt att särskilt uppmärksamma att sådant våld förekommer. Trots detta inkluderades inte det samkönade partnervåldet i jämställdhetsmålet.¹⁵⁹

¹⁵³ Bet. 2008/09:CU19, s. 11.

¹⁵⁴ Se kapitel 4.

¹⁵⁵ Prop. 1997/98:55, s. 79.

¹⁵⁶ Ds. 2001:73, s. 25-28.

¹⁵⁷ Ds. 2001:73, s. 64.

¹⁵⁸ Prop. 2005/06:155, s. 53.

¹⁵⁹ Prop. 2005/06:155, s. 52.

3.2.3 Dagens politiska läge

Sedan fridskränkingsbrotten införande har mäns våld mot kvinnor varit ett politiskt prioriterat ämne. Att bekämpa våld i samkönade relationer har inte fullt ut haft samma prioritet.¹⁶⁰ År 2008 presenterade regeringen en handlingsplan med 56 åtgärder för att motverka mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld samt våld i samkönade relationer.¹⁶¹ Inledningsvis konstaterades att mäns våld mot kvinnor är oacceptabelt och ett högt prioriterat område för jämställdhetsarbetet. Vidare angavs:

*”Denna handlingsplan omfattar även våld mot HBT-personer (homo- och bisexuella samt transpersoner) som utsatts för våld av sin partner. Alla ska ha tillgång till likvärdigt skydd, stöd och hjälp utifrån sin utsatthet, oavsett sexuell läggning.”*¹⁶²

Det är i denna handlingsplan som partnervåld i samkönade relationer för första gången uttryckligen inkluderas i jämställdhetspolitiken. Här betonas även vikten av att just sådant våld uppmärksammas, då personerna som utsätts får ett annat bemötande på grund av heterosexuella normer i samhället.¹⁶³ Trots detta får handlingsplanen ändå sägas ha ett övervägande fokus på mäns våld mot kvinnor. Det som konkret uttalas om åtgärder för att motverka våld i samkönade relationer är att efterfråga mer kunskap på området samt att avsätta riktade medel till verksamheter som arbetar med våld i samkönade relationer.¹⁶⁴

Brå presenterade år 2010 en slutredovisning av 2008 års handlingsplan. Denna inleddes med att konstatera att regeringen genom handlingsplanen lyckats att på ett kraftfullt sätt sätta fokus på mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁶⁵ Angående åtgärder mot våld i samkönade relationer redovisades framför allt kunskapshöjande insatser samt medel åt frivilligorganisationer som arbetar med dessa frågor.¹⁶⁶ Utvärderingen av polisens arbete visade att berörda myndighet inte hade lagt lika stor vikt vid arbetet mot våld i samkönade relationer som mot mäns våld mot kvinnor.¹⁶⁷

År 2014 gjordes på nytt en utvärdering av regeringens satsningar för att uppnå jämställdhetsmålet om att våld i nära relationer ska upphöra. I denna presenteras sex stycken fokusområden som inriktar sig på åtgärder mot mäns våld mot kvinnor, våldsutsatta kvinnor och barn, sexuellt våld, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel.¹⁶⁸ Trots att jämställdhetsmålet år 2008 inkluderade våld i samkönade relationer lyfts detta område inte upp i 2014 års utvärdering som ett särskilt fokusområde. I

¹⁶⁰ Här kan dock påpekas regeringens beslut att år 2000 inrätta Nationellt råd för kvinnofrid som fick i uppdrag att belysa frågor som inte i tillräckligt hög grad berörts i kvinnofridsutredningen, däribland homosexuell partnermisshandel.

¹⁶¹ Skr. 2007/08:39.

¹⁶² Skr. 2007/08:39, s. 5.

¹⁶³ Skr. 2007/08:39, s. 13.

¹⁶⁴ Skr. 2007/08:39, s. 14 och 22.

¹⁶⁵ Brå-rapport 2010:18, s. 7.

¹⁶⁶ Brå-rapport 2010:18, s. 15.

¹⁶⁷ SOU 2014:71, s. 35.

¹⁶⁸ SOU 2014:71, s. 39.

en skrivelse från regeringen om jämställdhetspolitikens inriktning år 2011-2014 påpekas dock att det område som har högst prioritet är bekämpningen av mäns våld mot kvinnor, *inklusive* våld i samkönade relationer.¹⁶⁹ Utredningen från år 2014 nämner även att för det fortsatta arbetet kommer särskilt utsatta grupperns särskilda behov att belysas i framtida utredningar. En sådan grupp är enligt utredningen LHBTQ-personer.¹⁷⁰

3.3 Förklaringsmodeller till partnervåld

Den samhällsvetenskapliga forskningen om partnervåld har dels ägnats åt att kartlägga våldet, men också att hitta förklaringsmodeller och orsaker till varför våld i parrelationer sker. Vissa forskare menar att det är samma mekanismer som spelar in oavsett hur själva parrelationen ser ut, och att kunskapen om mäns våld mot kvinnor kan tillämpas även på samkönade relationer. Andra hävdar att det finns en poäng med att lyfta den särskilda utsatthet som LHBTQ-personer befinner sig i, betonar sexualitetens betydelse vid sidan av kön och kritiserar den tidigare forskningen för att vara heteronormativ. Även om forskningen till stor del har varit inriktad på heterosexuella relationer har även studier gjorts om våld i samkönade relationer. Detta forskningsunderlag är dock inte lika stort som det om mäns våld mot kvinnor, och kunskapen om erfarenheter om partnervåld för bisexuella och transpersoner är ännu mer begränsat.¹⁷¹

3.3.1 Från individ till struktur

Den svenska förståelsen av relationsvåld har tidigare länge fokuserat på *varför* våldet sker. Denna problemformulering har resulterat i en individbaserad orsaksförståelse som bygger på individualpsykologiska och systemteoretiska förklaringar. Varje enskild våldshandling har betraktats som oberoende av varandra, och utan koppling till en större kontext än gärningspersonen.¹⁷² Så har även det straffrättsliga systemet länge förstått denna typ av våldsutövning.¹⁷³ Genom att knyta våldet till individen eller dysfunktionella familjeförhållanden har en annan fråga ofta uppstått i sammanhanget, nämligen den om varför den utsatta partnern inte lämnar situationen. Fokus läggs därmed på individen, både vad gäller offer och förövare och en viss grad av skuldförskjutning till offret kan då anas. Förklaringarna till våldet blir då också individualiserade, och pekar på att det rör sig om en speciell typ av gärningsperson eller offer, alkoholvanor, socioekonomisk situation osv.¹⁷⁴ Flera av de studier som gjorts, om både offer och förövare, visar dock en betydligt mer komplicerad bild av relationsvåldet.

Vid sidan av det individualistiska perspektivet har flera våldsforskare på senare tid fokuserat mer på strukturella förklaringar. Inom genusvetenskaplig

¹⁶⁹ Skr. 2011/12:3, s. 1.

¹⁷⁰ SOU 2014:71, s. 79. Utredningen använder dock begreppet HBTQ-personer.

¹⁷¹ NCK, 2009, s. 7.

¹⁷² Lundgren, 2004, s. 13.

¹⁷³ SOU 1994:56, s. 15.

¹⁷⁴ Lundgren, m.fl., 2001, s. 17.

forskning har en feministisk analys grundad i könsmaktsordningen fått spela stor roll för förklaringen om varför våld i hemmet sker. Den patriarkala samhällsstrukturen och ojämlik maktfördelning mellan kvinnor och män anses då påverka även den privata arenan, och har lyfts fram som övergripande förklaring till varför våld mot kvinnor existerar. Våld används som ett maktmedel som män använder för att bibehålla en överordnad position.¹⁷⁵

En ytterligare förklaringsmodell, som anammar den feministiska teorin om könsmaktsordningens betydelse, har lyft brottsoffrets perspektiv. Denna modell betraktar våld i relationer som en process, eller ett kontinuum. Istället för att fokusera på varför varje enskild våldshandling sker, så kopplas våldsprocessen till den utsattes hela livssammanhang. Det handlar snarare om att se en utveckling och ett vidmakthållande, och att se en våldsprocess som resulterar i att gränserna för våldet är flytande och våldet normaliseras för både offer och gärningsperson.¹⁷⁶ I Sverige har denna teori presenterats av Eva Lundgren, som myntat begreppet ”normaliseringsprocessen” när det gäller mäns våld mot kvinnor. Lundgren knyter normaliseringsprocessen till konstruktionen av kön, och menar att kvinnans underordning i partnervåldssituationen är en förlängning av de kulturella konstruktionerna om manlighet och kvinnlighet. Denna teori har till stor del präglat den svenska forskningen om relationsvåld, och framför allt mäns våld mot kvinnor. Även straffrättsligt har den fått betydelse den lagtekniska utformningen av kriminalisering av våld i nära relationer. Följande avsnitt förklarar teorin mer ingående.

3.3.2 Våldets normaliseringsprocess

Att betrakta relationsvåld som en normaliserad process har till stor del sitt ursprung i den radikalfeministiska teoribildningen. Denna teori problematiserar den tidigare forskningens sätt att betrakta mäns våld mot kvinnor som något avvikande. Utifrån ett könsmaktsperspektiv belyser denna teori istället hur relationsvåld blir någonting normaliserat och även socialt accepterat.¹⁷⁷ Ett processinriktat perspektiv syftar som ovan nämnt inte främst till att förklara orsaker till varför våldet sker, utan snarare vad som händer under denna våldsprocess. Normaliseringen av våldet hänger samman med föreställningar om kön, sexualitet och makt. Dessa hegemoniska bilder av manligt och kvinnligt utgör det som vi uppfattar som kulturellt normala könsbilder, och kan i förlängningen vara det som legitimerar ett visst beteende.¹⁷⁸ Våldet hänger således ihop med den redan existerande maktobalansen mellan könen.

Normaliseringsprocessen får konsekvenser för hur de som är inblandade i våldet uppfattar situationen. Den som utsätter sin partner för någon form av våld sätter gränser för den personen. I och med att personen som utsätts begränsas genom våldshandlingarna, uppnår förövaren kontroll över personens

¹⁷⁵ NCK, 2009, s. 20.

¹⁷⁶ Lundgren, 2004, s. 14.

¹⁷⁷ NCK, 2009, s. 20.

¹⁷⁸ Lundgren, 2004, s. 19.

livsutrymme. Detta sker på både ett fysiskt plan (genom fysiskt våld och isolering) och på ett psykiskt plan genom att personens tankar och upplevelser gradvis förminskas.¹⁷⁹ Samtidigt upprätthåller den misshandlande parten sin känslomässiga kontroll över sin partner genom att växla mellan våld och kärlekshandlingar. Det är med andra ord förövaren som kontrollerar när partnern ska känna sorg och smärta, och när hen ska känna glädje och kärlek.¹⁸⁰ Slutsatsen är att våldshandlingarna för den som utövar dem är knutna till strategier om känslomässig styrning, isolering och våld växlat med värme, som ger förövaren den yttersta kontrollen över sin partners livsutrymme.¹⁸¹

För personen som utsätts blir effekten följaktligen helt tvärtom gentemot partnern som uppnår kontroll. Här handlar det snarare om en nedbrytningsprocess som gradvis trappas upp och slutligen tillintetgör personen. Till en början är det vanligt att bli chockad av våldet. Men efter ett tag uppfattas det mer och mer som ett normalt inslag i vardagen. Redan här har den utsattes gränser för vad som är acceptabelt och inte börjat förskjutas. För den utsatte handlar det om att anpassa sig efter våldet. Detta sker först av kärlek till sin partner och sedan för att kunna överleva rent fysiskt eller psykiskt.¹⁸² Kombinerat med social isolering begränsas den utsattes referensramar, och till slut har gränserna för vad som är våld och kärlek helt suddats ut. Den utsatte har då anammat förövarens tolkningar om våldet, vilket då normaliserats och ingår i offrets egna verklighetsuppfattning.¹⁸³

När det har gått så långt i normaliseringsprocessen att offret själv identifierar sig med våldsverkligheten brukar det kallas för att våldet har internaliserats. Då har gränserna om orsak och skuld helt förskjutits till offrets sida och nedbrytningsprocessen är fullbordad.¹⁸⁴

3.3.2.1 Normaliseringsprocessen och samkönat partnervåld?

Modellen om normaliseringsprocessen har fått stort genomslag i Sverige. Denna förklaringsmodell för våldets orsaker och verkan har använts flitigt för att belysa de komplexa psykologiska mekanismerna som relationsvåldet innefattar. Den visar på den dubbla process där förövaren (mannen) definierar offrets verklighet och livsutrymme, medan offret (kvinnan) anpassar sig.¹⁸⁵ Modellen har ett tydligt könsperspektiv, och har främst använts för att förklara mäns våld mot kvinnor kopplat till föreställningar om genuspositionerna manlighet och kvinnlighet. Detta har kritiserats av vissa teoretiker eftersom de menar att denna teoretiska modell inte inrymmer en förståelse av våld i samkönade relationer.¹⁸⁶ Flera av de tolkningar av partnervåld som

¹⁷⁹ Lundgren, 2004, s. 29-30.

¹⁸⁰ Lundgren, 2004, s. 32.

¹⁸¹ Lundgren, 2004, s. 44-45.

¹⁸² Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 13.

¹⁸³ Lundgren, 2004, s. 56.

¹⁸⁴ Lundgren, 2004, s. 72.

¹⁸⁵ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 13.

¹⁸⁶ NCK, 2009, s. 21.

gjorts i litteraturen verkar dock vara överens om att de underliggande mekanismerna för våldet är i stort sätt samma för samkönade relationer som heterosexuella. Målet med våldsanvändningen är att uppnå makt och kontroll över sin partner, oavsett könsidentitet eller sexualitet.¹⁸⁷

En tolkning av att mönstret ser liknande ut är att de kulturella normerna om manligt och kvinnligt som råder i samhället också präglar en samkönad relation på samma sätt som en heterosexuell relation. Du behöver med andra ord inte förkroppsliga den manliga normen för att förstå och utnyttja de privilegier den manliga överordningen genererar. I en lesbisk parrelation är båda strukturellt på samma nivå vad gäller samhällelig makt, men en partner kan genom våldshandlingen skaffa sig en dominerande position i förhållandet. Således upprätthålls och reproduceras den manliga dominansnormen, vilket även sanktioneras i ett patriarkalt och heteronormativt samhälle.¹⁸⁸ En annan tolkning bygger på antagandet att vårt samhälle är hierarkiskt uppbyggt, och att maktpositioner upprätthålls ytterst genom våldsutövning. De maktstrategier som genomsyrar det heteronormativa samhället påverkar även de relationer som bryter mot den heterosexuella normen, eftersom dessa också tvingas existera i den heteronormativa omvärlden.¹⁸⁹

3.3.3 Särkilt om våld i samkönade relationer

Våld i samkönade parrelationer har diskuterats sedan 1980-talet av den lesbiska radikalfeministiska rörelsen i USA. Trots att medvetenhet om problemet existerat i dryga 30 år har forskning på just samkönat partnervåld låtit sig dröja, inte minst i Sverige. Förståelsen av våld i samkönade relationer bygger mycket på de studier som genomförts i framför allt USA och England.¹⁹⁰

Något som uppmärksammas när det gäller forskning om våld i samkönade relationer är att befintlig litteratur behandlar våld i lesbiska relationer i större utsträckning än våld i homosexuella mäns parrelationer. Detsamma går att säga om litteratur som specifikt tar upp våld i bisexuella och transpersoners parförhållanden.¹⁹¹ Vad detta beror på återstår att besvaras av forskningen. En teori är dock att förståelsen av våld i heterosexuella relationer även präglar forskningen av våld i samkönade parförhållanden. Därmed har som ovan nämnt konstruktionen av kvinnor som offer och män som gärningspersoner i enlighet med könsmaktsordningen fått betydelse även i förståelsen av samkönade relationer.¹⁹² På samma sätt som heterosexuella kvinnor och män i teorin konstruerats som offer respektive gärningsperson, så sker konstruktionerna utifrån traditionella könsroller även när det gäller LHBTQ-personer i parförhållanden, varför det enligt denna teori är lättare att betrakta lesbiska kvinnor som offer än homosexuella män.

¹⁸⁷ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 12.

¹⁸⁸ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 14.

¹⁸⁹ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 14.

¹⁹⁰ För genomgång av internationell forskning, se NCK, 2009, s. 25f.

¹⁹¹ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 8-9.

¹⁹² Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 13.

Till skillnad från genusrättsvetenskapliga forskare som kopplar samman kön eller genus med makt tar vissa feministiska forskare delvis avstånd från könets betydelse när det gäller våld i nära relationer. Dessa menar att eftersom våld förekommer i samkönade relationer måste det än mer fokuseras på betydelsen av makt för att kontrollera och dominera, snarare än kön. Betydelsen av kön skiljer sig dock från olika forskare och de flesta understryker ändå en strukturell analys av partnervåldet delvis grundad i könsordningen.¹⁹³ Lindholm argumenterar dock för att sexualitetsforskningen bättre måste möta könsbegreppet och konstruktion av kön, eftersom LHBTQ-personer också konstruerar kön. Det vanliga är att LHBTQ-personer definieras enbart utifrån sin sexualitet och deras situation studeras också utifrån deras sexuella identitet, inte som män eller kvinnor. Det förefaller alltså vara så att en homosexuell person inte kan vara både homosexuell *och* man eller kvinna. Då ingår heller inte en lesbisk kvinna i kategorin *kvinna* när våld mot kvinnor diskuteras. Lindholm menar att om sexualitetsforskningen inkluderar teorier om könskonstruktion i analysen och vice versa, tillåts sexualitet också kopplas till maktstrukturer av kön, och teorier om könskonstruktioner kan belysa sexualitets betydelse för könsrollerna.¹⁹⁴

Några studier har även gjorts för att undersöka hur heterosexism och homofobi får betydelse för förståelsen och förklaringar till våld i samkönade relationer. Det gäller bland annat den heteronormativa synen på offer och gärningsperson, som resulterat i att våld i nära relationer betraktas utifrån män som förövare och kvinnor som offer, medan våldsstudier om homosexuella istället fokuserar på andra typer av våld som enbart kan drabba denna grupp, som till exempel hatbrott.¹⁹⁵ Erfarenheter av partnervåld blir då en heterosexuell fråga och problemformuleringen fokuserar på heterosexuella kvinnors utsatthet. Det heterosexuella perspektivet åsidosätter också det faktum att LHBTQ-personer som tvingas leva i ett heterosexistiskt samhälle drabbas av konsekvenser som heterosexuella par generellt är skonade från. Homofobiska och heterosexistiska samhällsstrukturer kan resultera i att personer väljer att dölja sin sexualitet och inte synliggöra sin relation. Detta skapar en sorts samhällelig isolering som är specifik för den samkönade parrelationen, och som kan få allvarliga konsekvenser för när en person vill bryta sig loss från förhållandet.¹⁹⁶ Samhällets brist på acceptans gör relationen och personerna i den mer utsatta, vilket ofta leder till att parterna hänvisas till varandra på ett annat sätt än heterosexuella par, och en annan typ av beroende parterna emellan uppstår.¹⁹⁷

3.3.3.1 Mytbildning kring samkönat partnervåld

Det finns även många myter kring våld i samkönade relationer som visat sig få allvarliga konsekvenser för våldsutsatta som söker hjälp. Dessa myter har

¹⁹³ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 14-15.

¹⁹⁴ Lindholm, 1996, s. 48-49.

¹⁹⁵ NCK, 2009, s. 42-43.

¹⁹⁶ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 22.

¹⁹⁷ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 23.

också till viss del internaliserats av LHBTQ-personer. En vanlig föreställning är att våld i samkönade relationer inte kan likställas med mäns våld mot kvinnor eftersom det inte är lika allvarligt. Detta bottnar i en myt om att en kvinna inte är förmögen att orsaka en annan kvinna verklig skada, då det finns en föreställning om att kvinnor inte har samma fysiska styrka som män. På samma tema bör en man enligt myten kunna värja sig mot en annan man, då de fysiskt sett matchar i styrka. Detta innebär en grov missförståelse av hur partnervåld tar sig i uttryck, eftersom partnervåldsprocessen till stora delar handlar om en psykisk nedbrytning. En annan myt handlar om att kvinnor helt enkelt inte slår andra kvinnor för att kvinnor till sin natur inte är våldsamma. Detta har resulterat i att lesbiska kvinnor haft problem med att definiera våldet de utsatts för som just partnervåld.¹⁹⁸ Vidare bidrar samhällets bild av ”den omhändertagande kvinnan” till att underbygga myten om att kvinnor inte kan bruka våld. Detta riskerar sammantaget att våldet trivialiseras och förminskas av omgivning, polis och rättsväsende, vilket många LHBTQ-personer också har upplevt.¹⁹⁹

¹⁹⁸ NCK, 2009, s. 48-49.

¹⁹⁹ NCK, 2009, s. 52-53.

4 Partnervåld i straffrätten

4.1 Bakgrund till fridskränkingsbrotten

Sverige ansågs under 1990-talet vara ett av världens mest jämställda länder. Trots att jämställdhetsarbetet i Sverige under denna tid på många sätt ansågs framgångsrikt fanns det områden där ojämställdheten mellan könen gjorde sig påmind. Sedan 1980-talet hade anmälningar om misshandel och sexuella övergrepp ökat, och det rörde sig främst om våld riktat mot kvinnor av en närstående man. I 1991 års jämställdhetsproposition tog mäns våld mot kvinnor och relationsvåld som ovan redovisats för första gången upp som en egen jämställdhetsfråga. Det uttalades att kvinnomisshandel är ett uttryck för kvinnoförtryck och ojämlika maktförhållanden, och det efterfrågades bland annat ökade kunskaper om de mekanismer som låg bakom våldet.²⁰⁰ Mot bakgrund av detta tillsatte regeringen en kommission som antog namnet Kvinnovåldskommissionen. Deras uppdrag var att utifrån ett ”kvinno-perspektiv” granska frågor som rör våld mot kvinnor. Det övergripande syftet med denna utredning var att uppmärksamma samt vidta åtgärder mot de områden där det rådde en maktobalans mellan könen. Mäns våld mot kvinnor ansågs utgöra det mest extrema exemplet på sådan maktobalans.²⁰¹

4.1.1 Kvinnovåldskommissionens förslag

År 1995 lämnade kommissionen ett slutbetänkande²⁰² som innehöll förslag på åtgärder för att förebygga våld mot kvinnor samt förbättra stödet för våldsutsatta kvinnor. Förslaget från kommissionen innehöll ett antal lagändringar samt införandet av en helt ny kriminalisering av ett kvinnofridsbrott.²⁰³ Detta brott skulle innefatta gärningar som föll under flera olika straffbud, såsom misshandel eller olaga hot, men tillämpas då flera handlingar riktats mot samma person under lång tid. I sin utredning redogjorde kommissionen för den normaliseringsprocess som sker då en person under en längre tid blir utsatt för fysiskt och/eller psykiskt våld av en närstående. Det poängterades att det inte är de enskilda våldshandlingarna i sig som utgör en utsatt situation, utan att den utsattes hela tillvaro präglas av hot och våld. Detta var enligt kommissionen något som utmärker just denna typ av våldsutövning från andra enskilt utsatta situationer, varför en särskild kriminalisering ansågs nödvändig.²⁰⁴

4.1.1.1 Perdurerande brott

Kommissionen poängterade att det svenska straffrättsliga systemet förutsätter att enskilda gärningar ska kunna preciseras och dateras för att kunna straffas. Detta menade kommissionen vållade problem i dessa sammanhang,

²⁰⁰ Burman, 2007, s. 87-89.

²⁰¹ Prop. 1997/98:55, s. 20.

²⁰² SOU 1995:60 *Kvinnofrid*.

²⁰³ Prop. 1997/98:55, s. 19.

²⁰⁴ SOU 1995:60, s. 300.

då normaliseringsprocessen resulterar i att offret uppfattar våldet som normalt, och inte som enstaka, minnesvärda tillfällen. Således tog den dåvarande straffrätten ingen hänsyn till det helhetsperspektiv som karaktäriserar och åtskiljer denna typ av våldsutövning från enskilda våldsamma gärningar. En annan brist kommissionen fann med den dåvarande lagstiftningen var vilka typer av gärningar som utgjorde brottsliga handlingar. Sådana gärningar som kommissionen menade skulle falla inom den nya kriminaliseringen kunde var för sig te sig bagatellartade, men vid upprepning utgöra en systematisk kränkning av den utsattes person och integritet. Då övergreppen dessutom kan ske under en lång tidsperiod blir det dessutom i regel omöjligt för en utsatt att i detalj precisera varje enskilt övergrepp, vilket var det som krävdes för att en person ska kunna bli fälld enligt dåvarande regler.²⁰⁵ Det nya brottet skulle enligt kommissionen inte kräva en detaljerad redogörelse för varje händelse för sig. Istället skulle det vara tillräckligt med att precisera de straffbara händelserna till sin karaktär, samt att visa en bestämd tidsperiod som de utförts inom.²⁰⁶ Det betonades även att en person som blivit utsatt för övergrepp av en närstående under en lång tid även fått utstå beteenden som inte i sig faller under ett straffbud, men som sammantaget bidragit till att utsätta personen för allvarlig psykisk påfrestning. Därför skulle även hänsyn kunna tas till sådana icke straffbara handlingar. Även enbart psykisk misshandel skulle enligt kommissionen vara tillräckligt för straffansvar.²⁰⁷

Mot bakgrund av detta ville kommissionen även att fridskränkingsbrotten skulle utformas som perdurerande.²⁰⁸ Ett perdurerande brott anses fortgå under hela den ifrågavarande tidsperioden som brottsoffret bedöms vara utsatt. Detta innebär även att preskriptionstiden enligt 35 kap. BrB inte börjar löpa från den tid då en brottslig handling är fullbordad (som till exempel efter en misshandel), utan först då det genom brottet orsakade tillståndet upphör (jämför exempelvis då en person slutar vara olaga frihetsberövad).²⁰⁹

4.1.1.2 Könsspecifik lagstiftning

Eftersom syftet med kriminaliseringen i första hand var att skydda kvinnor från mäns våld ansåg kommissionen att brottet skulle göras könsspecifikt, både vad gäller gärningsperson och offer. Dock påpekades att samma typ av våldprocess kan ske inom en samkönad relation eller av en kvinna mot en man. Därför föreslogs ett andra stycke som skulle utformas könsneutralt och betecknas som fridsbrott.²¹⁰ Kommissionen betonade dock att det i de allra flesta fall handlar om en man som utsätter en kvinna, och kvinnofridsbrottet bör stå som första stycke för att klargöra detta förhållande: ”*Det råder /.../ inte någon tvekan om att gärningsmannen i regel kommer att vara en man och offret en kvinna. Detta förhållande bör tydliggöras.*”²¹¹

²⁰⁵ SOU 1995:60, s. 302.

²⁰⁶ SOU 1995:60, s. 306.

²⁰⁷ SOU 1995:60, s. 305.

²⁰⁸ Prop. 1997/98:55, s. 76.

²⁰⁹ Jareborg, m.fl., 2015, s. 65.

²¹⁰ SOU 1995:60, s. 307.

²¹¹ SOU 1995:60, s. 23.

4.1.1.3 Begreppet närstående

Vad som utgör närstående är något diffust i kommissionens förslag. Under övervägandena anges att en kvinna som står i nära relation till en man kan utgöras av maka, sambo, moder eller dotter.²¹² Det understryks dock att det som framför allt avses med närstående är en man och kvinna som lever eller tidigare levit under äktenskapsliknande förhållanden, det vill säga en heterosexuell parrelation. Vidare nämns att andra konstellationer är möjliga, såsom att en man är offer och en kvinna gärningsperson, eller att våld i samkönade relationer kan förekomma. Dessa situationer var enligt kommissionen tänkta att falla under det könsneutrala fridsbrottet i andra stycket. Övergrepp som sker mot minderåriga barn skulle däremot inte omfattas av det nya straffbudet.²¹³

4.1.2 Regeringens lagmotivering

Kommissionens förslag låg till grund för det lagförslag som presenterades av regeringen ett par år senare. Regeringen delade kommissionens uppfattning om det viktiga i att belysa den speciella situation förslaget berörde, samt betona det särskilt straffvärda som en långvarig och systematisk kränkning utgör genom en ny kriminalisering.²¹⁴ Regeringen ansåg vidare att det förelåg starka skäl för att brottet endast skulle omfatta gärningar som begås mot närstående personer. Anledningar härtill var bland annat att en nära relation mellan gärningsperson och offer kan påverka offrets benägenhet att anmäla. Vidare togs upp att våld mot närstående oftast sker i hemmet utan vittnen, och på en plats där personen ska kunna känna sig trygg och säker. Som exempel på sådana nära anhöriga gavs föräldrar, barn, syskon eller andra släktingar till gärningspersonen.²¹⁵

Regeringen godtog dock inte kommissionens förslag i sin helhet utan ställde sig kritiska till flera aspekter av förslaget. Dels ifrågasattes den del av kommissionens förslag om att straffbelägga denna typ av våldsprocess som ett perdurerande brott. Regeringen ansåg likt flera av remissinstanserna att detta skulle innebära stora bevissvårigheter, eftersom gärningsbeskrivningen då skulle bli för vag och oprecis. Vidare skulle det enligt regeringen vålla problem vad gäller vilka gärningar som omfattas av domens rättskraft.²¹⁶ En ytterligare risk som regeringen iakttog med förslaget var att innefatta sådana handlingar som inte var straffbelagda som en del i den upprepade kränkningen. Detta menade regeringen skulle strida mot legalitetsprincipen och därför genomfördes inte kommissionens förslag i det avseendet. Inte heller var det enligt regeringen tillräckligt för ansvar med endast psykisk miss-handel.²¹⁷

²¹² SOU 1995:60, s. 305.

²¹³ SOU 1995:60, s. 307.

²¹⁴ Prop. 1997/98:55, s. 78.

²¹⁵ Prop. 1997/98:55, s. 79.

²¹⁶ Prop. 1997/98:55, s. 77.

²¹⁷ Prop. 1997/98:55, s. 78.

Flera av remissinstanserna vände sig mot förslaget att utformningen av den nya lagen i första hand skulle vara könsspecifik. De menade att brottet istället borde göras könsneutralt i enlighet med brottsbalkens övriga systematik.²¹⁸ Kommissionens förslag grundades i en tanke om att synliggöra förhållandet att våldet sker på grund av kön vilket i sig bottnar i föreställningen om kvinnors lägre värde, samt förhållandet att män utsätter kvinnor är vanligast förekommande. Regeringen avvisade inte dessa argument i sig, men ansåg heller inte att de var tillräckligt starka för att frånga den könsneutrala utformningen i BrB. Således anslöt sig regeringen till remissinstansernas uppfattning om att ett fridsbrott i första hand bör utformas könsneutralt.²¹⁹ Därmed skulle alla tänkta situationer där såväl män som kvinnor utövar våld mot en närstående eller tidigare närstående falla under bestämmelsen. Detta inkluderade även barn till skillnad från kommissionens förslag.

Dock ansåg regeringen att det fanns en situation som var värd att urskilja från fridsbrottet, och som det fanns ett syfte att ge en annan brottsrubricering:

”sådana gärningar som företas av män mot kvinnor som de är eller har varit gifta med eller som de bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden”²²⁰

Denna situation, som till viss del motsvarade kommissionens förslag om ett kvinnofridsbrott, skulle utformas könsspecifikt och införas som ett andra stycke till bestämmelsen. Det som skiljde regeringens förslag mot kommissionens, förutom ordningen, är begreppet närstående kvinna. Enligt kommissionen skulle närstående kvinna innefatta maka, sambo, moder eller dotter, medan regeringen begränsade omfattningen till det ovanstående.

Istället för att införa brotten som ett perdurerande brott, blev regeringens lagtekniska lösning att utforma brottet grov fridskränkning så att domstolen tilläts göra en helhetsbedömning av den kränkta personens situation. Domstolen kunde därmed ta hänsyn till gärningar som gärningspersonen tidigare dömts för, vid bedömningen huruvida brottet utgjorde ett led i en upprepad kränkning. Åklagaren kunde då till stöd för sin talan åberopa sådana gärningar som inte var direkt föremål för prövning, för att styrka att gärningarna utgjorde ett led i en upprepad kränkning av offrets integritet.²²¹ Det övergripande syftet med den nya straffbestämmelsen var enligt regeringen möjligheten att ta hänsyn till den utsatta personens hela situation.²²²

Beträffande vilka gärningar som den nya bestämmelsen skulle omfatta angav regeringen att det rörde sig om i sig straffbara gärningar som typiskt sett kan utgöra kränkning av en närstående person. De brott som angavs särskilt var misshandel, olaga fridsbrott samt sexuella övergrepp. Således begränsades brottstyperna till att omfatta kränkningar som typiskt sett utgör ett

²¹⁸ Prop. 1997/98:55, s. 74.

²¹⁹ Prop. 1997/98:55, s. 83.

²²⁰ Prop. 1997/98:55, s. 83.

²²¹ Prop. 1997/98:55, s. 81.

²²² Prop. 1997/98:55, s. 133.

direkt angrepp på den personliga integriteten. Även andra brottstyper diskuterades, såsom ärekränkingsbrotten och överträdelse av besöksförbud. Dessa togs dock inte med med motiveringen att dessa brott ansågs ha andra skyddsintressen än de ovan nämnda, samt att den praktiska nyttan ifrågasattes.²²³ De gärningar som slutligen inkluderas i fridskränkingsbrotten var brott enligt 3 kap. (brott mot liv och hälsa), 4 kap. (brott mot frihet och frid) och 6 kap. (sexualbrott) BrB.

Brottsrubriceringen bestämdes till grov fridskränkning och i andra stycket infördes det könsspecifika brottet grov kvinnofridskränkning. Regeringens motivering till införandet av detta andra stycke kan sammanfattas i följande citat:

*”Genom införandet av en särskild brottsrubricering för dessa fall markeras, inte minst av pedagogiska skäl, den särskilda form av kränkning som brott av förevarande slag mot en närstående kvinna utgör.”*²²⁴

Med regeringens lösning flyttades alltså fokus i kriminaliseringens utformning från mäns våld mot kvinnor till våld i nära relationer oavsett könstillhörighet. Grov kvinnofridskränkning infördes, mot bakgrund av ovanstående citat, snarare av pedagogiska skäl, för att göra en politisk markering mot mäns våld mot kvinnor.

4.1.3 Lagen omarbetas

4.1.3.1 Upprepad kränkning

Redan ett år efter att bestämmelsen infördes blev den föremål för revision. Det gällde innebörden av rekviritet att gärningarna skulle vara ett led i en *upprepad kränkning* av den utsattes integritet, för att fridskränkingsbrottet skulle vara tillämpligt. Denna fråga uppkom efter ett uttalande i ett HD-fall, då gällande grov kvinnofridskränkning.²²⁵ I fallet stod en man åtalad för upprepad misshandel av en kvinna. Det rörde sig om minst fyra tillfällen, varav tre skett efter den nya lagens ikraftträdande. Mannen var sedan tidigare dömd för misshandel mot samma kvinna. HD dömde de tre gärningarna som misshandel och inte grov fridskränkning. Skälen härtill var domstolens tolkning av kravet på att de åtalade gärningarna ska vara ett led i en upprepad kränkning resulterade i att betrakta gärningarna som föll under samma åtal som en enhet. För straffansvar skulle det då krävas ytterligare kränkningar utöver de då åtalade gärningarna, för att uppfylla rekviritet för grov kvinnofridskränkning. Eftersom de gärningar som kunde omfattas av den nya bestämmelsen (som skett efter lagens ikraftträdande) var föremål för åtal vid samma tillfälle och således betraktades som en enhet, kunde inte domstolen betrakta dessa som ett led i *upprepad* kränkning.²²⁶

Regeringen ansåg att HD:s tolkning innebar en begränsning av lagens tillämpningsområde. Det nya brottet ansågs svara mot ett viktigt behov av att

²²³ Prop. 1997/98:55, s. 79-80.

²²⁴ Prop. 1997/98:55, s. 83.

²²⁵ NJA 1999 s. 102.

²²⁶ Prop. 1998/99:145, s. 6-7.

skydda personer som befinner sig i en utomordentligt utsatt situation. Införandet av brottet antogs även ha lett till att allvaret i dessa situationer uppmärksammas i större utsträckning hos rättsväsendet. Därför var en sådan begränsning som HD:s tolkning innebar en icke avsedd och oönskad effekt.²²⁷ Lagen ändrades så att det för straffansvar är tillräckligt att *var och en* av de brottsliga gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning. Ändringen innebar alltså att det inte längre fanns ett formellt krav på ytterligare kränkningar än de som var föremål för åtal, för att fridskränkingsbrottet skulle vara tillämpligt.²²⁸ Vad som skulle anses utgöra upprepad kränkning lämnades dock åt rättstillämpningen.²²⁹

4.1.3.2 Brottet utvidgas och straffskalan höjs

År 2010 tillsattes en särskild utredande med uppgift att utvärdera tillämpningen av fridskränkingsbrotten och eventuella tolkningsproblem som uppkommit.²³⁰ I uppdraget ingick även att se över huruvida målsättningen med införandet av dessa brott uppnåtts och vid behov föreslå lagändringar. Utredningen konstaterade efter en praxisgenomgång att det våld som krävdes för fällande dom i regel inte utgjorde ringa brott. Det kunde därför ifrågasättas om fridskränkingsbrottens målsättning att även träffa enskilda gärningar som i sig bedöms som relativt lindriga uppfylldes.²³¹ Vidare framhölls att införandet av fridskränkingsbrotten medfört en generell höjning av straffvärdet vid upprepad brottslighet mot närstående, jämfört med om de enskilda gärningarna hade dömts för sig.²³² Utredningen menade att trots att ändamålet med lagstiftningen i huvudsak fick anses vara tillgodosett, fanns det skäl att överväga en utvidgning av brotten. Detta i syfte att ytterligare förstärka det straffrättsliga skyddet mot brott i nära relationer. Förslaget innebar att lagen, utöver de redan inkluderade brotten, även skulle omfatta överträdelse av kontaktförbud samt skadegörelsebrott. Utredningen menade att en sådan lagändring skulle innebära att syftet med lagstiftningen ytterligare tillgodoseddes. Med andra ord skulle möjligheten att ta hänsyn till den utsatta personens hela situation genom denna ändring stärkas.²³³

Genom ett tilläggsdirektiv²³⁴ gavs utredningen även i uppgift att överse straffskalan, för att se om en höjning av straffminimum var nödvändig. Den dåvarande straffskalan för fridskränkingsbrotten var fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Ända sedan straffbestämmelsens tillkomst hade majoriteten av påföljdsval inneburit fängelsestraff. Utredningen konstaterade att straffskalor bestäms utifrån brottets allvar. Även om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning betraktades som allvarliga brott, poängterades att brotten i första hand tar sikte på straffbara handlingar som var för sig är relativt lindriga. Flera av de brottstyper som ingår i brottet

²²⁷ Prop. 1998/99:145, s. 11.

²²⁸ Prop. 1998/99:145, s. 9.

²²⁹ Prop. 1998/99:145, s. 12.

²³⁰ Dir. 2010:56.

²³¹ SOU 2011:85, s. 90.

²³² SOU 2011:85, s. 95.

²³³ SOU 2011:85, s. 98.

²³⁴ Dir. 2011:63.

har böter i straffskalan, så även de brottstyper som det nya förslaget omfattade. Således kan ett fridskränkingsbrott variera betydligt i svårighetsgrad om omfatta såväl ringa som grova brott. Därför menade utredningen att även om en höjning av straffminimum ytterligare skulle bidra till att markera allvaret i denna brottskategori, skulle det vara en för långtgående åtgärd i förhållande till behovet av nyanserade bedömningar i dessa fall.²³⁵ Detta trots den allmänt skärpta syn på allvarliga våldsbrott som präglat straffrättspolitiken de senaste åren.

Utredningens förslag låg till grund för den lagändring som innebar att överträdelse av kontaktförbud och skadegörelsebrott inkluderades i fridskränkingsbrotten. Trots att överväganden om kontaktförbudsöverträdelse tidigare tagits upp men avvisats, motiverade regeringen här införandet med att detta brott utgör ett likartat angrepp på den personliga integriteten som de redan föreskrivna brotten. Det konstaterades att brottet visserligen delvis har ett annat skyddsintresse, då det formellt innebär en överträdelse av ett särskilt meddelat förbud. Syftet med själva förbudet är dock att skydda en enskild person, och en överträdelse kan innebära en kränkning av den personliga integriteten hos den som kontaktförbudet ska skydda. Dessutom framkom det av utredningen att det inte är ovanligt att personer som döms för fridskränkning också vid sidan döms för överträdelse av kontaktförbud mot samma person. Därför ansåg regeringen att det redan fanns en tydlig koppling mellan dessa brott.²³⁶

Vad gäller skadegörelse anförde regeringen att också detta brott är vanligt förekommande i åtal jämte gärningar som utgör fridskränkingsbrott. Skadegörelse ingick dessutom sedan en lagändring år 2011 som ett led i upprepad kränkning av någons integritet vid tillämpning av brottet olaga förföljelse. Även om skadegörelsebrotten riktas mot egendom och inte direkt mot en persons liv, hälsa, frihet eller frid, menade regeringen att förstörelse av en annans egendom kan anses utgöra direkta angrepp på brottsoffrets integritet. Särskilt om skadegörelsen är riktad mot en närståendes personliga egendom.²³⁷

Till skillnad från utredningen ansåg regeringen dock att en ändring av straffskalan var påkallad. De flesta remissinstanserna höll med utredningen i detta hänseende. Regeringen motiverade detta genom att hänvisa till de olika reformer som de senaste åren genomförts i syfte att stärka det straffrättsliga skyddet mot allvarliga våldsbrott, bland annat i form av skärpta straff.²³⁸ Tillsammans med en allmänt strängare straffmättningspraxis samt utvidgandet av fridskränkingsbrotten menade regeringen att en höjning av straffskalan var påkallad. Straffminimum är tänkt att återspegla brottstypens allvar på en lägsta nivå. Regeringen menade att trots att fridskränkingsbrotten kan bestå av gärningar som i sig bedöms som lindriga är de fortfarande så

²³⁵ SOU 2011:85, s. 130-131.

²³⁶ Prop. 2012/13:108, s. 13.

²³⁷ Prop. 2012/13:108, s. 14.

²³⁸ Här hänvisas bland annat till prop. 2009/10:147 *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.*

pass kvalificerade att de är ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla, och att sex månaders fängelse inte återspeglar detta allvar. Mildare kränkningar om de är återkommande kan utgöra en allvarlig och långvarig psykisk påfrestning för den utsatta. Det är med andra ord mönstret i att kränkningarna upprepas som enligt regeringen bör vara avgörande för straffskalan, inte de enskilda brottstyperna.²³⁹ Mot bakgrund av detta höjdes straffminimum från fängelse i sex månader till fängelse i nio månader.

4.2 Gällande rätt

Så som beskrivits ovan tillåter fridskränkingsbrotten att flera brott, på grund av ett inre samband, sammanställs till ett samlat brott, antingen grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning. Det inre sambandet består i att gärningarna ska ha varit ett led i en upprepad och systematisk kränkning av en persons integritet, ägnade att allvarligt skada den personens självkänsla.²⁴⁰ Fridskränkingsbrotten är i första hand tänkta att omfatta mindre allvarliga gärningar som tillsammans utgör en allvarlig kränkning.²⁴¹

Lagen finns i 4 kap. 4a § BrB och är indelad i två stycken med delvis olika rekvisit. Det första stycket är bestämmelsen om grov fridskränkning och har följande lydelse:

”Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* till fängelse i lägst nio månader och högst sex år.”

Detta stycke reglerar alltså situationer där brott enligt beskrivningen begås mot en närstående person. En mer preciserad situation finns i andra stycket som stadgar grov kvinnofridskränkning:

”Har gärningarna som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för *grov kvinnofridskränkning* till samma straff.”

Lagen ska inte läsas som en ”huvudregel” med nedanstående ”undantag”, trots att andra stycket kan sägas utgöra en slags specialregelring. Styckena inriktar sig istället på samma situation men olika typer av gärningsperson/brottsoffer, samt deras relation. Motiven till varför grov kvinnofridskränkning har en egen rubricering har förklarats ovan.²⁴² Än idag anses denna situation, då en man är förövaren och en kvinna offret, vara den mest frekvent förekommande konstellationen. Därför är det närmare till hands att föreställa sig grov fridskränkning vara ett ”undantag” till andra stycket, eftersom denna är mindre preciserad och på ett avidentifierat sätt inrymmer

²³⁹ Prop. 2012/13:108, s. 17-18.

²⁴⁰ Prop. 2012/13:108, s. 9.

²⁴¹ Prop. 1997/98:55, s. 81.

²⁴² Se avsnitt 4.2.

våld inom alla andra typer av konstellationer.²⁴³ Detta är dock inget som uttalas i förarbetena.

Fridskränkingsbrottet utgör i praktiken en slags konkurrensreglering. Istället för att döma för varje enskilt brott enligt respektive lagrum ska det, om övriga rekvisit är uppfyllda, utifrån en helhetsbedömning dömas för grov fridskränkning/grov kvinnofridskränkning.²⁴⁴ Enligt förarbetena tar bestämmelsen i första hand sikte på gärningar som i sig kan bedömas som relativt lindriga, men kan också innefatta allvarligare brott. Om en enskild gärning som ingår i den upprepade kränkningen i sig är så allvarlig att straffskalan är lika sträng eller strängare som för fridskränkning (till exempel grov miss-handel), ska denna gärning däremot dömas särskilt. Övriga brott som ingår i åtalet döms som grov fridskränkning/grov kvinnofridskränkning.²⁴⁵ Vid helhetsbedömningen som ska göras av den utsattes sammantagna situation ska dock även sådana grövre brott beaktas.²⁴⁶

4.2.1 Brottssrekvisiten

För att ansvar enligt fridskränkingsbrotten ska föreligga krävs att samtliga rekvisit är uppfyllda. Eftersom det handlar om att göra en bedömning av den utsatta personens hela situation har tolkningen av rekvisitens innebörd till stora delar lämnats åt domstolarnas bedömning. Nedan redogörs för respektive brottssrekvisit.

4.2.1.1 Den brottsliga handlingen

För ansvar enligt 4 kap. 4a § BrB krävs att de aktuella gärningarna är straffbelagda enligt någon av de brottskategorier som anges. 3, 4 och 6 kapitlen i BrB ingår i brotten mot person. Kapitel 3 innehåller brott mot liv och hälsa. Detta rör bland annat orsakade av död, fysisk skada eller framkallande av fara för annan. Exempel på brott är misshandel (5 §) och vållande till kroppsskada eller sjukdom (8 §). Kapitel 4 reglerar brotten mot frihet och frid (där även fridskränkingsbrottet ingår). Dessa brott är ägnade att skydda personers fysiska frihet, men även andra intressen som att skydda sitt privatliv och inte störas. Brott som ingår i denna kategori är till exempel olaga tvång (4 §), olaga hot (5 §) eller olaga frihetsberövande (2 §). I kapitel 6 regleras sexualbrotten, där en rad integritetskränkningar av sexuell beskaffenhet straffbeläggs. Vanliga exempel är våldtäkt (1 §), sexuellt tvång (2 §) eller sexuellt ofredande (10 §).²⁴⁷

12 kap. BrB är de så kallade skadegörelsebrotten. Dessa infördes som ovan nämnt genom en lagändring år 2013, samtidigt som överträdelse av kontaktförbud. Då fridskränkingsbrottet tillkom uttalades att de gärningar som skulle omfattas var sådana som typiskt sett utgör ett direkt angrepp på den

²⁴³ Lernestedt, 2015, s. 113.

²⁴⁴ Prop. 2012/13:108, s. 18.

²⁴⁵ Prop. 1997/98:55, s. 80.

²⁴⁶ Jareborg, Friberg, 2010, s. 52.

²⁴⁷ Jareborg, Friberg, 2010, s. 17 och 51.

personliga integriteten. Brottstyper som väsentligen skyddar ett annat intresse skulle inte omfattas.²⁴⁸ Skadegörelsebrotten togs i detta sammanhang inte upp som förslag, eftersom dessa ingår i förmögenhetsbrotten, och således skyddar personers ekonomiska intressen. När så lagändringen skedde gjordes detta mot delvis nya kunskaper. Skadegörelsebrotten hade visat sig vara vanligt förekommande i samband med upprepade kränkningar av personers integritet, vilket visat sig dels genom åtal om grov frids- och kvinnofridskränkning och dels bekräftat av nya utredningar och rapporter om utsatthet.²⁴⁹

Den sista kategorin, som kan utgöra brottsliga handling enligt fridskränkningensbrottet, är överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud. Detta brott diskuterades som sagt redan i ett inledande skede för fridskränkningensbrottet. Då ansågs inte kopplingen till den personliga integriteten vara så stark att brottet skulle omfattas, till skillnad från utredningen som föranledde lagändringen.²⁵⁰

Vid bedömningen om ansvar enligt fridskränkningensbrottet föreligger ska domaren se till den kränktes hela situation. Att flera gärningar sammanställs till ett brott på detta sätt innebär inte att de enskilda brotten var för sig upphör att vara brott. Preskriptionstiden löper därför individuellt för vart och ett av brotten, vilket kan få betydelse vid bedömningen om brotten utgör led i en upprepad kränkning.²⁵¹ Brott för vilka preskriptionstiden har utgått kan inte beaktas.

4.2.1.2 Upprepad kränkning

Som framgår av ovanstående redovisad lagändring kom frågan om hur många gärningar som ska anses utgöra ett led i en upprepad kränkning upp för prövning redan ett år efter lagens tillkomst. Efter HD:s tolkning i detta fall ändrades ordalydelsen så att för upprepad kränkning ska det vara tillräckligt att göra en bedömning utifrån var och en av de åtalade gärningarna. Det finns alltså inget formellt krav på att brott som den tilltalade tidigare dömts för ska föreligga. Tidigare brott kan dock få konsekvenser för bedömningen. Det är inte fråga om att igen döma för redan prövade brott, eftersom detta skulle strida mot principen *ne bis in idem*. Tidigare begångna brott mot samma målsägande kan istället åberopas som stöd för att brottet som är för prövning utgör led i en upprepad kränkning. Vidare kan sådana brott påverka straffmätningen.²⁵²

De enskilda gärningarna straffbeläggs för sig. Det är dock tillsammans och utifrån lagens särskilda rekvisit som de kan ses som led i en upprepad kränkning, vilket ger brottet dess fridsstörande karaktär.²⁵³ Vad gäller kränkande beteende som inte faller under något straffbud har HD uttalat sig om i

²⁴⁸ Prop. 1997/98:55, s. 79-80.

²⁴⁹ Prop. 2012/13:108, s. 14.

²⁵⁰ Se prop. 1997/98:55, s. 80 och prop. 2012/13:108, s. 13.

²⁵¹ Jareborg, m.fl., 2015, s. 68.

²⁵² Jareborg, Friberg, 2010, s. 51-52.

²⁵³ Prop. 1997/98:55, s. 132.

ett annat fall från år 2004. I detta fall konstaterade HD att kränkande och nedsättande tillmälen i samband med andra brottsliga gärningar kan påverka det samlade straffvärdet.²⁵⁴

Huruvida lagens krav på upprepad kränkning är uppfyllt beror även på hur många brott som har begåtts. Här får även gärningarnas karaktär betydelse. I NJA 2003 s. 144 uttalade HD att ju allvarligare brott desto färre gärningar bör krävas för att kränkningarna ska anses som upprepade.²⁵⁵ Hur många gärningar som krävs för att det ska bedömas som upprepade kränkningar är upp till rättstillämpningen att avgöra. Det har dock konstaterats att det måste röra sig om flera gärningar, det vill säga mer än två. Vidare ska en gärning som innefattar flera delgärningar bedömas som ett brott, varför det för upprepad kränkning i praktiken innebär att det måste röra sig om fler än två olika gärningstillfällen.²⁵⁶

4.2.1.3 Ägnat att allvarligt skada självkänslan

Det är detta rekvisit som tillsammans med upprepad kränkning utgör själva fridskränkingsrekvisiten. De brottsliga handlingar som omfattas av bestämmelsen är av sådan karaktär att de typiskt sett kan skada en persons självkänsla. Det var även utifrån detta som fridskränkingsbrottens omfattning avgränsades enligt förarbetena. Kravet är dock att gärningarna ska vara ägnade att *allvarligt* skada självkänslan, vilket innebär en viss kvalificering av de brottsliga handlingarna.²⁵⁷ Enligt 1998 års proposition riktar sig bestämmelsen i första hand mot gärningar som i sig betraktas som relativt lindriga. Allvaret måste då således ligga i att kränkningarna skett upprepat, och att de ingått i ett mönster som sammantaget leder till att personens självkänsla skadas. Vidare är bedömningen av upprepad kränkning delvis beroende av gärningarnas karaktär, vilket även påverkar bedömningen av förevarande rekvisit. På så sätt kan det ifrågasättas huruvida fridskränkingsrekvisiten ska betraktas som två separata rekvisit eller om de ska ses som ett sammanhängande rekvisit. I denna frågan är förarbetena något oklara.²⁵⁸

För detta rekvisit är därför helhetsbedömningen avgörande. Det är inte nödvändigt att bevisa att brottsoffrets självkänsla verkligen har skadats. För att detta rekvisit ska vara uppfyllt räcker det att gärningarna *typiskt sett* utifrån målsägandes situation varit ägnade att skada hans självkänsla. Vidare är det inte ett krav att gärningspersonens syfte med gärningarna var att allvarligt skada brottsoffrets självkänsla. Så länge gärningspersonen haft uppsåt till de faktiska handlingarna, är det upp till domstolarna att avgöra om dessa typiskt sett varit ägnade att allvarligt skada självkänslan hos brottsoffret.²⁵⁹

²⁵⁴ NJA 2004 s. 437, s. 466.

²⁵⁵ NJA 2003 s. 144, s. 157.

²⁵⁶ Berggren m.fl., Brottsbalken, Zeteo 10 maj 2016, kommentaren till 4 kap. 4 a §.

²⁵⁷ Prop. 1997/98:55, s. 133.

²⁵⁸ Burman, 2007, s. 192.

²⁵⁹ Prop. 1997/98:55, s. 133.

Även andra omständigheter än själva gärningarna kan få betydelse vid helhetsbedömningen av den utsattes situation. I ett fall bedömde HD att brotts-offret var mer eller mindre utlämnad till gärningspersonen, eftersom hen var nyinflyttad till Sverige, hade bristande färdigheter i svenska språket samt var utan socialt nätverk. Gärningspersonen hade på olika sätt försökt styra och begränsa målsägandes kontakter med omvärlden, vilket gjorde att HD ansåg att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla.²⁶⁰

4.2.1.4 Begreppet närstående

Målet med fridskränkingsbrotten är att motverka att personer utsätts för våld eller andra kränkningar av en till dem *närstående person*. Detta rekvisit utgör med andra ord själva kärnan i fridskränkingsparagrafen och förutsätter att gärningarna är riktade mot samma person. Det är också närståenderekvisitet som avgränsar det kriminaliserade området och utgör ett försvårande moment för gärningspersonen.²⁶¹ Att brottet riktar sig mot närstående var också det grundläggande syftet med att kriminaliseringen över huvud taget infördes.²⁶² Lagtexten innehåller ingen definition av begreppet närstående, och de i förarbetena uppräknade exemplen är på inget sätt uttömmande. Begreppet förekommer inte heller någon annanstans i BrB. Däremot används det i andra författningar utanför det straffrättsliga området som till exempel processrättslig, civilrättslig och offentlighetslagstiftning. Sådana bestämmelser har dock inte ansetts kunna ge någon vägledning då dessa tillgodoser skilda skyddsintressen, och innebörden av begreppet varierar lagarna emellan.²⁶³

Då varken lagtext eller förarbeten ger en klar definition får begreppet närstående tolkas utifrån bestämmelsens skyddsintresse. Kvinnovåldskommissionen var tydliga på denna punkt och förespråkade att det primära skyddsintresset skall vara kvinnor som på olika sätt blir utsatta för kränkningar av en man som de är närstående till. Däremot var kommissionen som ovan nämnt inte lika tydliga med hur begreppet närstående skulle tolkas. Den anvisning som angavs var att i vart fall maka, sambo, moder eller dotter bör utgöra närstående kvinna.²⁶⁴ Regeringen var dock inte helt överens med kommissionen i denna del, trots att det uppmärksammades att mäns våld mot kvinnor var ett allvarligt och reellt problem som krävde särskild uppmärksamhet i lagstiftningen. Det primära skyddsintresset enligt regeringen synes snarare vara att motverka sådant våld som sker inom en familj, då de som förslag på andra närstående angav föräldrar, syskon eller andra släktingar.²⁶⁵ I lagmotiven angavs dock att närstående i första hand avser en person som gärningspersonen har eller haft ett förhållande med. Begreppet förhållande preciserades till gifta par eller ett par som bor tillsammans eller har sammanbott un-

²⁶⁰ NJA 2003 s. 144, s. 157.

²⁶¹ Burman, JT 2004-2005, s. 133-144, s. 142.

²⁶² Prop. 1997/98:55, s. 79.

²⁶³ Burman, JT 2004-2005, s. 133-144, s. 134.

²⁶⁴ SOU 1995:60, s. 305.

²⁶⁵ Prop. 1997/98:55, s. 79f.

der äktenskapsliknande förhållanden. Vidare angavs att kravet om närstående normalt sett innebär att gärningsperson och brottsoffer bor eller har bott tillsammans.²⁶⁶

HD:s tolkning av begreppet närstående har föranlett en något vidare tillämpning. Ett fall från år 2004 gällde en man och en kvinna som under en längre tid haft ett fast förhållande, men som inte var gifta eller delat gemensam bostad. Mannen hade vid upprepade tillfällen misshandlat och hotat kvinnan. Det konstaterades att paret inte levde ihop under de förutsättningar som krävs enligt andra stycket om grov kvinnofridskränkning. Frågan HD hade att ta ställning till var således huruvida parterna kunde betraktas som närstående enligt första stycket trots att de aldrig varit gifta eller sambor. HD uttalade följande:

*”begreppet närstående i 4 kap. 4 a § BrB har avsetts innefatta även fall då en man och en kvinna - eller två personer av samma kön - utan att vara sambor levt i en fast parrelation, om detta präglats av en praktisk och känslomässig bindning av inte obetydlig varaktighet”*²⁶⁷

Enligt domstolen utgör en fast parrelation enligt denna definition sådan situation, som i enlighet med lagens syfte kan innebära att den kränkta befinner sig i en sådan särskilt utsatt situation som brottet tar sikte på. Domstolen menade dock att utformningen av andra stycket, samt uttalanden i lagmotiven, kan tolkas på ett sätt som talar mot en sådan tillämpning av första stycket. Då grov kvinnofridskränkning enligt lagmotiven var avsedd att specialreglera fall då en man riktat våld mot en närstående kvinna, påpekade HD att andra stycket kunde ses som en uttömmande reglering av sådana fall. Eftersom andra stycket avgränsats till att endast omfatta par som är eller varit gifta/sambor, ansåg HD att denna avgränsning skulle bli meningslös om fall som inte föll under detta stycke istället kunde hänföras under första stycket med samma straffskala.²⁶⁸

Domstolen valde dock inte denna tolkningsmetod utan gick vidare till att istället låta lagens allmänna syfte få avgörande betydelse för tolkningen. Här konstaterades först att rubriceringen av de olika fridskränkningensbrotten gjorts utifrån ambitionen att särskilt belysa den speciella situation som mäns våld mot kvinnor utgör, samt att synliggöra och kartlägga omfattningen av densamma. Detta tillsammans med regleringens övergripande syfte att motverka våld i nära relationer föranledde domstolen att inte tolka närståendebegreppet i andra stycket som en begränsning av första stycket.²⁶⁹ Eftersom paret hade umgåtts på ett sådant sätt som kunde jämföras med gifta eller sambor, samt att de betraktades som ett par av dem själva och andra, konstaterade domstolen att det förelåg ett sådant känslomässigt band mellan mannen och kvinnan att de ansågs vara närstående enligt första stycket om grov fridskränkning.

²⁶⁶ Prop. 1997/98:55, s. 132.

²⁶⁷ NJA 2004 s. 97, s. 103-104.

²⁶⁸ NJA 2004 s. 97, s. 104.

²⁶⁹ NJA 2004 s. 97, s. 104-105.

I ett annat fall från år 2005 bedömde Svea Hovrätt dock ett ungt par inte vara närstående till varandra, trots att det förelåg en känslomässig bindning dem emellan. Anledningen var bland annat att målsäganden bodde hemma hos sin förälder, att de inte hade tillgång till varandras bostäder samt att det inte förelåg den praktiska bindning som krävs för att vara närstående enligt grov fridskränkning.²⁷⁰ När det gäller förhållanden mellan ogifta och inte sammanboende par verkar således, utöver den känslomässiga bindningen, även den praktiska anknytningen vara av betydelse för huruvida de är att betrakta som närstående eller inte. Om förhållandet inneburit att parterna levit tillsammans på ett sätt som kan jämföras med om de hade varit gifta eller sammanboende bör rekvisitet om närstående anses vara uppfyllt. Detta gäller även, som HD konstaterade, för samkönade parrelationer.

4.2.1.5 Särskilt för grov kvinnofridskränkning

Lagens andra stycke specialreglerar fall där gärningspersonen är en man och brottsoffret en kvinna och är således endast tillämplig på heterosexuella förhållanden. I detta stycke används inte begreppet närstående i lagtexten, utan förutsättningen preciseras istället genom ett krav på *vilken typ av relation* som ska föreligga mellan gärningspersonen och den kränkta. Om angivna relation föreligger jämföras detta alltså med närstående i första stycket.²⁷¹ För närstående enligt detta stycke krävs alltså att personerna är eller har varit gifta, eller bor/har bott ihop under äktenskapsliknande förhållanden. Våld i samkönade förhållanden där parterna är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden, faller istället under grov fridskränkning.

Hur äktenskapsliknande förhållande definieras går inte heller att utläsa ur lagtexten. Vid tillämpningen i domstol samt i doktrin har detta jämförats med att vara sambor. Enligt sambolagen gäller som allmän utgångspunkt att det ska röra sig om en inte alltför kortvarig förbindelse som innefattar gemensamt hushåll och bostad, samt även delad eller i någon mån gemensam ekonomi. Äktenskapsliknande förhållanden innefattar enligt denna lag normalt sett också en sexuell samvaro.²⁷²

Grov kvinnofridskränkning kan alltså sägas utgöra den bestämmelse som explicit tar sikte på våld i sexuella relationer, medan grov fridskränkning är tillämplig på våld inom familjen eller då bandet mellan parterna kan liknas vid det mellan ett gift par eller sambor.

4.3 Efter fridskränkningens brottens införande

Efter det att fridskränkningens brott infördes i BrB har de varit föremål för flera kritiska diskussioner. Bland annat har värdet av brottskonstruktionen ifrågasatts. Eftersom i princip samma resultat kan uppnås genom att tillämpa andra straffrättsliga regler, genom att döma för varje enskild

²⁷⁰ Svea Hovrätt, målnummer B 317-05.

²⁷¹ Prop. 1997/98:55, s. 134.

²⁷² Prop. 2002/03:80, s. 27.

gärning, betraktas effekten av denna paragraf i första hand utgöras av lagens pedagogiska funktion.²⁷³ Mot detta talar dock främst två aspekter. Den ena är att det totala straffvärdet av de samlade gärningarna i regel bedöms som högre än vad det skulle gjort om varje handling dömdes separat.²⁷⁴ Den andra aspekten är den av kvinnovåldskommissionen framhållna synpunkten att en person som blir utsatt för systematisk kränkande handlingar har inte alltid möjlighet att agera som ett brottsoffer ”bör” göra. Med detta menas brottsoffrets möjlighet att uppfatta att kränkningarna faktiskt utgör brottsliga handlingar, att anmäla dessa samt att i rätten detaljerat och trovärdigt redogöra för varje enskild gärning. Om en person blir utsatt för exempelvis en misshandel vid ett enstaka tillfälle är denna händelse troligtvis lättare att minnas i detalj, än om misshandeln pågått systematiskt under flera års tid. Detta underbyggs även av teorin om normaliseringsprocessen som samhällsvetenskapligt används för att förklara våldets mekanismer.²⁷⁵ Därför fyller brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning en viktig funktion i att de underlättar för brottsoffret som inte behöver precisera och datera varje enskild gärning.

Något annat som talar för att brotten faktiskt fyller en funktion är kriminalstatistiken för denna brottskategori. År 2000, alltså endast två år efter brottens införande, anmäldes 1 210 fridskränkingsbrott till polisen. Av dessa gällde 64 stycken grov fridskränkning och 1 147 stycken grov kvinnofridskränkning. År 2010 hade dessa siffror stigit till 1 435 för grov fridskränkning och 2 501 för grov kvinnofridskränkning, sammanlagt 3 936 anmälningar.²⁷⁶ Antal lagföringar harr ökat från 80 stycken år 2000 till nära 400 år 2010.²⁷⁷ På tio år har alltså både anmälningarna och domstolarnas tillämpning av lagrummet ökat markant. Vad ökningen beror på går såklart att diskutera. En teori är att lagstiftningen faktiskt svarar mot ett behov genom att ringa in och definiera denna typ av brottslighet, vilket troligtvis ligger närmare sanningen än en generell ökad brottslighet för våld i hemmen.²⁷⁸

Även om kriminaliseringarna svarar mot ett faktiskt behov och ökat antal anmälningar kan ses som en positiv utveckling (att fler anmäler inte att fler brott begås), motsvarar siffrorna från kriminalstatistiken troligtvis inte hela verklighetsbilden. Den senaste stora kartläggningen publicerad av Brå år 2014 visade att 6,8 % av befolkningen uppgav att de hade utsatts för partnervåld under år 2012.²⁷⁹ Utsattheten är med andra ord avsevärt större än anmälnings- och åtalsfrekvensen. Mörkertalet kring denna brottslighet antas också vara omfattande.²⁸⁰ För LHBTQ-personer beräknas mörkertalet uppgå till cirka 95-97 %.²⁸¹

²⁷³ Jareborg, m.fl., 2015, s. 65.

²⁷⁴ Prop. 2012/13:108, s. 9.

²⁷⁵ Se avsnitt 3.3.2.

²⁷⁶ SOU 2011:85, s. 44.

²⁷⁷ SOU 2011:85, s. 48.

²⁷⁸ SOU 2011:85, s. 22-24.

²⁷⁹ Brå-rapport 2014:8, s. 49.

²⁸⁰ Brå-rapport 2014:8, s. 47.

²⁸¹ Regeringskansliet, 2014, s. 24.

År 2010 tillsattes en utredning med uppdrag att utvärdera tillämpningen av fridskränkingsbrotten. Syftet var att identifiera eventuella tolkningsproblem som uppkommit vid tillämpningen, samt att undersöka om målsättningen med brottens införande uppnåts.²⁸² I samband med denna utredning gjordes en genomgång av praxis. Detta skedde genom ett representativt urval som bedömdes vara tillräckligt för att dra generella slutsatser. Vid sidan av refererade domar från HD och hovrätterna undersöktes orefererad praxis som innefattade i princip samtliga åtal under år 2009 rörande fridskränkingsbrotten.²⁸³ Denna genomgång visade att domar gällande grov kvinnofridskränkning var vanligast förekommande. Angående grov fridskränkning mot vuxna rörde en klar majoritet av domarna parrelationer, där gärningspersonen var en man och brottsoffret var en kvinna. I två av 20 domar var gärningspersonen en kvinna. Inte i någon dom om relationsvåld var parterna av samma kön.²⁸⁴

Utredningen konstaterade att målsättningen med införandet av brotten i huvudsak uppnåts.²⁸⁵ Det förhållande att samtliga domar om partnervåld som utredningen baserades på rörde heterosexuella relationer kommenterades i förarbetet till lagändringen som skedde år 2013. Där anfördes följande:

*”RFSL har påpekat att ingen av de domar som utredningen haft som underlag för sin bedömning har avsett parrelationer där den tilltalade och målsäganden varit av samma kön och har mot den bakgrunden ifrågasatt om målsättningen med fridskränkingsbrotten har uppnåts såvitt avser brott som homosexuella, bisexuella och transpersoner (hbt-personer) utsätts för i nära relationer. Det finns emellertid fall där det dömts för grov fridskränkning i samkönade relationer – även om dessa inte omfattats av utredningens analys – och lagstiftningen är också utformad så att ett lika starkt skydd ska tillförsäkras oberoende av kön.”*²⁸⁶

²⁸² Dir. 2010:56.

²⁸³ SOU 2011:85, s. 26.

²⁸⁴ SOU 2011:85, s. 62.

²⁸⁵ SOU 2011:85, s. 89-90.

²⁸⁶ Prop. 2012/13:108, s. 9.

5 Analys och avslutande kommentarer

5.1 Diskursanalytisk granskning

Den diskursanalytiska granskningen som utgör metoden för min analys är ett försök att identifiera vilka diskurser som i präglar förståelsen av partnervåld, med fokus på våld i samkönade relationer. Detta sker med utgångspunkt i det material som presenterats i uppsatsens föregående kapitel, det vill säga lagstiftning, statliga utredningar och forskning samt i viss begränsad mån rättsfall. Avsaknaden av rättsfall om grov fridskränkning när det gäller samkönat partnervåld har varit något begränsande för min analys. Även om det i sig är ett intressant resultat att sådana rättsfall saknas eller i vart fall är extremt ovanliga, omöjliggör det en granskning av hur det samkönade partnervåldet benämns vid tillämpning av lagtexten, vilket jag tror hade varit värdefullt för en mer helomfattande analys av vilka diskurser som präglar den straffrättsliga förståelsen av partnervåld.

Verktygen för att identifiera diskurserna har bestått i att språkligt granska hur partnervåld beskrivs och hanteras i de texter som är relevanta för det straffrättsliga sammanhanget. Utifrån detta har jag sedan försökt att urskilja återkommande mönster i hur detta språkbruk använts för att producera och förmedla kunskap om partnervåld. Till stor del handlar det om att belysa hur den straffrättsliga konstruktionen av partnervåld bidrar till att producera och reproducera normativa föreställningar. Texternas innebörd har sedan tolkats utifrån ett meningsfullt sammanhang, genom att innehållet kontextualiseras till den samtida de producerades i. I detta görs även försök att spåra utvecklingar och förändringar. Enkelt uttryckt kan analysen sägas ske på tre nivåer; den språkliga (hur det benämns), den innehållsmässiga (vad språket säger) och den kontextuella (innebörden utifrån ett sammanhang). Användningen av den diskursanalytiska metoden har i huvudsak skett från en normkritisk utgångspunkt. Detta innebär att framställningen av diskurserna inte gjorts med ambitionen att betraktas som objektiva eller neutrala, utan präglas av de teoretiska utgångspunkter, främst queerteorin, som tillämpats för denna uppsats. Av denna anledning har jag valt att inte särskilja presentationen av de identifierade diskurserna från analyser av respektive diskurs, utan dessa sammanvävs löpande i texten. Fokus ligger som ovan nämnt på att beskriva de diskurser som får konsekvenser för hur det samkönade partnervåldet beskrivs och uppfattas.

5.1.1 Att språkligt neutralisera eller särskilja; två diskursiva strategier

Sättet som dominerar hur det samkönade partnervåldet inom straffrätten textmässigt hanteras kan sägas utgöras av två diskursiva strategier. Den ena är att varken inkludera eller exkludera genom att inte särskilt definiera vilken relation eller situation som avses. I texter som behandlar partnervåld sker detta genom ett *generellt och neutralt språkbruk*. Genom att inte uttryckligen sätta gränser för vad som inkluderas går det att tolka det våld i nära relationer som åsyftas som att även samkönat partnervåld inbegrips. Denna strategi gör sig tydligast i lagtexten om grov fridskränkning. För detta brott preciseras inte närståendebegreppet i lagtext, vilket har möjliggjort en tolkning att våld i samkönade relationer faller under denna rubricering.²⁸⁷ Jag använder här termen *tolkning* eftersom det i lagmotiven aldrig uttalades att personer i samkönade relationer omfattades av begreppet närstående.²⁸⁸ Som ovan nämnt angavs i förarbetena förälder, syskon eller annan släkting, samt att närstående i första hand avsåg en person som gärningspersonen har eller haft ett förhållande med. Med förhållande avsågs gifta par eller sambor.²⁸⁹ Eftersom samkönade par vid denna tid inte tilläts ingå äktenskap och inte heller omfattades av dåvarande sambolagstiftning, var brottet grov fridskränkning vid dess tillkomst inte tillämplig på våld i samkönade parrelationer. Om närståendebegreppet i grov fridskränkning brottet hade preciserats enligt det då tilltänkta tillämpningsområdet (familjemedlem eller heterosexuella par som inte var gifta), hade detta troligtvis försvårat en senare tolkning om att samkönad partner omfattas som närstående.

Även i förarbetena används det neutrala språkbruket i viss mån när det gäller partnervåld. Det är främst lagstiftarens användning av termer som ”våld i nära relationer” eller ”våld av en till offret närstående person”. Dessa neutrala begrepp innebär dock sällan ett neutralt innehåll, utan förutsätter i sitt sammanhang ofta en heterosexuell relation som då intar status som det normativa. Anledningen till detta antagande är att när en neutral formulering används följs detta ofta av ett illustrerande exempel som nästan uteslutande utgörs av ett heterosexuellt par där mannen kränker kvinnan. Det neutrala språket blir då *de facto* inte objektivt, utan resulterar i att språkligt neutralt begrepp som ”våld i nära relationer” definitionsmässigt blir synonymt med mäns våld mot kvinnor. Detta innebär att det objektiva och neutrala inbegriper en normativ förståelse, samtidigt som normen blir dold genom det neutrala språkbruket.

Att heterosexualitet förutsätts blir även tydligt genom den andra strategi som jag identifierat ur materialet. Denna handlar om att synliggöra det samkönade partnervåldet genom att *särskilja* detta från våld i heterosexuella relationer. Denna strategi uppfattar jag utgöra den mest förekommande i materialet, och har även delvis använts för denna uppsats där syftet varit att

²⁸⁷ Se bl.a. NJA 2004 s. 97, s. 103-104.

²⁸⁸ Detta har dock uttalats i senare förarbeten till omarbetningar, t.ex. prop. 2012/13:108.

²⁸⁹ Prop. 1997/98:55, s. 132.

särskilt belysa när det handlar om LHBTQ-personers utsatthet för våld i nära relationer. Särskiljandet är både nödvändigt samtidigt som det är problematiskt. Nödvändigheten blir till genom det problem som denna uppsats ämnat bevisa, nämligen att den rättsliga förståelsen av partnervåld i grunden utgår från en heteronormativ definition. När så en samkönad relation åsyftas måste detta uttryckligen förklaras, eftersom det objektiva och neutrala, som ovan förklarats, implicit förutsätter en heterosexuell relation. Det även finns en poäng med att särskilt belysa det våld som sker i samkönade relationer, vilket flera av de forskningsunderlag om samkönat partnervåld betonar. Dels handlar det om att sätta detta våld på kartan. Att uppmärksamma detta våld är viktigt för att kunna förstå och bekämpa det, på samma sätt som det varit nödvändigt att särskilt uppmärksamma mäns våld mot kvinnor. Detta återknyter till den socialkonstruktivistiska synen på kunskapsproduktion och språkets makt; att det endast är det vi talar om som vi kan erhålla kunskap om. Den utveckling som skett angående synliggörandet av mäns våld mot kvinnor kan härledas till att problemet först formulerades som en politisk fråga vilket senare resulterade i ett rättsligt uppmärksammande av problematiken. Samma utveckling bör vara möjligt för partnervåld i samkönade relationer men kräver då ett upprepat och meningsfullt synliggörande.

Ytterligare en faktor som har med särskiljandet nödvändighet att göra är att det för våld i samkönade relationer finns vissa aspekter som är specifika för dessa situationer. Här handlar det främst om att förstå hur LHBTQ-personer påverkas av att leva i ett heteronormativt samhälle. Att till exempel välja att inte anmäla sin partner på grund av rädsla för ett heterosexistiskt eller homofobiskt bemötande från myndigheter, eller att på så sätt tvingas göra sin sexualitet offentlig är problem som heterosexuella slipper hantera. Därför måste särskiljandet i vissa aspekter betonas eftersom det möjliggör en bättre förståelse för den utsatta situation som många LHBTQ-personer på grund av sin normbrytande sexualitetsidentitet lever i.

Särskiljandet är som redan nämnt även problematiskt. Detta påstående går i linje med den queerteoretiska uppfattningen om normerande kunskapsproduktion, som sker genom att förklara vad som utgör det normativa och vad som utgör det avvikande. Genom att särskilja våld som sker i heterosexuella och samkönade relationer delas dessa in i olika kategorier, vilket legitimerar att de behandlas och betraktas olika. I såväl rättsliga som samhällsvetenskapliga sammanhang har detta resulterat i ett slags huvudregel och undantagstänkande, där mäns våld mot kvinnor benämns som det vanligaste och därmed mest allvarliga problemet. Våld i samkönade relationer nämns som något som ”bör kunna innefattas” eller ”också förekommer”²⁹⁰, men betraktas inte som ett lika seriöst problem utan snarare som ett avvikande undantag till huvudregeln. I förarbetet till den senaste lagändringen år 2013 återfinns ett exempel på detta:

²⁹⁰ Se t.ex. skr. 2007/08:39, s. 8.

*”Främst är det kvinnor som utsätts för våld, hot och trakasserier av en man som de har eller har haft ett partnerförhållande med. Brott av detta slag förekommer emellertid också i samkönade relationer, liksom det förekommer att kvinnor utsätter män för sådana brott.”*²⁹¹

Jag vill påstå att en sådan formulering får konsekvenser för hur den politiska och straffrättsliga hanteringen av partnervåld motiveras. Något som förekommer (våld i samkönade relationer) är så klart inte lika problematiskt som något som faktiskt och ofta med säkerhet sker (mäns våld mot kvinnor).

Det språkliga särskiljandet bidrar således till att underbygga en normativ uppfattning om att partnervåld främst är ett heterosexuellt problem. Detta blir även tydligt när det i samband med ett neutralt språkbruk särskilt betonas att även samkönat partnervåld omfattas.²⁹² Särskiljandet talar då för att partnervåld som objektivt begrepp inte innefattar samkönat partnervåld, eller att detta i vart fall inte är begreppets ”naturliga” innebörd. Denna språkliga strategi förekommer i många andra sammanhang för att betona vad som är det ”äkta” och vad som utgör en version av det äkta. Exempel på detta är när fotboll särskiljs från *damfotboll*, professor från *kvinnlig* professor och så vidare. Det normativa blir i detta sammanhang det som formuleras objektivt, medan det avvikande eller normbrytande betonas särskilt. På så sätt kan särskiljandet synliggöra samtidigt som det genom att göra tydligt vad som inte är det objektiva och naturliga osynliggöra eller förminska.

5.1.2 Diskursen om den heterosexuella parrelationen

För att kunna hantera ett samhällsproblem med straffrättsliga medel är definitioner och begränsningar en grundläggande förutsättning. Detta följer av de straffrättsliga principer som är tänkta att säkerställa en rättssäker tillämpning och förhindra ett missbruk av straffrättsapparaten. Den för fridskränkningens brotten kanske viktigaste definitionen rör gärningspersonens och brottsoffrets relation. Eftersom det för att lagen ska vara tillämplig krävs att parterna är närstående till varandra, sätter den rättsliga konstruktionen av relationen mellan parterna gränsen för det kriminaliserade området och får därmed en avgörande betydelse.

Den tydligaste definitionen av vilken relation som krävs för att kategoriseras som närstående finns i lagtexten om grov kvinnofridskränkning. Det ifrågasätts i dessa fall inte om personerna är närstående till varandra, om de är eller har varit äkta makar eller sambor. Så snart det inte rör sig om ett gift eller sammanboende heterosexuellt par blir dock definitionen något oklarare. För att uppfylla rekvisitet närstående person i grov fridskränkning anges främst att personerna praktiskt taget bör leva tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Vidare har angetts att om personerna inte är sammanboende bör relationen präglas av en praktisk och känslomässig bindning, som är jämförbar med om paret levit under äktenskapsliknande förhållanden.

²⁹¹ Prop. 2012/13:108, s. 6, min fetmarkering.

²⁹² Se t.ex. ds. 2001:73, s. 64.

I praktiken innebär det att offer och gärningsperson har eller har haft en sexuell relation. När det definieras vad som är godtagbart för att betraktas som en nära relation hänvisas således till äktenskapet eller samboskapet, som i denna lag i utgångspunkt är konstruerad utifrån en heterosexuell relation. Denna konstruktion borde inte vålla särskilt stora problem praktiskt sett. Ett samkönat par som är gifta eller sambor kommer efter HD:s tolkning²⁹³ av begreppet ostridigt kunna betraktas som närstående. Diskursen om den heterosexuella relationen får snarare en symbolisk betydelse på en textnivå. Ju längre ifrån ett par är från att vara ett heterosexuellt gift par, desto utförligare måste relationen beskrivas för att domstolen ska kunna bedöma huruvida parterna är närstående till varandra.

Denna diskurs förstärks genom de exempel på annan lagstiftning som har rört samkönad samlevnad. Det kan historiskt sett skönjas en generell ovilja att civilrättsligt jämställa samkönade och heterosexuella relationer. Så länge homosexualitet var kriminaliserat och sedermera sjukdomsklassificerat fanns det inga incitament till att betrakta samkönade och heterosexuella relationer som likvärdiga. Men även efter denna lagstiftning avskaffats har den rättsliga acceptansen av samkönade relationer dröjt. Så sent som år 2009 framträder en relativt stark ovilja till att helt jämställa dessa relationer. Jag syftar här på det som i förarbetena uttalades i samband med att äktenskapet gjordes könsneutralt.²⁹⁴ Flera av remissinstanserna ställde sig tveksamma till förslaget mot bakgrund av att det skulle innebära en urvattning av det särskilda värdet som ansågs finnas i begreppet äktenskap. Vidare sadades att förslaget skulle kunna leda till ett erkännande och rent av uppmuntrande av samkönade relationer om dessa tilläts ingå äktenskap, vilket inte bedömdes som önskvärd utveckling. Uttalandena i betänkandet vittnar om en ganska tydligt homofob inställning till samkönade parrelationer, som trots en generell ökad tolerans till viss del levte kvar. Här bör dock betonas att merparten av remissinstanserna var positiva till förslaget om könsneutrala äktenskap.

5.1.3 Diskursen om den heterosexuella kvinnan

Diskursen om den heterosexuella kvinnan berör frågan om lagens skyddssubjekt. Från det att fridskränkingsbrotten infördes i BrB har det primära skyddsintresset varit kvinnor som utsätts för våld och kränkningar av sin manliga partner. Kvinnovaldskommissionen förespråkade en lagstiftning som enbart tog sikte på denna situation, men regeringen valde en något bredare utformning av kriminaliseringens tillämpningsområde. Även om regeringen valde en könsneutral utformning i första hand, betonades dock som ovan redovisats att kvinnor i detta avseende är särskilt skyddsvärda.²⁹⁵ Sedan dess har konstruktionen av skyddsintresset följt samma mönster.

Det är alltså *kvinnor* som i detta straffrättsliga sammanhang kategoriseras som särskilt skyddsvärda. Vidare är *kvinnor* den grupp som anses straffrätts-

²⁹³ Se NJA 2004 s. 97.

²⁹⁴ Se bet. 2008/09:CU19, s. 11, samt avsnitt 3.2.2.

²⁹⁵ Se prop. 1997/98:55 samt avsnitt 4.1.2.

ligt stärkas av den könsspecifika lagstiftning som grov kvinnofridskränkning utgör. Gruppen kvinnor är dock inte skyddsvärda endast mot bakgrund av könstillhörighet. Skyddsintresset inträder först när gruppen ställs i förhållande till gärningsperson, som för grov kvinnofridskränkning endast kan utgöras av män. Således är det *kvinnor som i relation till våldsamma män* straffrättsligt måste skyddas. På samma sätt som diskursen om relationsbegreppet förutsätter en heterosexuell relation, inbegriper begreppet ”kvinnor” som den särskilt skyddsvärda kategorin enbart heterosexuella kvinnor. LHBTQ-kvinnor verkar således falla under en annan kategori.

Att lagstiftaren på detta sätt skapar identitetskategorier kan kritiseras ur ett queerteoretiskt perspektiv. Som förklarades i inledningskapitlet är identitetskategorier enligt queerteorin alltid normerande och därmed automatiskt utslutande. Eftersom såväl förarbeten som utredningar om partnervåld använder termen ”kvinna” när heterosexuella kvinnor åsyftas, blir i detta sammanhang innebörden av att vara kvinna detsamma som att vara heterosexuell. Effekten blir att andra kvinnor inte endast är kvinnor utan erhåller ett ytterligare epitet som särskiljer dem från den ospecificerade kvinnan; *lesbiska kvinnor*, *bisexuella kvinnor*, *transkvinnor* och så vidare.

Användandet av termen kvinna på detta sätt kan spåras i så gott som alla texter som har utgjort material för denna uppsats. Oftast sker det okommenterat. Att det handlar om heterosexuella kvinnor framträder ändå genom att ämnet för texten är mäns våld mot kvinnor eller grov kvinnofridskränkning. På vissa ställen, framför allt i senare texter sedan samkönat våld uttryckligen inkluderas i åtgärdsplanen, återföljs termen kvinna av uttryck som ”även samkönade relationer” eller ”personer i samkönade relationer”, vilket på ett mer klagörande sätt avslöjar att termen kvinna är synonymt med en heterosexuell kvinna. Heterosexualitetens inneboende innebörd i begreppet kvinna synliggörs således tydligast i de fall när texten inkluderar andra kvinnor, men existerar även utanför detta synliggörande.

5.1.4 Diskursen om bristande kunskap

Den fjärde och sista diskursen som här identifierats berör sättet som partnervåld i samkönade relationer vid upprepade tillfällen refereras till som ett kunskapsproblem. Här finns en tydlig diskrepans mellan det sätt som mäns våld mot kvinnor och våld i samkönade relationer formuleras som problem och vilka utmaningar som finns.

När det samkönade partnervåldet på allvar började inkluderas i arbetet mot våld i nära relationer, genom regeringens handlingsplan från år 2008²⁹⁶, uppdagades att den politiska och straffrättsliga kunskapen om LHBTQ-personers erfarenheter av partnervåld var bristfällig. Det belystes att det endast fanns enstaka svenska kartläggningar av våld i samkönade relationer, och ökade kunskaper om detta område betonades vara en viktig åtgärd för att

²⁹⁶ Skr. 2007/08:39.

bättre kunna bekämpa detta våld. Sedan detta uttalades har insikten om kunskapsbristen kvarstått, men själva kunskapsproduktionen har låtit sig dröja. Medan mäns våld mot kvinnor beskrivs som ett handfast problem som kräver konkreta åtgärder, beskrivs våld i samkönade relationer i det närmsta fortfarande som en utbildningsfråga. Vid en genomgång av de stora statliga utredningarna om fridskränkningssbrotten upplevs kunskapsbristen nästan som en ursäktande omständighet. Genom att referera till våld i samkönade relationer som en kunskapsfråga skjuts hanteringen av problemet mot framtiden. Hur den efterfrågade kunskapen sedan ska användas för att förändra rådande strukturer och problem angående samkönat partnervåld återstår således att se.

5.2 Ett queerteoretiskt perspektiv

Efter att ha studerat partnervåld utifrån ett queerteoretiskt perspektiv kan konstateras att det heterosexuella perspektivet är dominerande. Såväl samhällsvetenskapligt som straffrättsligt utgår förståelsen av partnervåld från en framträdande heteronormativ diskurs, och både problemformuleringar som lösningsförslag vittnar om en föreställning att partnervåld är någonting som framför allt sker i heterosexuella relationer. De studier som utgjort material för uppsatsen och som särskilt undersökt det samkönade partnervåldet visar dock att detta är ett utbrett och reellt problem för LHBTQ-personer.²⁹⁷ Trots att vetenskapen om detta har existerat under lång tid har lite gjorts, både politiskt och straffrättsligt, för att synliggöra och särskilt motverka det våld som sker i samkönade relationer.

Heterosexualiteten behöver i sammanhang om partnervåld aldrig förklaras. Den existerar som en underförstådd presumtion när det talas om våld i nära relationer, och relationsbegreppet konstrueras genomgående utifrån antagandet om en heterosexuell förbindelse mellan en kvinna och en man. Partnervåld i samkönade relationer är således aldrig från början inkluderat i begreppets ökade eller ospecificerade mening. Detta har vid upprepliga tillfällen förklarats med att mäns våld mot kvinnor utgör den allra vanligast förekommande situationen, vilket i och för sig är en förståelig argumentation. Enligt queeteorin är dock det som uppfattas som vanligt eller normalt inte enbart ett resultat av ett statistiskt genomsnitt, utan även beroende av de i samhället hegemoniska moralnormerna. De praktiker som normaliserar mäns våld mot kvinnor i förhållande till det ”mer sällsynt förekommande” samkönade partnervåldet sker återkommande i både straffrättsliga och samhällsvetenskapliga sammanhang. Det finns dock möjlighet att bryta detta upprepande mönster. Enligt ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt förklaras reproducerande praktiker som resultat av sociala interaktioner och inte en av naturen given ordning. Därmed är de sociala praktikerna möjliga att förändra. Detta förutsätter dock att de normativa praktikerna identifieras och ifrågasätts.

²⁹⁷ Se bl.a. Holmberg, Stjernqvist, 2005.

Att mäns våld mot kvinnor är vanligare förekommande än våld i samkönade relationer är knappast någon nyhet, eftersom fler människor lever i heterosexuella förhållanden än i samkönade. Partnervåld i samkönade relationer bör för den sakens skull inte betraktas som så pass ovanligt att det legitimerar att problemet ignoreras. Omständigheter som påverkar kriminalstatistikens oförmåga att belysa samkönat partnervåld är flertaliga och måste beaktas. Den kanske mest påtagliga omständigheten är att anmälningsbenägenheten generellt sett är mycket låg bland LHBTQ-personer som utsatts för partnervåld.²⁹⁸ Ofta handlar det om en rädsla för diskriminerande behandling vid kontakt med myndigheter; att bli ifrågasatt för sin sexualitet, att möta homofobiska och heterosexistiska kommentarer, att inte bli trodd och så vidare. En annan omständighet är att vilken sexualitet personer som anmäler partnervåld identifierar sig med inte syns i anmälnings- eller åtalsstatistiken. Rör det sig om en samkönad relation benämns brottet som grov fridskränkning, och sammanförs således med våld som sker mellan familjemedlemmar eller mäns våld mot kvinnor som de inte är gifta eller sammanboende med. Vilket kön som brottsoffret eller gärningspersonen identifierar sig med eller vilken typ av relation det rör sig om framkommer dock inte i statistiken om grov fridskränkning. Därför är det också statistiskt lättare att se partnervåldet som heterosexuella kvinnor utsätts för än det som drabbar LHBTQ-personer, eftersom mäns våld mot kvinnor i de flesta fall rubriceras som grov kvinnofridskränkning.

Att särskilt belysa det våld som män utsätter kvinnor för är inte i sig problematiskt. Tvärtom är det avgörande för att kunna bekämpa sådant våld och ett viktigt verktyg för jämställdhetsarbetet. Här vill jag återknyta till Lernestedts fråga om synliggörandets konsekvenser som diskuterades i kapitel 2 i samband med likhet inför lagen. Också ur ett queerteoretiskt perspektiv är det relevant att ifrågasätta vad synliggörandet får för konsekvenser för de grupper som inte synliggörs. När normer för våldet fastställs kommer detta, i enlighet med queerteoretisk förståelse av normativa identitetskategorier, alltid resultera i att personer som bryter mot normen faller utanför den normativa förståelseramen. Det kommer också att innebära att det icke-normativa uppfattas som något avvikande och onormalt. I en heteronormativ förståelse av partnervåld finns det således inte utrymme att förstå det våld som sker i samkönade relationer, eftersom detta inte passar in i den normativa ramen. Det har gjorts försök att ge utrymme för det samkönade partnervåldet, dock utan att ifrågasätta heteronormativiteten. Detta har resulterat i att det samkönade partnervåldet i huvudsak förstås utifrån samma referensramar som våld i heterosexuella relationer, vilket motiverar att särskilda åtgärder mot samkönat våld inte är nödvändigt. Istället finns en tro på att om makto-balansen mellan könen utjämnas kommer allt våld som sker i sexuella relationer att minska.

På ett strukturellt plan finns det anledning att anta att bekämpandet av könsroller och ökad jämställdhet mellan kvinnor och män även gynnar LHBTQ-

²⁹⁸ Holmberg, Stjernqvist, 2005, s. 100 och 126.

personer som lever i samkönade relationer. Detta eftersom forskningen delvis identifierat att samma könsmaktsstrukturer som råder i samhället också kan förklara ojämställda samkönade relationer.²⁹⁹ Åtgärder för att motarbeta mäns våld mot kvinnor kommer i sådant fall också få effekter för arbetet mot våld i samkönade relationer. Avsaknaden av ett aktivt arbete riktat särskilt mot våld i samkönade relationer får dock troligtvis konsekvenser i enskilda fall. Som nämnts ovan kan till exempel den heteronormativa definitionsramen, tillsammans med ett heterosexistiskt och homofobiskt samhällsklimat resultera i att LHBTQ-personer inte identifierar erfarenheter av partnervåld som partnervåld och därmed inte heller anmäls. Om premissen att strukturer och normer också genomsyrar samhället på en institutionell nivå godtas, finns det även fog att ifrågasätta polisväsendets och domstolars förmåga att identifiera och hantera det normbrytande partnervåldet, eftersom dessa inte heller går fria från heteronormerande och heterosexistiska strukturer. Sammantaget innebär detta att det samkönade partnervåldet tillåts fortskrida i det dolda.

5.3 Avslutande kommentarer

Att anlägga feministiska perspektiv på rätten resulterar ofta i diskussioner om likabehandling, jämställdhet och/eller rättigheter. Genusrättsvetenskapen har under senare år bevisat att kvinnor i flera avseenden marginaliserats av rättsliga strukturer och diskurser. Detta har lett till en omfattande politisk och rättslig debatt om kvinnors skyddsbehov, kvinnors rättsliga ställning och möjligheten att tillgodose att kvinnor och män åtnjuter samma rättigheter. När så ett queerteoretiskt perspektiv anläggs på rätten är det på samma sätt lätt att fastna i resonemang om likabehandling eller rättigheter för LHBTQ-personer. Det är dock inte detta syfte som det queerteoretiska angreppssättet främst inneburit för min del. Istället handlar det ytterst om att synliggöra de normer och strukturer som rättssystemet traditionellt sett hävdar sig vara fritt från.

Det är först när ett problem synliggörs som det går att angripa och förändra. Frågan om ett synliggörande automatiskt innebär ett osynliggörande av något annat har diskuterats ovan, och min slutsats utifrån denna granskning är att det i detta fall stämmer. Synliggörandet av mäns våld mot kvinnor har inneburit en politisering av frågan, vilket i sin tur lett till ökade institutionella insatser. Frågan om våld i samkönade relationer närmar sig en liknande utveckling, om än med myrsteg. En bidragande orsak till detta kan ha att göra med vilka faktorer som tillåts påverka den strukturella förståelsen av våld. Kön är idag en självklar sådan faktor. Att kategorisera människor efter könstillhörighet och därefter analysera erfarenheter och behov anses idag knappt vara problematiskt. Att på samma sätt strukturellt belysa sexualitet är däremot inte lika självklart, utan betraktas snarare som ett känsligt ämne. Denna ståndpunkt kan förstås om det handlar om att till exempel kartlägga personers sexualitet eller synliggöra enskilda individers sexuella identitet. Sexualitetsaspekten bör emellertid på ett strukturellt plan kunna tillåtas ta plats i

²⁹⁹ Se avsnitt 3.3.

forskningen, på samma sätt som könsstrukturer låtit göra, för att förklara maktbalanser.

Min diskursanalytiska granskning av straffrättens hantering av partnervåld i allmänhet och samkönat partnervåld i synnerhet, har stärkt min inledande utgångspunkt om att heteronormativa strukturer dominerar förståelsen av detta ämne. Förklaringen till detta härleds framför allt till queerteoretiska resonemang om kategorisering, identitet och särskiljande. Genom att heterosexuella och LHBTQ-personer kategoriseras olika tillskrivs varje grupp därmed olika intressen och olika problem, så även inom straffrätten. Om systemet på ett tydligare sätt erkänner att våld i samkönade relationer existerar kommer detta innebära att gränsen mellan det heterosexuella och det samkönade rummet luckras upp, i vart fall när det gäller partnervåld. Erfarenheten av utsatthet kommer då bli gemensam för kategorierna vilket betyder att likheten görs större. Om kategoriernas avgränsning dekonstrueras kommer de flytande gränserna att skapa oordning i identitetssystemet, vilket är den största rädslan i ett heteronormativt samhälle. Av denna anledning menar jag att det straffrättsligt har varit lättare att erkänna LHBTQ-personers utsatthet i andra sammanhang, som till exempel vid hatbrott eller diskriminering, vilket troligtvis bättre passar in i den allmänna uppfattningen om vilken sorts brottslighet som främst drabbar LHBTQ-personer. Kanske är det också därför som våld i samkönade relationer inte låtit falla in under partnervåldets normativa ramar.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Lagtext

Brottsbalk (1962:700)
Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem
Sambolagen (2003:376)

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1976:9 Sexuella övergrepp – Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott
SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp
SOU 1994:56 Ett centrum för kvinnor som våldtagits och misshandlats
SOU 1995:60 Kvinnofrid
SOU 2011:85 Fridskränkningens brotten och egenmäktighet med barn
SOU 2014:49 Våld i nära relationer – en folkhälsofråga
SOU 2014:71 Ett jämställt samhälle fritt från våld – Utvärdering av regeringens satsningar 2010-2014

Proposition

Prop. 1981/82:43 om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel)
Prop. 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten)
Prop. 1987/88:105 om jämställdhetspolitiken inför 90-talet
Prop. 1990/91:113 om en ny jämställdhetslag, m.m.
Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid
Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkningens brotten
Prop. 2002/03:80 Ny sambolag
Prop. 2005/06:155 Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken
Prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.
Prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

Övrigt offentligt tryck

Bet. 2008/09:CU19 Könsneutrala äktenskap och vigselfrågor
Dir. 2010:56 Utvärdering av fridskränkningens brotten m.m.
Dir. 2011:63 Tilläggsdirektiv till Fridskränkningens utredningen (Ju 2010:05)
Ds. 2001:73 Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer
Regeringskansliet 2014, En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck
Skr. 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer

Litteratur

- Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes?: en könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 1. uppl., Bokbox, Diss. Lund: Universitet, 2004, Lund, 2004
- Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, Iustus, Uppsala, 2010
- Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Straffrätt: en kortfattad översikt*, 1. uppl., Iustus, Uppsala, 2014
- Berglund, Kerstin, *Straffrätt och kön*, Iustus, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2007, Uppsala, 2007
- Brå 2010:18, *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer: slutredovisning av ett regeringsuppdrag*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 2010
- Burman, Monica, "Kön, makt och diskurser i straffrätten", *På vei: kjønn og rett i Norden*, S. 385-403, 2011
- Burman, Monica, *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, Iustus, Diss. Umeå: Umeå universitet, 2007, Uppsala, 2007
- Burr, Vivien, *Social constructionism* [Elektronisk resurs], 3. ed., Routledge, London, 2015
- Butler, Judith, *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*, 1999, Daidalos, översättning Almqvist, Suzanne, Göteborg, 2007
- Dahl, Ulrika, *"Det viktigaste är inte vad extremisterna tycker utan vad den stora majoriteten gör": från hatbrott och homofobi till heteronormativitet och intersektionalitet : en kunskapsinventering och situering av forskning*, Forum för levande historia, Stockholm, 2005
- Diesen, Christian, *Likhet inför lagen*, Natur och kultur, Stockholm, 2005
- Edenheim, Sara, *Begärets lagar: moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Symposion, Diss. Lund: Lunds universitet, 2005, Eslöv, 2005
- Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinno- misshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*, Natur och kultur, Stockholm, 1997

- Granström, Görel, "Challenging the heteronormativity of law", *Exploiting the limits of law*, s. [127]-140, 2007
- Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria, *Genusrättsvetenskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009
- Gårdfeldt, Lars, *Kvinna slår kvinna, man slår man: homosexuell partnermisshandel*, Nationellt råd för kvinnofrid, Stockholm, 2003
- Holmberg, Carin & Stjernqvist, Ulrica, *Våldsamt lika och olika: om våld i samkönade parrelationer*, Stockholms universitet, Centrum för Genusstudier, Stockholm, 2005
- Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus, Uppsala, 2001
- Jareborg, Nils & Friberg, Sandra, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, Iustus, Uppsala, 2010
- Jareborg, Nils, Friberg, Sandra, Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2. [uppdaterade] uppl., Iustus, Uppsala, 2015
- Lernestedt, Claes, *Kriminalisering: problem och principer*, Iustus, Diss. Stockholms Universitet, 2003, Uppsala, 2003
- Lernestedt, Claes, *Likhet inför lagen: rättsfilosofiska perspektiv*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015
- Levit, Nancy & Verchick, Robert R. M., *Feminist legal theory: a primer*, New York University Press, New York, 2006
- Lundgren, Eva, *Våldets normaliseringsprocess*, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Stockholm, 2004
- Lundgren, Eva (red.), Heimer, Gun, Westerstrand, Jenny & Kalliokoski, Anne-Marie, *Slagen dam, mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*, Brottsoffermyndigheten, Umeå, 2001
- Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), *Våld i samkönade relationer: en kunskaps- och forskningsöversikt*, Uppsala universitet, Uppsala, 2009
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Honkatukia, Päivi & Ruuskanen, Minna, "Legal texts as discourses", *Exploiting the limits of law*, s. [69]-87, 2007
- Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk agenda*, Atlas, Stockholm, 2002
- Rydström, Jens & Tjeder, David, *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009

Sarnecki, Jerzy, *Introduktion till kriminologi*, Studentlitteratur, Lund, 2003

Wegerstad, Linnea, *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar: om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*, Lund University, Faculty of Law, Diss. Lund: Lunds universitet, 2015, Lund, 2015

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000/1999

Åkerström, Malin (red.), *Kriminalitet, kultur, kontroll: en antologi*, Carlsson, Stockholm, 1996

Artiklar

Burman, Monica, "Begreppet närstående vid våld i nära relationer – en lagtolkning av HD i lagens anda", *Juridisk Tidsskrift*, JT 2004/05, nr. 1, s. 133-144

Kulick, Don, "Queer Theory: vad är det och vad är det bra för?", *Lambda nordica*, 1996(2):3/4, s. 5-22, 1996

Lindholm, Margareta, "Vad har sexualitet med kön att göra?", *Lambda nordica*, 1996(2):3/4, s. 38-53, 1996

Juridiska databaser

Berggren, Nils-Olof, Bäcklund, Agneta, Leijonhufvud, Madeleine, Munck, Johan, Träskman, Per-Ole, Wennberg, Suzanne, Wersäll, Fredrik & Victor, dag, Lagkommentaren till Brottsbalk 4 kap. 4 a §, Zeteo, uppdaterad 2016-05-10

Elektroniska källor

Brott i nära relationer: en nationell kartläggning, Brottsförebyggande rådet (Brå), rapport 2014:8, Stockholm, 2014

http://www.bra.se/download/18.9eaa-ede145606cc8651ff/1399015861584/2014_8_Brott_i_nara_relationer.pdf

Hämtad 2016-03-27

Rättsfallsförteckning

NJA 1999 s. 102

NJA 2003 s. 144

NJA 2004 s. 97

NJA 2004 s. 437

Svea Hovrätt, målnummer B 317-05